ТАЈНА

МИШО ГАЋИНОВИЋ

I

1

У Билећкој гимназији учим трећи разред.

Излазим на Билећко језеро да пецам. То је вјештачко језеро направљено од ријеке Требишњице која извире код Билеће, и околних потока - да би језерска вода покретала турбине ХЕ Требишњица.

Бацам удицу, и најчешће не уловим ни једну рибу, па сам почео да сумњам да овога облика живота у језеру има, међутим, мјештани ме увјеравају да су на мјесту гдје ја рибарим уловљене многе врсте рибе. - Али, говоре ми, - риболовци знају који су најбољи мамци и гдје риба гризе.

„ У Русији је 1875. основан тајни комитет за прикупљање новаца устаницима и за организовање добровољаца за борбу у Б и Х! Један од главних чланова Комитета је Жељабов, вођа „ Народне воље “, главни организатор атентата на цара Александра Другог 1881. Са добровољцима у Херцеговини бори се Кравчински Сергеј Михајлович Степњак, најзначајни борац

против царскога режима у Русији, писац и атентатор.

Сем Руса, међу добровољцима у Херцеговини је пуно Италијана „гарибалдијеваца“. Ђузепе Гарибалди шаље поздраве вођама устанка у Херцеговини а његов специјални изасланик посјећује ратиште.

Пошто Турско царство са Аустро Угарском одржава пријатељске односе формално, када је у Аустрији ухапшена госпођица Маркус, Холанђанка, добровољац Невесињске пушке, султан се живо интересује код аустроугарских власти да ли ће непријатеља Турске, госпођицу Маркус, да зашију са мачком у врећу и баце у воду.

Пеко Павловић командује устаницима који имају војничке успјехе...

На Берлинском конгресу турску делегацију предводи Каратеодори - паша, поријеклом Грк који је из хришћанства прешао у ислам, па постао професионални турски дипломата. Он има лијеп изглед, мирно и увјерљиво држање и врхунско образовање.

Мехмед Али - паша, други члан турске делегације, такође је потурчењак, бивши Прус који је дезертирао из пруске војске, побјегао у Турску, прешао у ислам и постао командант

турских трупа. Годину дана послије Конгреса Мехмед Али-паша гине у Албанији.

Кнез Горчаков, шеф руске делегације, старац од преко осамдесет година, говори из инвалидске столице: - Русију не интересује питање које се налази на дневноме реду, али аргументи које је изнио гроф Андраши, предлози лорда Солцберија које су подржале Њемачка, Француска и Италија, доказали су ми корисност припремљене резолуције, уколико се имају у виду мирољубиви задаци које Конгрес намјерава да оствари...

Завршио сам трећи разред Гимназије у Билећи.

Жеља да се упознам са отпором Б и Х аустроугарској власти која је извршила окупацију „Тамнога вилајета“ послије Берлинског конгреса, у мени је веома јака, па настављам истраживања из овога дијела историје.

ПРВА МЛАДИЋЕВА ПРИЧА ИЗ МАШИНОПИСА КОЈИ МИ ЈЕ ПОВЈЕРИО

РИБОЛОВ

Сједимо на обали језера, набадамо мамце и забацујемо удице, затим узимамо књиге и почињемо да читамо. Читам *„Антологију француских пјесника“*, а риболовац до мене о Џеку Трбосјеку и безуспјешном раду енглеске полиције на његовоме хапшењу.

Пловци почеше да играју по површини воде и да се гњурају. Бацамо књиге, вучемо мамце, окрећемо ручице машине. И ништа. - Откачила се риба, рече риболовац, - нисам требао да читам о овоме касапу и лудим Енглезима.

Ћутао сам, ставио нови мамац и забацио удицу, узео *„Антологију“*, па наставио читање. Искусни риболовац опет забаци удицу. - Нема много рибе у језеру, динамиташи су је истријебили. Није сада лако уловити рибу, каза пецарош, узе књигу и настави да чита. Џек је касапио ко зна коју жртву : полиција трага лондонским предграђима. По ко зна који пут читао сам *„Поподне једнога фауна“*, Стефана Малармеа. - Када сам био млађи, доносио сам кући пуне руксаке рибе. Моја породица није могла да је сву поједе, па сам улов дијелио рођацима и комшијама, настави причу мој садруг. - Сада уловим једну... двије... - Није важно уловити, битно је ловити, покушах да пецање уобличим филозофски.

- Сад ћу да ставим глисту јебем јој мамицу њену, на њу мора да се увати, каза мој друг. Риболовац забаци удицу даље него прије. - Биће нешто, биће, каза,- можемо барем да се напијемо.

Извади флашу из торбе. - Овогодишња...!, рече мераклија и добро потегну из боце. - Изволи! Узех ракијску флашу, па нагех. - Добра... Добра... Одлична... Одлична... Врхунска... Врхунска... Врхунска... Ех, да има још...

Пакујемо прибор риболовачки и књиге. - Немој да коме кажеш шта смо уловили, рече искусни риболовац.

„...У мојој кући крај Невесиња коју су зидали попови из моје породице од херцеговачкога камена на обронцима брда Волујака поред живе воде Буковика, тајно су се састајали херцеговачки устаници... Један од првих побуњеника је поп Ристо Гаћиновић... Планула је Невесињска пушка... На зиду моје куће никада није била окачена слика ниједнога руског цара... царска политика није нас подржала у невесињској буни... Подршка је била само формална да би цар придобио симпатије својих поданика... Књаз Никола је захтијевао одлагање акције херцеговачких устаника јер Црна Гора није

спремна за рат... Подршка херцеговачким устаницима стиже из подземне Русије... Дмитриј Клеменс, Јерошенко, Михаил Сежин... ратују као добровољци у Херцеговини... Долазећи у Херцеговину преко Котора, Дубровника и Београда италијански ратници узвикују: „Живио Гарибалди! Живјела комуна!...

II

2

Половином осамдесетих година XX вијека боравим у Херцеговини код рођака на селу око два мјесеца.

Понио сам са собом књиге да бих припремио два испита из лингвистике, али сам тога љета разговарао са родбином о народним обичијима, о говору Херцеговине, о прошлости наше породице, више него што сам читао лингвистичку литературу која је била обавезна на студијама српскохрватскога језика.

Куће мојих предака сграђене су од камена херцеговачкога покривене цријепом.

Пењемо се на њихова поткровља и проналазимо старе свештеничке књиге које користе православни попови у хришћанским проповиједима. Књиге знам да читам. Положио сам на факултету старословенски језик а руски учим од петога разреда основне школе.

ПРЕТРАЖУЈУ СТАРЕ ШКРИЊЕ. У ЈЕДНОЈ ПРОНАЛАЗЕ ПОЖУТЈЕЛЕ ПАПИРЕ ИСПИСАНЕ ПЕРОМ И МАСТИЛОМ. ДАТУМ НА ПРВОЈ СТРАНИЦИ ОЗНАЧАВА ТРИДЕСЕТЕ ГОДИНЕ XX ВИЈЕКА.

Уздрхталим рукама журно листам списе и схватам да њихов текст плете причу о Сарајевском атентату и Владимиру Ј. Гаћиновићу.

ЗАПИСЕ ЈЕ СТВОРИО МЛАДИЋЕВ ПРЕДАК ЈАКОВ КОЈИ ЈЕ УМРО ПРЕД ПОЧЕТАК ДРУГОГА СВЈЕТСКОГ РАТА.

Замолио сам рођаке да ми дозволе да узмем списе да бих проучио њихов садржај. Они се сложише да ми их повјере јер су знали да истражујем сарајевску завјеру.

Списима сам промијенио композицију. Структуру реченице која је у креацији мога претка имала доста архаизама, модернизовао сам. Промјене сам учинио у лексици јер је у овим записима садржала пуно руских и црквенословенских ријечи које су већини читалаца неразумљиве, док сам поједине дјелове списа допунио догађајима зато што сам их сматрао битним за радњу књиге, а мој предак о њима није писао : можда није смио, или није знао, или није хтио, или је умро прије тих догађања...

Нисам храбрији од њега, али су се у комунистичким земљама крајем XX вијека десиле демократске промјене које се, као и сва велика друштвена збивања, дешавају у виду стихије која ми омогућава да пишем и

штампам шта ми је воља... Или боље казано да објављујем литерарне креације (пјесме, приче, есеје, романе) за које мислим да су књижевно ваљане...

Приче су дио пишчеве интиме : његова сумња, немир и привид моћи која га издиже изнад обичнога трајања, и божја казна због списатељеве помисли да је изузетан... Ова књига је дио космичкога тајанства у мени које схватам као срећу јер при писању тајна постаје тајница, као живот и смрт, али мистерију доживљавам и као проклетство, и бреме обавезе јер сам одлучио да је испричам, грешни дијак... Тајне су у сржи једноставне, али им тешко налазимо узрок, па остају мистерије... већина ткача времена прошлога (сви смо његова капља) о којима причу желим да напишем, бавила се писањем и умјетност, и културу схватали су као најзначајније људске дјелатности, па њихов рад можемо да разумијемо, не само као друштвену револуцију, већ и као значајни културни и умјетнички покрет који је родио велика имена у науци и умјетности иако су ова прегалаштва „Младе Босне“ прекривена барутном копреном метака Гаврила Принципа који се, такође, бавио писањем...

Диван поглед на Невесињско поље... некада су у њему одгајани расни коњи... памтим свадбе и оседлане и окићене атове... потом утркивање пољем... невјеста јаше коња... Када дојаше испред младожењине куће, дају јој у руке док је још на коњу, мушко дијете, накоњче, да би млада по вјеровању, напунила кућу у коју се удала мушком дјецом... Данас је коњ у Невесињу ријеткост... мало га која кућа одгаја...

Стари шљивици... попови су их садили... пекли су ракију... препеченицу... ријетко сада рађају... осушиле су се... млади домаћини посадили су младе шљиве... од њих ће потећи љута за нове нараштаје, потомке православних попова...

Овца се касно ојањила... стара чобаница носи јање у рукама... немоћно је и не може да прати стадо... зец претрчава пољану према шумарку... сеоски пси лају...

Мало је потребно за срећу... природа... склад... духовна смиреност... у градској вреви човјек је отуђен од себе и других...

3

Под влашћу Аустро Угарске монархије, ћацима у Б и Х није било дозвољено организовање било каквих јавних друштава.

У Мостарској гимназији: Богдан Жерајић, Перо Слијепчевић, Владимир Гаћиновић и други омладинци граде тајно ћачко друштво „Слобода“. На расправама у „Слободи“ покушава се наћи најбоље рјешење за власништво земље у Б и Х. Гаћиновић говори: - Наше спахијско друштво, засновано на економској и политичкој моћи српско-муслиманске аристократије, спахија, одавно се почело потресати у свим својим дјеловима, стварајући потресе у патријархалној народној свијести. Велика кооперација-задруга, распала се на мале породице које су тешки државни намети притискивали к земљи...

У литерарном друштву „Матица“, гимназијалац чита реферат о књижевном раду Петра Кочића. Овај писац и револуционар је један од његових узора.

Када је завршио шести разред Гимназије у Мостару, одлази на школовање у Рељевску богословију крај Сарајева, у којој оснива друштво „Свети Сава“, јер је његов отац,

поп Јован, желио да се у његовој фамилији одржи свештеничка традиција.

Млади гимназијалац богословију није завршио, па седми разред гимназије уписује у Мостару. Пише за лист „Народ“ чији је уредник Ристо Радуловић, један од најоштријих критичара монархије у Б и Х. У појединим новинским текстовима Владимир Гаћиновић примјећује да је у Б и Х друштвени тип човјека пун мрачних, дубоких трагова ропства, и свега што се у далеком времену преживјело и препатило... *како слиједити њихове трагове... историчари нису о тајној организацији пронашли најбитније... изгубили су се у магли нејасних доказа, али су због професионалне сујете исконструисали теорије... сарајевска завјера постала је плод маште појединих историјских истраживача...*

4

Када је краљ Милан Обреновић абдицирао, и пронашао уточиште код Фрања Фердинанда у Бечу, у Србији је успостављено намесништво, зато што је престолонасљедник Александар малољетан.

Кроз неколико година краљ Александар Обреновић укида Устав, и почиње да влада деспотски. Жени се Драгом Машин, дворском дамом своје мајке, краљице Наталије, па на Двору и у народу изазива велико незадовољство, јер је краљица удовица, седам година старија од младога краља, и нероткиња...

Краљица се претвара да је трудна, док др Сњегијерев, лични љекар цара Николе II, није допутовао у Београд, прегледао краљицу и открио њену превару.

Незадовољство краљевом владавином достигло је врхунац. У српској војсци стање је врло лоше : официри и војници немају ваљане опреме, добру храну и плате. Против краља снује завјеру група младих официра у којој доминира поручник Драгутин Димитријевић, са надимком Апис, по египатскоме богу са тијелом бика... Апис и официри завјереници, сива еминенција политичкога живота у Србији, боре се

са краљевом гардом и улијећу у Двор... Апис је рањен, и лежи на дворскоме поду са пиштољем у руци, ријешен да се и даље бори са гардистима, па се потом убије...

Завјереници динамитом разваљују врата од краљевских одаја и претражују собу по собу око два сата, али краљевски пар не могу да нађу... Размишљају: *„Краљ и краљица су побјегли из Двора... позваће војне јединице које су им одане, и настаће велико крвопролиће...“*

Послије дугога трагања по двору, официри завјереници, проналазе краљевски пар у краљичином будоару... *Краљица на себи носи доњу сукњу, бијели свилени стезник, и на лијевој нози жуту чарапу...*

Краљ и краљица су убијени револверима, онда искасапљени официрским сабљама...

Официри бацају тијела краљевскога пара кроз прозор Двора узвикујући: -Нема више тиранина!

Послије државног удара у Србији је на власт доведена династија Карађорђевића: краљ Петар... *набавио сам књиге о „Младој Босни“... аутор је многе учеснике атентата познавао... био је у Фрајбургу када је умирао Владимир Гаћиновић... морам да пронађем још историјске грађе и фотографија, ради аутентичних описа*

личности... на каменим крстовима гробова предака читам датуме рођења и смрти...

5

Када је извршена анексија Б и Х, мислећи да ће да дође до рата између Србије и АустроУгарске, Богдан Жерајић и Владимир Гаћиновић крећу према Врању да би се обучили за употребу оружја на диверзантским курсевима. Надомак црногорске границе Гаћиновића хапси тајна царска полиција, јер он растура летке чији садржај је позив на рат против Аустрије. Младић успијева да побјегне полицајцима, па са Богданом Жерајићем, који успут понавља паролу херцеговачких устаника из „Невесињске пушке“: „Ослободити се, или умријети!“, стиже у Врање.

Корачам прљавим снијегом који се топи... Почео је ФЕСТ... послије двадесет година забране приказују се на ФЕСТ-у „Мистерије оргазма“, Душана Макавејева... Јебеш земљу која нема Босну... оријенталне фаце шетају Сарајевом... аустроугарске хладне грађевине сјећају на немоћ... борба супротности... ужаси... хладно је хладно... Миљацка затрована... тамна... трамвају не возе... пјешке ћу до дома... гдје да пронађем Никшићко пиво...? Ух, што ми се пије...! Очекују се промјене на боље деценијама, а бољега нема... властодршци блате и хапсе људе који им не одговарају, који не мисле као они... човјек је

несигуран... испрепадан... тешко дишем... од сарајевскога смога... зло се трпи од страха горега... Били су млади... европски интелектуалци... талентовани... један од најважнијих покрета јужнословенске омладине... све што је потекло из метака Гаврила Принципа, признато је... моћна међународна подршка...Троцки...

Не долази у собу већ петнаестак дана... одлично учим и полажем испите када је нема у близини... доноси нерад, пороке, велике немире... требао бих да постанем аскета као припадници организације...

СТУДЕНТ СА СТРАШЋУ ПОСМАТРА ФИЛМОВЕ У: „КИНОТЕЦИ“, „ДУБРОВНИКУ“ И „РОМАНИЈИ“. ДОБАР ЈЕ ПОЗНАВАЛАЦ СЕДМЕ УМЈЕТНОСТИ.

ЧЕСТО ГА ВИЂАМ КАКО У ФАКУЛТЕТСКОЈ ЧИТАОНИЦИ ПРОУЧАВА ДЕБЕЛЕ КЊИГЕ ИЗ ТЕОРИЈЕ КЊИЖЕВНОСТИ И ЛИНГВИСТИКЕ, ДА БИ СЕ ОДМОРИО ОД НАУКА, ИЗЛАЗИ У ХОЛ ФАКУЛТЕТА ИЛИ БИФЕ ДА ЗАПАЛИ ЦИГАРЕТУ, ПОПИЈЕ КАФУ, И ПОПРИЧА СА КОЛЕГАМА.

НА ФИЛОЗОФСКОМ ФАКУЛТЕТУ У САРАЈЕВУ СТУДИРАЛЕ СУ НАЈЉЕПШЕ БОСАНСКЕ ДЈЕВОЈКЕ, ПА ЈЕ БИЛО ПРИЈАТНО НАВРАТИТИ У ЊЕГА. РАЈ ЗА ОЧИ.

МЛАДИЋ ПИШЕ ПЈЕСМЕ КОЈЕ СА ДРУГИМ СТУДЕНТИМА, ПИСЦИМА, ЧИТА НА ПЈЕСНИЧКИМ ВЕЧЕРИМА У НАСЕЉИМА ОКО САРАЈЕВА, ЈЕР СУ У ГРАДУ БУСИЈУ НАПРАВИЛИ „АФИРМИСАНИ“ КЊИЖЕВНИЦИ, ПА МЛАДИ КЊИЖЕВНИ СТВАРАОЦИ ТЕШКО МОГУ ДА ШТАМПАЈУ СВОЈЕ УМОТВОРИНЕ, И ДА СЕ ПРЕДСТАВЕ КЊИЖЕВНИМ КРУГОВИМА.

6

Са доласком аустроугарске војске у Сарајево, у овоме граду отворене су јавне куће каквих до тада није било... Угледнији и богатији официри и грађани Сарајева навраћају у „Црвену звијезду“, „Плаву звијезду“ и „Зелену звијезду“, јавне куће организоване и сграђене по угледу на оне из Беча, док сиромашнији дијелови сарајевскога друштва своје страсти задовољавају у „Посљедњем грошу“ и у „Пет шибица“... Дјевојке се добављају из: Беча,Чешке,Пољске... Настојањем аустроугарских власти пронађене су малољетнице из Сарајева, и из Б и Х које раде најстарији занат...

Чуо сам да за новце неке балканске љепотице нуде Арапима услуге... неке су се удале за њих... немају предрасуда... Дјечак је мелез... рођен у Сарајеву... говори српскохрватским језиком... плод једне љубави... порока... када порасте можда ће да тражи своје поријекло... можда ће да буде пјесник...

Повезивала их је заједничка борба против царства... превазишли су вјерске и националне предрасуде... носили су у себи интернационална схватања свијета... са њима је

у Б и Х ушао дах интелектуалне и цивилизоване Европе...

У Сарајеву се Владимир Гаћиновић задржава врло кратко. У овоме граду дружи се са Боривојем Јефтићем и станује код њега. Са младим књижевником се слаже у мишљењима о књижевности и начинима борбе против царства. Боривоје Јефтић пише да су пред Гаћиновићев одлазак у Београд, у његов стан у Сарајеву почели да навраћају „два неразвијена друга који су били више дјечаци него младићи : Гаврило Принцип и Драгутин Мрас“. Принцип и Мрас ћуте и са великом пажњом слушају причу револуционара о свјетској револуцији. Из Гаћиновићевог чланка који је објавио Троцки, сазнајемо да је на састанцима групе у Сарајеву најмлађи члан дружине, Принцип, вазда затворен и скроман. Држи се по страни, избјегава расправе, али тражи књиге и страствено их чита.

Заједно са старим пријатељем Данилом Илићем, млади револуционар је Србима радикалима одржао два предавања о свјетској револуцији.

Пише есеј о Јовану Дучићу:

„ Његово дјело ври разноликошћу отмених сензација, нервозности контура,

парадокса, рељефа и израза, који стварају душевна расположења“.

Текст *„Млада Босна“* Владимир Гаћиновић објављује 1910. године. У њему пише да ће млади бити апостоли, творци и крстоношци нових религија и нових срца, и да ће они пробудити умрле богове, оживити виле пресвисле од љубави и туге, донијети ново царство слободе човјека, спасити српску душу распада и порока.

По овом новинском запису који је гимназијалац срочио по угледу на „Младу Италију“, Ђузепеа Мацинија, историчари ће да именују безимену организацију јужнословенске омладине.

Ђузепе Мацини 1805. - 1872. је италијански револуционар демократских схватања, који је у Марсеју утемељио револуционарно друштво италијанских националиста „Млада Италија“. Учествовао је у борбама за уједињење Италије и остао је до краја антимонархиста, одан републиканским начелима у устројству држава.

Из Сарајева Владимир Гаћиновић путује за Београд, па као многи босанскохерцеговачки ђаци, постаје матурант Прве мушке гимназије.

По причањима Павла Бастајића са којим се у Београду дружи матурант, која ће да

забиљежи историчар Владимир Лебедев, Владимир Гаћиновић је у Београду заволио дјевојку М.С., студенткињу књижевности на катедри код професора Јована Скерлића. Посматра је издалека и не прилази јој. На Калемегдану пролази поред ње, скида шешир уз дубоки наклон, а дјевојка га испраћа презривим погледом јер је лоше одјевен са дугом неочешљаном косом. Младић је нерасположен и цијелу ноћ пише писмо дјевојци тражећи објашњење за њено понашање и опроштај од ње, ако је нечим непажљиво увриједио.

М.С. чита писмо, па одлази на факултет и показује га другарици Алабали Лебл, која писмо, осјетивши његову литерарену вриједност, предаје своме професору Јовану Скерлићу. Читајући писмо професор са усхићењем говори: - Појавио се нови стилиста српске литературе.

Исте године славни књижевни критичар и професор књижевности је инспектор на полагању матуре у Првој мушкој гимназији у Београду. *„Београде, мој бели лабуде“*, тема је на писаном дијелу испита из српскога језика. Међу кандидатима за полагање матурског испита је и млади револуционар. Професор Скерлић га позива да устане и матурант високога раста збуњено се подиже са столице. - Гаћиновићу, ја вам честитам,

казује професор, ваш задатак је тако добро написан да одмах може да се штампа. Надам се да ћете доћи код мене да студирате књижевност.

Младић је прихватио позив угледнога професора и уписује студије књижевности на Београдском универзитету, па у првом семестру слуша предавања професора Јована Скерлића. Иако је у литерарним схватањима професор био противник песимизма, којему се припадници „Младе Босне“ предавају, он снажно утиче на духовно одређење босанско херцеговачке омладине, па и поред разлика у схватањима живота и умјетности, између њега и омладине Б и Х, Јован Скерлић пише за „Зору“, „Босанску вилу“ и друге публикације организације.

Када је умро велики књижевни критичар и професор, у име босанскохерцеговачке омладине на његовој сахрани вијенац носе: Гаврило Принцип, Ђулага Буковац и Владета Билбија. Фотографија ове тројице ђака са вијенцем на сахрани професора Јована Скерлића објављена је у новинама.

Послије сахране великога књижевног критичара и професора, који је утицао на књижевне токове тога времена, Гаврило Принцип пише писмо своме брату Николи које почиње ријечима: - Умро је највећи човјек Србије...

ДРУГА МЛАДИЋЕВА ПРИЧА

ЖОХАРИ

Испочетка, студент је живио као подстанар код двије старице, сестре, у центру Сарајева. Баке су биле образоване госпође, удовице, ненаметљиве.

Кирија му је била знатно нижа од осталих станарина које су плаћали студенти у томе дијелу града, али је био обавезан да бакицама (обадвије су имале преко осамдесет година) донесе ујутру разне намирнице из оближње продавнице, љекове из апотеке, и да им се нађе при руци за разноразне врсте помоћи у кући и ван ње.

Послије предавања на факултету, викендом, младић и његов собни друг, куповали су вино, мезе, и кроз причу о разноразним темама опуштали су се снивајући своју будућност.

Свакога викенда су студенти добијали по домаћи колач, а када се славио Божић по јулијанскоме календару, позивани су у дневну собу и трпезарију заједничкога стана на ручак.

У тако мирној атмосфери стана обојица младића били су добри научници и редовно су полагали испите, али онемоћале старице тражиле су породицу, која ће да живи у њиховоме стану

бесплатно, а за узврат да им кува, одржава цијели стан, уопште, да брине о њима и њиховој имовини.

За све побројано студенти нису имали времена, или нису знали да обаве разне послове, и одлучише да се преселе : свако на своју страну.

Један од њих затражио је смјештај у студентскоме дому, и добио могућност да се усели у трокреветну собу са купатилом, што је тада важило као врхунски студентски смјештај.

Студент је због немогућности да учи у соби путовао трамвајем до читаонице Филозофскога факултета, и сатима проучавао лингвистичке књиге, правио веће или мање паузе у бифеу факултетскоме, и разговарао са студентима и професорима.

Проучавајући свјетску књижевност, једној студентици у своме младалачкоме заносу, студент је причао о Одисеју и његовој жени Пенелопи, као узору морала и оданости своме мужу, на што се она наспрдала тврдећи да је таква идила могућа у књижевности, али не у реалном животу.

И тако, данима је студент проводио сате са својом дружбеницом, која му је нагласила да због својих схватања живота није њен „ тип “, али да „ без икаквих обавеза “ прихвата дружење са њим.

Његова колегиница је почела да долази у младићку студентску собу „ без обавеза “ и двоје младих људи постали су блиски : њедрили су једно другоме њежност и бескрајна миловања, разговарајући о бјелосвјетским темама уз чаше вина, оазама, у животу без видљивије наде за бољу будућност, у балканској земљи коју је младић назвао „орепином свих свјетских царстава“.

Пролазили су мјесеци, и како то бива, они које је водила више страст него разум, почели су да се свађају не налазећи могућност да превазиђу поједина виђења свијета и личних живота, па је разуларена горопад често излијетала из студентске собе залупивши врата од ње, са ријечима : - Никад више !

Младалачка крв зна и да се охлади, па је долазило до помирења између љубавника, и још већих излива њежности и страсти.

Са топлим прољећним данима по студентским собама почели су да миле разноразни инсекти у великоме броју, нарочито жохари. У студентским собама је било и кућних мишева, па су студент и његов собни друг, каратиста у локалноме клубу, једном приликом испревртали цијелу собу и смлатили два мала миша, која су им грицкали храну, коју су остављали у ормару.

У студентскоме дому остало је запамћено да је младић смиривао разјареног каратисту који је ударао другога миша, кога су гањали по соби преко два сата : - Доста му је више, убио си га...!

Дјевојка је и даље долази у собу, и лежећи на кревету, једном примјети жохара.- Јао, шта је ово...?, негодовала је. -Жохар, мирно одговори младић који се већ навикао на ову врсту инсеката. - Па, зашто их не потаманите, питала га је дјевојка. - Има их много..., каза студент.

Управа дома је одлучила да предузме радикалне мјере против жохара који могу да пренесу на студенте заразне болести, и на огласној плочи студентскога дома појавио се текст:

„СВИ СТУДЕНТИ У ЧИЈИМ СОБАМА СУ СЕ НАМНОЖИЛИ ЖОХАРИ, ДУЖНИ СУ ДА ТО ПРИЈАВЕ УПРАВИ СТУДЕНТСКОГА ДОМА, КОЈА ЋЕ ДА ПРЕДУЗМЕ МЈЕРЕ ЗА ЊИХОВО УНИШТЕЊЕ“.

Многи студенти су одмах поступили како је назначено у огласу и „откуцали“ жохаре да би специјалне екипе студентскога дома извршиле тамањење малих инсеката, на велико задовољство неких студената.

Студент и његови собни другови нису пријавили незване госте, „илегалце“, јер нису хтјели да учествују у геноциду.

Младићева дружбеница због честих свађа са својим колегом, и због жохара, све рјеђе је навраћала у његову студентску собу.

На младићеву понуду да је спреман да плати хотелску собу, јер има зарађених новаца од: копања канала, пописивања бројила за струју, продаје честитки и слика студената ликовне академије, у којој, вјероватно, нема жохара- за дружења, дјевојка је одговорила да она није хотелска курва.

Посљедњи пут је дошла у студентску собу са модерном фризуром, обучена по посљедњој моди, љепша него икада раније. Рекла је младићу да не морају да иду у кревет, да могу само да разговарају.

Ипак, двоје младих људи су се волјели, волјели, волјели, док по окрајцима кревета миле жохари.

Студентица се обукла, спаковала своје ствари и упитала младића : - Јеси ли одлучио да се ријешиш ове гамади...? Студент је одговорио: - Они су ми некада највјернији пријатељи...

Није више долазила у његову собу.

Убрзо је нашла кошаркашки високог момка кога је доводила у бифе факултета да би га усамљени студент видио са њом.

Младић је читао са лица своје бивше љубавнице :

„Сада можеш да се посветиш својим најоданијим пријатељима, жохарима, нека ти они праве друштво...!“

7

Аустријски држављанин, који тврди да је студент филозофије, и да му је име Бринкман, прича службенику аустроугарске амбасаде у Паризу, да је присуствовао састанцима удружења по имену „Југословенска лига“, и да су чланови овог удружења због незадовољства анексијом Б и Х организовали атентат на цара Фрања Јосифа.

Одједном, као у вјешто изрежираном позоришном комаду, Бринкман у амбасади изјављује да му је име Фридрих Ајзенштадлер, и да студира медицину, а не филозофију.

У парискоj амбасади службеници закључују да је студент манијакални лажов, па његове информације примају са великом сумњом .

1910. БОГДАН ЖЕРАЈИЋ ПИШЕ ПИСМО У БЕОГРАД ВЛАДИМИРУ ГАЋИНОВИЋУ:

„ Ја сам постао скептик и ја ништа више не вјерујем, само вјерујем да имам малер и да има људи који су малерозни. Један од тих сам ја.

Само ме једно тјеши а то је да имам снаге и што ћу је имати, како ми се чини да устрајем до краја. Осјећам сву тегобу положаја у коме се налазимо. Биједно је наше стање. Дух је

окован у окове опште воље. Све што је било велико и свето, право и истинито, све је умукло.

То мора да боли човјека који истински осјећа. Уз то долазе личне патње, тјелесне и душевне. Ето ти, мој пријатељу, мог штимунга.

Поздрави ми Јоцу Патриоту и кажи му нека се не љути. Она стварца сада њему не треба откако је настало примирје, а пропасти му неће“.

„СТВАРЦА“ ЈЕ, КАКО ЈЕ УТВРДИЛА ИСТОРИЈА, ПИШТОЉ, КОЈИ ЈЕ ЖЕРАЈИЋ ПОСУДИО ОД СТУДЕНТА ТЕХНИКЕ НА БЕОГРАДСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ ЈОВЕ ГАШИЋА.

Сентиментални младић који зна напамет пјесме италијанскога пјесника Ђозуе Кардучија, и поетику младог руског пјесника Надсона, када се вратио са диверзантског курса из Врања, одлази у Загреб да би наставио студије, али запао је у депресију и живи по загребачким кафанама од данас до сутра., у својим маштањима...

Цар Фрањо Јосиф допутовао је у Босну у понедјељак 30. маја 1910. Слуша добродошлицу у граничном граду Босанскоме Броду, па путује у Сарајево, и возом стиже у овај град 31. маја у 15 сати. Након поздравних говора, у кочијама које вуку четири коња, кроз редове војника који га штите, полази у Конак, поглавареву резиденцију. Вози се Апеловом обалом на којој ће четири

године касније да убију престолонасљедника монархије и његову жену. Навече, цару у част, у Сарајеву је одржана бакљада.

Другога дана посјете Б и Х цар Аустроу Угарске прима представнике четири вјерске групе које живе у Сарајеву: православне, муслимане, католике и Јевреје.

Француско посланство у Београду, у свом извјештају о царској посјети Сарајеву, наглашава да се српским вођама у Б и Х аустроугарски цар обратио на францускоме језику.

Крајем дана монарх говори генералу Варешанину: - Увјеравам вас да ме је овај пут подмладио за двадесет година.

Цар и његово обезбјеђење не знају да га Богдан Жерајић прати путем кроз Б и Х. У другоме дану посјете, на Илиџи, завјереник се приближио цару опасно близу, али није покушао да га убије.

Наредногa дана у Мостару, атентатор може да пуца у цара Фрања Јосифа из веома повољне позиције, али дрхтај тијела прожима младића. Рука му се зноји на дршци пиштоља у џепу, јер гледа уморно лице старца кога хоће да убије... Почиње да га сажаљева.

Послије одустајања од атентата на цара, завјереник је душевно растројен. Затвара се у

своју завјереничку собу и не контактира ни са ким неколико дана.

„ У пар бола, у кипист грозе... Кад сам полетио, ја сам се надао да ћу моћи ускликнути као Цезар, али његове ријечо за мене овако гласе V ... V... V... sum. Туго, туго, ја сам пролазећи кроз Сарајево понављао оду Дубровачку 905. Тавни нехот, по који парод... Тужно је Сарајe... изгледало... Као да је у туги. Свак се клањао и дошао да се клања. И ја сам болно говорио да је то погрда историје... При дочеку народа је било доста... Владике су заповиједале св... поп... и цркве... општ... да пошаљу своје изасл... на дочек влада... жандарми су гурали народ да га сусрете и виче живио. Све је некако поглед... тужно и забр... Возећи се краљ је примје... да нема сељака при дочеку. Сељаци нису послушали жан... Још у Сарај.. Њ В је одмах прох... по улиц... куда је вл... пролазио било је преко стотин... људи, дјеце... и разних пол... који су ћутали...“

Студент излази из своје собе. У сарајевској гостионици сусреће Васиља Грђића, либералног члана сабора. Завјереникове тамне очи горе. Рукама показује Грђићу да му је неко био на нишану. Неколико тренутака младић посматра политичара, а потом журно излази из ресторана без поздрава.

Перо Слијепчевић састаје се са Жерајићем 15. јуна. Атентатор кроз стиснуте зубе проговара: - Биће трагедија!

Истога дана генерал Варешанин фон Вареш Маријан у сабору чита царско писмо којим се отвара засједање овога политичкога тијела. Жерајић покушава да уђе у здање сабора, али не може да набави пропусницу. Проба да подмити служитеља да га пусти да уђе, али не успијева. Излази из зграде и чека...

Послије отварања Босанског Сабора, генерал Варешанин враћа се кочијама у своју резиденцију у пратњи ађутанта. Завјереник, Богдан Жерајић, из близине пиштољем испаљује први метак, који погађа степеник крај кочијашевог сједишта. Друго тане буши кров кочија близу заповједникових очију, а трећи хитац усмјерен је у генералово срце, но Варешанин се помјера напријед према кочијашу, који убрзава коње, па и ово зрно путује зраком. Четврти и пети метак погађају задњи дио кочије у висини генералове главе. Атентатор мисли да је генерал убијен и шесто тане испаљује себи у уста.

Генерал Варешанин наређује да се кочије зауставе и враћа се на мост гдје издише атентатор коме из уста цури крв.

Према полицијским извјештајима завјереник је био тих и сабран човјек који је

допутовао у Сарајево из Загреба. Кући, у Невесиње, путовао је петнаест дана прије атентата због несташице новаца, али при претресу његовога стана у Загребу, међу завјереничким стварима пронађено је 100 круна, које су полицију довеле до закључка да је атентатору неко помагао.

У званичном извјештају полиције пише да је мотив за атентат Жерајић пронашао у анархистичкој литератури, коју је са страшћу читао.

Вјерујући у психолошку теорију италијанског психолога Ломброза, да сваки злочинац има неки физиолошки поремећај, сарајевска полиција је одсјекла Жерајићеву главу не би ли је стручњаци проучили.

Глава младога атентатора требала је да постане симбол побједе царства над завјереницима. Лобања је чувана у Криминалистичком музеју у Сарајеву, а тијело Богдана Жерајића полиција је тајно сахранила на дну кошевскога гробља гдје леже самоубице и скитнице.

„Млада Босна“ је убрзо пронашла гроб свога друга, па га атентаторови саборци посјећују и китe цвијећем. Гаврило Принцип походи гроб свога узора, Богдана Жерајића, преноси букете са других гробова на његов, а ујутру полиција са „светлога гроба“ склања обиљежја.

У једној сарајевској гостионици у којој сједи у друштву омладине међу којом је и Данило Илић, Владимир Гаћиновић прича своје посљедње виђење са завјереником Богданом Жерајићем : - Дошао је једно послије подне у наше друштво. За неколико дана очекивао се велики догађај. Он је плачан и мрк казао да иде кући због својих извјесних потреба. Ћутањем које је много говорило, опростили смо се. Увече, испратио сам га на станицу. Грчевито ме је ухватио у загрљај, као пред посљедњим виђењем. Ћутао је, а када је зазвонило, казао ми је посљедње ријечи, поруку свим младим друговима: - Омладина се мора спремати на жртве. Кажи јој.

Отпутовао је тих, отмен и незапажен. И потврдио своје ријечи, своју вјеру.

Атентат Богдана Жерајића испрва је збунио сарајевску омладину, која почиње да се диви његовој жртви. Пролазећи преко Цареве ћуприје ђаци застају и скидају капе на мјесту гдје је завјереник пуцао себи у главу.

Гаћиновић као култ расцвјетава „Младој Босни“ поход Жерајићевом гробу а поводом Жерајићевог жртвовања за слободу, он говори: - Ми најмлађи морамо почети стварати нову историју. У своје студено друштво морамо уносити сунца, колебати умрле и гибати резигниране. Морамо повести смртоносни рат

против песимизма, малодушности и клонулости, ми гласници нових генерација и нових људи. Имајући вјеру јачу од живота и љубав која диже из гробова, ми ћемо побиједити.

О своме пријатељу и саборцу објављује три текста, па атентаторову свјесну жртву претвара у симбол организације. Први запис објављен је у „Зори“ са насловом *„Онима који долазе“*, под псеудонимом Владимир Иванов. Други чланак излази у годишњаку „Просвјете“ са називом *„Крик очајника“* а трећи је публикован у виду брошуре *„Смрт хероја“* у издању „Пијемонта“ у Београду. Испод текста је шифра „Осветник“.

Настојањем пријатеља, име Богдана Жерајића штампа се међу именима оснивача и главних сарадника „Зоре“.

Пишући о *„Помену Владмиру Гаћиновћу“*, Пера Слијепчевића, Иво Андрић се сјећа Богдана Жерајића:

„Био је тако један међу нама, добар, нежан а смион, звао се Богдан Жерајић (млади га се још сећају!). Мислите ли можда да је мало јунаштво ломити се у души и цептити у телу, ослушкивати нутарњи глас и стварати одлуку која боли и убија, и онда пред лицем узвитлане, одурне штампе и уплашена или непријатељског света испалити пет метака у непознатог генерала, а

шести себи у уста, и после лежати на асвалту, покривен својом крви и полицијском кабаницом, а око њега неколико корака језиве празнине и круг гледалаца и погледа, радозналих, зверских и самилосних. Потом затајен и погрђен лећи у дну кошевског гробља међу самоубице и проклетнике“.

О ГЛАВИ

Пуца Богдан Жерајић у генерала Варешанина : промашује га, па себи испаљује метак у уста.

Удара мртвога младића генерал и пљује га, да покаже чиме задужује славну Царевину.

Главу Богдана Жерајића џелати откидају од тијела и чувају је на столу полицијскоме, да њоме плаше „проклете анархисте“, а тијело је тајно сахрањено на крају Кошевскога гробља, гдје леже скитнице, дангубе, умоболни, самоубице - несрећници...

Глава младога атентатора, како је мислила аустроугарска власт, требала је да постане симбол побједе Царства над побуњеном босанскохерцеговачком омладином.

Немирна „Млада Босна“ походи свети гроб на коме се тврдо заклиње да ће да отме

лобању свога саборца, и сахрани је са његовим скелетом.

Врелим видовданским Сарајевом, упарађен, са женом Софијом, вози се надвојвода, престолонасљедник Монархије, Фрањо Фердинанд.

Гаврило Принцип пуца смртно, хајдучки.

Лобању из затвора „Млада Босна“ сједињује са костуром палога друга.

Срби уљепшавају своју прошлост... бјежимо од себе... Неће да штампају литературу о „Младој Босни“... врте главом... сумњиво... превазиђено... То је Гаћиновићу твој лични проблем... то је особни проблем: Гаћиновића, Жерајића, Илића, Принципа, Мехмедбашића, Чабриновића, Троцког, Голубића, Димитријевића, Ујевића, Танкосића, Јовановића... Неће да знају да је подземна Европа жељела Фердинандову смрт... за њу је престолонасљедник монархије био оличење конзервативизма и препрека економском, интелектуалном и умјетничком европском развоју...

Жерајићева лобања опомиње његове саборце... Омладина Б и Х је најсвјеснији и најобразованији дио становништва... за разлику од већине старијих житеља Б и Х који остварују

своје материјалне интересе клањајући се аустроугарскоме цару... Млади људи Б и Х су луча која искри тамом, да би букнула у пламен и озарила лица робова... чиста људска борба босанскохерцеговачке омладине дала је мало свјетла и наде која пробија густину балканскога мрака... „Млада Босна“ је у нама... претворила се у снове... огријешимо ли се о њене душе које се вијоре васионом, спржиће нас моћна тајна... духови траже правду... Гдје су данас овакви борци... Поједини националне интересе подређују сребroљубљу и егоцентризму, безвриједни завидљиви малограђански никоговићи...

На зиду моје куће крај Невесиња, десетине километара од Миљевца, села гдје је рођен Богдан Жерајић, није никада била окачена фотографија цара Фрања Јосифа, јер га нисмо признавали за свога...

Био је политички функционер у вријеме Титове Југославије... смијењен је са положаја... неподобан.... У Невесињу је шумар... рецитује Јесењина... попије по коју мученицу... навраћа у куће Гаћиновића пијан као земља... завршио је у болници... цироза јетре... покој му души бунтовној... Богдан Жерајић је његов предак...

8

Француски амбасадор у Београду оставља документа, која свједоче да у Србији постоји покрет, који настоји да свргне са власти краља Петра, склони престолонасљедника Србије, принца Ђорђа, и постави на трон Србије Александра Карађорђевића...

Када је умро слуга престолонасљедника Србије, принца Ђорђа, зато што га је принц „необузданога темперамента“ ударио ногом у стомак, српски престолонасљедник шаље писмо предсједнику коалиционе владе, у којему пише да се одриче својих престолонасљедничких права у корист свога брата Александра.

Велимир Вемић, један од најзначајнијих завјереника на краља Александра Обреновића, биљежи у свој дневник да је био присутан на неколико састанака са: Војином Танкосићем, Љубом Јовановићем Чупом и Петром Живковићем, на којима су разговарали о оснивању тајнога патриотског удружења.

Из Београда Љуба Јовановић Чупа путује за Берлин да набави штампарију за лист тајне организације, чије се оснивање ближи, док Велимир Вемић од свих страна добавља новце за покретање листа „Пијемонта“.

Престолонасљедник Србије обавијештен је о стварању тајне организације, која ће да се бори за ослобођење и уједињење свих Срба, и Драгутин Димитријевић Апис га привољева, да за лист који ће да објављује идеје организације поклони 20 000 златника, иако је насљедник српскога пријестола веома шкрт.

Александар Карађорђевић сарађује са завјереницима уз помоћ којих је наслиједио престо Србије, да би на двору заоштрио своје дјеловање против политичких странака које му не одговарају, а истовремено настоји да завјеренике посваћа изнутра, и разједини.

Руска школа!

Када је принц Ђорђе почео да ради на поништењу измјена у престолонаслеђу Србије, у своју корист, и када његов брат Александар хоће да га убије: избијају сукоби између престолонасљедника Александра Карађорђевића и Аписа, који неће да учествује у принчевом убиству за које престолонасљедник придобија друге завјеренике из 1903. год. који кују завјеру против принца Ђорђа и против Аписа, и сарадника, али мајор Стојан Поповић одустаје од завјере, па на једном излету ногом (као случајно) разбија флашу кисјеле воде у којој је отров намијењен принцу Ђорђу Карађорђевићу.

Београдском чаршијом лете приче да династију Карађорђевића хоће да побију официри „ који су смакли једнога краља и краљицу“...

9

Касним за студијском генерацијом три године... неколико година стихоклепничења и вјежби на гитари у Никшићу... једна година војске и затупљивања... све натопљене алкохолом... И... на почетку сам планираних студија српскохрватскога језика... одлажем улазак у „озбиљни“ живот... ја сам само студент.. Срећа што су Босанке женствене... разумију мушкарца у дугим хладним ноћима...Она је почела опет да долази... наврати у читаоницу... пијемо кафу... чаврљамо... морам да признам себи да ми је са њом лијепо... право сам мушко када је она крај мене... згодна, размажена... тешко јој је удовољити... пијемо црно вино... волимо се... слушамо музику... онда свађа... око ничега... излијеће из студентске собе... говори: - Никад више! .

Мој семинарски рад на факултету је књижевни рад „Младе Босне“... професор је задовољан... можда ме стари лисац вјешто бодри знајући да сам опсједнут њиховим радом...

Како да размрсим тајне путеве организације и логички их повежем...? историја је без маште... само чињенице.. често не оне праве... Троцки је повезан са моћним свјетским

банкарима... Гаћиновић и Ујевић су његови пријатељи, увијек полупразних џепова, али са великом вјером у снагу свјетске револуције... Били смо синоћ на Владимировој гробу на Кошевскоме гробљу... ваљамо се по густој трави на њему... пијемо вино... Доушници са гробљанске капије нас осматрају... можда су на нашој страни...?

. У Сарајеву велика нервна напрегнутост... власт напада интелектуалце и умјетнике... Сарајевско позориште изводи Кишонову представу „ Била је то шева“...

У Југославији се планира изградња пет нуклеарних електрана... Западна Европа не зна шта ће са њима, па нам их уваљује да нам озрачи м..а, да изумремо...

Када је српска влада одлучила да додијели стипендије за студије у иностранству, Владимир Гаћиновић се јавља на конкурс, па када постаје стипендиста владе, прелази са Београдског универзитета на бечки, гдје наставља студије књижевности и филозофије, и сусреће старе другове из мостарске гимназије, који дјелују против Аустро Угарске монархије на организован начин.

Од јесени 1910. до љета 1911. год., према подацима Архива Бечког универзитета, студент студира лингвистику и књижевност на

овоме универзитету. У првоме семестру слуша предавања професора Милана Решетара из граматике јужнословенских језика и историје српскохрватске литературе XVII вијека. У другом походи курсеве из француског језика, а у трећем присуствује курсу из историје јужнословенске литературе петнаестога вијека, и историје граматике српскохрватскога књижевног језика. У четрвртом семестру, сем што слуша предавања из трећега, он проучава француску метрику.

У Бечу, у кафани „Јозефинум“, састају се чланови „Препорода“, словеначке омладинске подземне организације, и студент револуционар, који словеначким револуционарима предаје примјерак „Подземне Русије“, који ће „Препорду“ да послужи као уџбеник за организовање кружока. Из идеолошког утицаја младога револуционара на словеначку омладину родио се „Препород“, часопис револуционарног и литерарног садржаја.

Послије два – три састанка у кафани Јозефинум, револуционар, који је први писао о везама словеначке омладине и „Младе Босне“, и словеначки омладинци „нашли су повољну основу за заједничку акцију“. Он је записао да су Словенци одлични организатори, и да су дуге патње и тешка борба њиховог несрећног племена очеличиле карактер Словенаца, па су својим практичним и трезвеним схватањима били

незамјењиви сарадници „идеалистима и сањарима“, како је студент одсликао себе и остале припаднике „Младе Босне“.

Немирнога духа и жељан нових сазнања Владимир Гаћиновић из Беча путује у Швајцарску, државу пуну свјетских револуционара, који снују преврате.

У Лозани се упознаје са Натансоном – Бобровим Марком Андрејевичем, једним од вођа руске револуционарне гарде кроз неколико генерација, који је његовао симпатије према борби Јужних Словена против Хабзбуршке монархије. Натансон му помаже да проучи историју руских народњака у Руској књижници Н. В. Рубакина у Лозани. Он упознаје младога Херцеговца, у своме дому у Лозани, са централним личностима Социјалдемократске партије: Лењином, Троцким, Луначарским, Мартовом... како свједочи историчар Писарев.

У дугим разговорима са руским револуционарима, студенту су зарудјели широки видици у промјени свијета којим није био задовољан.

У писму Мирку Дамјановићу из Швајцарске пише да је за неколико посљедњих дана много преживио и да је „једна цијела вјера пала немоћна и премрла, а њене празнине има да надопуни нова идеологија што ври у инстинкту

бурна, али мутна и неодређена“. У писму пише : „ У великим тишинама и дугим, скоро болесним ноћима срушио сам трошне режиме, оборио старе богове и у неспретности младости пошао да оживим нова царства и васкрснем снове“. Писмо се завршава са увјерењем „да ће ако буде снаге и јаких идеја, од садањих мртвих Срба наскоро да се роди једно покољење које из љености улази у живот, из снова у акцију, из апатије у буђење.

Револуционар у Лозани одржава везе са неколико руских дјевојака из револуционарног подземља. Једна од њих носи конспиративно име Марусја. Она је једноставна, мале главе, раскошне косе, бијелог врата, одјевена скромно и веома образована... Послије једнога састанка са њом млади револуционар се, како су посвједочили његови саборци, вратио у свој стан црвенога лица и збуњен јер га је Марусја критиковала због балканских предрасуда у схватањима живота и револуције.

У Лозани Гаћиновић дане проводи у шетњи са Рускињом. Сједе у парку на клупи.. разговарају о начинима борбе у мијењању свијета. Потом одлазе у њен или његов скромни револуционарни стан.

По тврђењу историчара Владимира Лебедева, револуционар је због Марусје и других руских револуционара, од којих је учио подземни

револуционарни занат, наставио студије књижевности, лингвистике и филозофије у Швајцарској.

Ево га опет у Сарајеву! Другује са старим знанцима Данилом Илићем и Боривојем Јефтићем.

Личност која је допутовала из срца свјетских револуционарних заноса, и упознала најважније свјетске револуционаре тога доба, и са њима тајновала револуционарне преврате, сарајевској и босанској омладини носи инспирацију за револуционарне замахе. Перо Слијепчевић свједочи да је Гаћиновић својом ријечју и појавом остављао јак дојам на омладину Б и Х. Његова сугестивна снажна ријеч која је цвјетала директну акцију против Монархје, продирала је дубоко у срца младих људи, бодрила их и усхићивала.

У Сарајеву ствара тајне омладинске револуционарне кружоке, да би се само њему познатим стазама обрео у Београду, гдје су припреме за стварање тајне патриотске организације завршене.

У Гранд хотелу 6. марта 1911. Велимир Вемић износи идеју да удружење дјелује тајно и јавно. Апис и завјереници на краља Александра Обреновића се усаглашавају са тим мишљењем.

Дефинитивну редакцију програма и Статут организације креирало је седам чланова: Љуба Јовановић Чупа, правник, Богдан Раденковић, богослов, и пет официра са Аписом на челу

Борци организаце Уједињење или смрт примани су у њу по строго утврђеном церемонијалу. Будући члан организације улази у замрачену просторију у којој се пали свијећа на столу покривеном црним покривачем на коме леже: крст, кама и револвер. Један члан организације наглас чита њене циљеве. Отварају се врата собе кроз која улази мистериозна личност са маском на лицу, са црном капуљачом на глави, и са дугом црном хаљином на себи. Он нијемо стоји пред будућим саборцем који полаже заклетву, која по тридесет петом члану Устава организације гласи: - Ја Н. Н. ступајући у организацију Уједињење или смрт, заклињем се сунцем што ме греје, земљом што ме храни, Богом, крвљу својих отаца, чашћу и животом, да ћу од овога часа па до смрти верно служити задатку ове организације и увек бити готов да за њу поднесем жртве. Заклињем се чашћу и животом да ћу све наредбе и заповести безусловно извршавати.

Заклињем се Богом, чашћу и животом да ћу све тајне ове организације собом у гроб понети.

Нека ми суди Бог и моји другови у организацији ако ову заклетву хотимично или нехотимично не извршим или погазим.

Послије завршетка церемонијала пали се свјетло и новопримљеном члану честитају чланови „Уједињења или смрти“.

Нови борац организације испод текста заклетве потписује своје име и презиме својеручно, а затим добија текст Устава и Пословник (тајни административни дијелови организације) на читање.

На врху тајне организације Уједињење или смрт, коју су њени непријатељи прозвали „Црна рука“, налази се Врховна централна управа састављена од једанаест чланова, чији се потписи налазе испод текста Устава.

На првом мјесту записано је име пуковника Илије Радивојевића, команданта жандармерије, предсједника „Уједињења“.

За испуњење свога задатка, уједињење срспства, организација Уједињење или смрт утиче на све друштвене слојеве и цјелокупни живот у државама и територијама гдје живе Срби.

У своме дневнику, члан Врховне централне управе, Велимир Вемић пише да је на једном састанку „Уједињења или смрти“ одлучено да се већ организоване групе омладинаца из Б и Х

приме у организацију да би оснажене наставиле дејствије против монархије.

Владимир Гаћиновић у организацију Уједињење или смрт улази као оформљен револуционар, ради борбе српског народа за ослобођење, и његовог јединства.

Његова схватања револуције су интернационална, и носе у себи ослобођење свих Словена од окова Аустро Угарског царства.

Он пуно цијени Љубу Јовановића Чупу и назива га „Мацинијем Младе Србије“ , и човјеком који своје задатке извршава са „апостолским одушевљењем “.

У једном писму Љуба Јовановић Чупа пише Владимиру Гаћиновићу:

„Ево како! Ви сте бакуњиста. Наше мисли се додирују. Али погледајте стварност па ћете се сложити са мном да треба јаче снажити покрет националне идеје иначе ће пропасти. Треба звонити на узбуну, преобразтити своју душу, очеличити себе “.

Јавни дио програма „Уједињења или смрт“ објављен је у „ Пијемонту “.

Израђен је печат организације на коме су урезане: лобања и укрштене кости, застава, кама, бомба и бочица са отровом.

„Уједињење или смрт“ покреће јавну борбу против српских власти...

МЛАДИЋА ПОЗНАЈЕМ СА СЈЕДЕЉКИ У ДОМУ. ПРИВИДНО ЈЕ БИО ДРУШТВЕН, А НА ЛИЦУ МУ СЕ ОЦРТАВА САМОЋА ЗБОГ БРИГА САМО ЊЕМУ ЗНАНИХ, И ЖЕЉА ДА ИХ САМ ПРЕВАЗИЂЕ.

ОН ЈЕ У ПРОШЛОСТИ. МИСЛИ ДА ЈЕ У МИСИЈИ : ДА ПО ВИШОЈ СИЛИ МОРА ДА ПИШЕ О МИСТЕРИОЗНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ, КОЈА ЈЕ ПОКРЕНУЛА ПРВИ СВЈЕТСКИ РАТ.

ПОНЕКАД СВИРА ГИТАРУ И ПЈЕВА УЗ ЊЕНЕ АКОРДЕ.

ТУМАЧИ КЛАСИЧНА КЊИЖЕВНА ДЈЕЛА МИМО УСТАЉЕНИХ МИШЉЕЊА КРИТИКЕ.

ГЛАСНО ГОВОРИ О СВОМЕ НЕЗАДОВОЉСТВУ СА ВЛАСТОДРШЦИМА, АЛИ НИКАДА У САРАЈЕВУ, ГДЈЕ ЈЕ СВАКИ ТРЕЋИ СТАНОВНИК БИО ПОЛИЦИЈСКИ ДОУШНИК, БЕЗ ГРИЖЕ САВЈЕСТИ, УВЈЕРЕН ДА БРАНИ ЈУГОСЛАВИЈУ И ТИТА, СТУДЕНТ НИЈЕ ИМАО ПРОБЛЕМА СА ПОЛИЦИЈОМ, МОЖДА И ЗАТО, ШТО ЈЕ СВОЈА МИШЉЕЊА ИСКАЗИВАО ТОНОМ И БОЈОМ ГЛАСА, У КОЈИМА СЕ ОСЈЕЋАЛО ПРАВО ДА ОН НА КРИТИЧКИ НАЧИН ГОВОРИ О ПРОМАШАЈИМА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ПОЛИТИЧАРА, КОЈИ ИСКЉУЧИВО ВОДЕ

РАЧУН О СВОЈИМ СЕБИЧНИМ ИНТЕРЕСИМА,
И ТАКО ПОДРИВАЈУ ТЕМЕЉЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.

10

У Сарајеву минус осам... сумпор штипа ноздрве... није ми хладно... на улицама шетачи... онда у кафану... по неку жестоку... да ме разгали... да се саберем... да ли да је позовем телефоном...? зашто да попустим... доћи ће она...? поћи ћу у биоскоп... позориште... можда пронађем некога за дружење...

Сарајево је мјешавина раса религија нација... људских душа... било је слично када је у њему радила „Млада Босна“... Свјетски дух је ушао са њом у босанскохерцеговачку касабу... жив је још Васо Чубриловић... од њега би се могло доста сазнати... али он неће јавно да казује о Атентату...Они су свјетска интелектуална елита која кроз умјетност и науку ствара јединство људскога духа... правичнији и љепши живот... Разбистрићу предрасуде о Владимиру Гаћиновићу... насликаћу његов лик реалистички... кроз сумње... колебања... прочитаћу још литературе... величају партизански рат... за „Младу Босну“ и њега нема мјеста... свјетске енциклопедије садрже његово име... фотографије... није се домогао власти... умро је млад.. Схватио је да

анархистичке идеје људске множине неће досећи никада... оне су сан за изабране...

Југославију ће да упропасте шовинисти...

ПОЛАКО ШЕТА УЛИЦАМА САРАЈЕВА, КАО ДА ЈЕ СВУГДЈЕ СТИГАО ПРИЈЕ ВРЕМЕНА. ЗАГЛЕДА ИЗЛОГЕ РАДЊИ, УЛАЗИ У КЊИЖАРЕ, ЛИСТА КЊИГЕ. ПАЖЉИВО ЧИТА НАСЛОВЕ ПЛАНИРАНИХ ПОЗОРИШНИХ ПРЕДСТАВА ЗА ЗИМСКУ СЕЗОНУ.

У „СКЕНДЕРИЈИ“ СЛУША РОК ГРУПУ ИЗ МАКЕДОНИЈЕ „ЛЕБ И СОЛ“. УЖИВА У ИНСТРУМЕНТАЛНОМ ИЗВОЂЕЊУ (ГИТАРЕ) ФОЛКЛОРНИХ МОТИВА СА БАЛКАНА. ЦИЈЕНИ СТВАРАЛАШТВО „БИЈЕЛОГ ДУГМЕТА“, ГРУПЕ ХАУСТОР. ПОСЈЕЋУЈЕ КОНЦЕРТЕ „ЛАЧНОГ ФРАНЦА“. ГОВОРИ ДА БИ БИЛО НАЈБОЉЕ, ДА СЕ АУТЕНТИЧНА РОК И ПОП МУЗИКА ЈУГОСЛАВИЈЕ СТВАРА НА ОРИГИНАЛНИМ БАЛКАНСКИМ МУЗИЧКИМ МОТИВИМА, А НЕ КОПИРАЊЕМ СТРАНИХ РОК И ПОП ГРУПА...

Хрватско - српска коалиција у Хрватској добија апсулутну већину у сабору, али Беч и

Будимпешта не дозвољавају да коалиција образује нову владу.

Барон Славко Цувај 21. јануара 1912. наименован је за бана Хрватске, са препорукама да у Хрватској успостави чврсту власт. Он одмах распушта Сабор забрањујући било какве политичке активности у Хрватској.

Овакви политички потези барона Цувија изазивају побуне ђака и студената у Хрватској. Њима се испред Свеучилишта у Загребу придружују радници. Полиција употребљава силу, па се демонстранти повлаче у зграду из које протествују против монархије. Радници засипају полицију каменицама. Анархисти су на прозоре Свеучилишта завијорили црне заставе.

У Сарајеву, у фебруару мјесецу омладина, такође, организује протесте против Царства. По улицама ђаци и студенти пале мађарске заставе. Полиција реагује оштро. Један ђак је рањен пиштољским метком у главу. Гаврило Принцип се рве са полицијом. Одијело му је поцијепано. Жандарм га удара сабљом у главу. Хапсе га детективи заједно са шеснаест демонстраната.

У побуни ђака и студената у Сарајеву учествује и Лука Јукић СТУДЕНТ ПРАВА У ЗАГРЕБУ КОЈИ ЈЕ ДЕЗЕРТИРАО ИЗ МОНАРХИСТИЧКЕ ВОЈСКЕ. У ЊЕГОВОМ РЕВОЛУЦИОНАРНОМ РАЗВОЈУ

ИНТЕРЕСАНТНО ЈЕ ДА ЈЕ 1906. КАО ПРИСТАЛИЦА СТАРЧЕВИЋЕВЕ ПОЛИТИКЕ ВОДИО ДЕМОНСТРАНТЕ ПРОТИВ СРПСКИХ ЂАКА У ЗАГРЕБУ, АЛИ ШЕСТ ГОДИНА КАСНИЈЕ ОН ЈЕ ЧЛАН ОРГАНИЗАЦИЈЕ, КОЈА ЈЕ СВИЈЕТОМ ИСПЛЕЛА МРЕЖУ, ДА БИ ЗАПЛЕЛА И УНИШТИЛА МОНАРХИЈУ ХАБЗБУРГА, И ОСЛОБОДИЛА СЛОВЕНЕ ИЗ РОПСТВА.

ЈУКИЋ ЈЕ ЈЕДАН ОД НАЈФАНАТИЧНИЈИХ ЗАГОВОРНИКА ТЕРОРА НА ВИСОКЕ АУСТРОУГАРСКЕ ЧИНОВНИКЕ У ХРВАТСКОЈ, кога детективи покушавају да ухапсе, али Лазар Ђукић даје му пелерину којом се он маскира и умиче полицијској потјери. На тајном састанку „младобосанаца“ Лука Јукић се заклиње да ће да убије барона Цувaја због терора над ђацима и студентима у Хрватској...

У априлу мјесецу укинут је хрватски Устав и барон Цувај наставља да влада као царски комесар. Протести омладине у Хрватској се распламсавају.

У Београду је организован митинг у којем учествује око пет хиљада људи. Хрватске ђаке и студенте из Београда поздравља студент и пјесник Аугустин Ујевић. Он поручује ђацима и студентима у Хрватској да им шаље поздраве из

слободне Србије „необично сретан што осјећа да бол Хрвата притишће и српска срца“. Пјесник завршава говор ријечима да за Хрвате нема већег и племенитијег охрабрења од спознаје да српска омладина и српска војска подржавају борбу хрватске младости.

Из друштвених врења у Хрватској група студената са Загребачког свеучилишта свих политичких боја (било је и оних са клерикалним схватањима) допутовала је у априлу мјесецу у Београд. У част гостију из Хрватске одржана је војна парада. Вечера је зготовљена у хотелу Москва. Уредник „Пијемонта“, Љуба Јовановић Чупа, за вечером наздравља гостима.

Са хрватским студентима у Београду борави од 19. до 27. априла Лука Јукић, студент права и пјесник. Са пуковником Аписом упознаје га студент Оскар Тартаља. Када је Јукић казао пуковнику своје накане, атентат на барона Цувaја, један од најглавнијих представника „Уједињења или смрти“ упућује завјереника мајору Војину Танкосићу. Веза са мајором Танкосићем је Бора Продановић, који студенте: Јукића, Бастајића и Тартаљу представља мајору (он им предаје оружје) и са другим „црнорукцима“. Студенти се затим учлањују у организацију Уједињење или смрт...

Оскар Тартаља је поводом Сарајевског атентата изјавио:

„Ја се поносим тиме што сам члан организације Уједињење или смрт, што сам био брат и сарадник Аписа, Танкосића и другова. Поносим се тиме, што је та организација Гаврила Принципа, који је починио Сарајевски атентат. Одобравам тај атентат, који је био први аларм, први позив к изградњи великог дјела државног и народног јединства : Велике Југославије“.

Јукић пиштољ оставља себи, а бомбе дијели поузданим сарадницима да их пренесу на територију Аустро Угарске монархије...

11

У Београду, када гостују студенти из Загреба, борави Владимир Гаћиновић, и упознаје се са пјесником Аугустином Ујевићем.

„Пијемонт“ објављује Ујевићеву брошуру *„Хрватска у борби за слободу“*, и књижицу посвећену Богдану Жерајићу, коју је писао Владимир Гаћиновић.

Тада су у Београд допутовали Гаврило Принцип и Боривоје Јефтић. Настанили су се у Ломиној улици, па се свакодневно састају са Гаћиновићем, који ужурбано говори о раду организације: - Организација мора жустро да ради... Српски револуционар ако хоће да побиједи мора да буде умјетник и конспиратор, имати талента за борбу и страдања, бити мученик и завјереник, човјек западних манира и хајдук, који ће заурлати и повести бој за несрећне и погажене.

У Београд је допутовао и Лав Давидович Бронштајн Троцки, као новинарски извјештач, јер су балкански ратови на помолу. Бронштајн и Гаћиновић разговарају о устројству свијета, о могућностима за ослобођење Јужних Словена и њиховом уједињењу...

22. маја Гаћиновић у Шапцу млади револуционар предаје извјештај о раду

организације „Уједињење или смрт“ у Херцеговини, капетану Кости Тодоровићу...

У септембру 1912. студент је у Сарајеву на прослави годишњице културног друштва Просвјета, а затим са Пером Слијепчевићем прелази у Црну Гору. Двојица студената револуционара постају добровољци црногорске војске и боре се за Скадар.

Из овога времена историја је сачувала фотографију на којој је фотографисан Владимир Гаћиновић са двојицом црногорских ратника, којима повијест, нажалост, није сачувала имена. На овој фотографији револуционар гледа у даљину са биљежницом у руци. Ратник до њега десном руком држи цијев пушке, чији кундак је на земљи, док му је у лијевој шаци двоглед који је спустио са очију да би се фотографисао. Тројица бораца посматрају непријатељске положаје око Скадра...

Слијепчевић и Гаћиновић су одлично информисани о јавним и тајним свјетским дипломатским активностима... можда су краљу Николи Првом донијели информације о Скадру... можда их „цар јунака“ није хтио да послуша...

Откуд толико енергије у његовоме мршавом тијелу... стална путовања... неуморно пропагирање борбе... студирање филозофије... језика... револуционарних публикација...

књижевности... превођење са страних језика... довољно за неколико људских живота... изгорио је у револуционарном раду... живио је само двадесет седам година...

Послије Првог балканског рата студент филозофије, лингвистике и књижевности, и подземни револуционар, тајним је путевима зазорио у Бечу, у којем остаје један трен. Потом је отпутовао је у Швајцарску...

Историја не посједује доказе да се послије пута у Швајцарску Владимир Гаћиновић враћао из ове земље у Б и Х, Србију и Црну Гору... , али, поштовани читаоци, дозволите ми да сумњам у мишљење историчара, (да револуционар послије 1912. није боравио у Б и Х) јер постоје велике могућности, додуше са магловитим чињеницама, да је обилазио Б и Х, и друге територије царства гдје живе Јужни Словени, тајанствено, као и вазда, и послије одласка у Швајцарску.

У Швајцарској студент наставља студије филозофије и револуционарно дјеловање, које је оснажено јужнословенском интелигенцијом, која студира у иностранству, и руским револуционарима, који по свјетским метрополама снују промјену свијета.

Гаврило Принцип се јавља у добровољце српске војске у Београду, али пошто

је кржљав и неухрањен, није примљен у војну службу.

Путује у Прокупље гдје је штаб мајора Војина Танкосића. Младић улази у логор, када мајор са главе једнога комите, са растојања од двије стотине метара, зрном од пушке скида кутију цигарета показујући Арнаутима, који су у штабу преговарали са њим, колико је добар стријелац.

Мајор посматра Гаврила Принципа, који му објашњава зашто је дошао у његов штаб, и казује младићу да је слаб за војну службу...

„Кржљав си и неухрањен... па шта... можда сам храбрији од половине његових ратника... одлучан сам и брз... зар обући униформу и бити ухрањен значи родољубље... знам многе такве патриоте... Танкосићу свака част... прави је војник... храбар... али и ја сам спреман за жртву као и он... и ја сам припрaван на све... кадар стићи и утећи... Гаврило Принцип није упропашћен књигама...“

Младић је очајан. Пјешке стиже у Београд не осјећајући кишу која му кваси главу. Одатле, исто пјешачећи, раскрвављених нога долази у Хаџиће, гдје је настањен његов брат.

12

Лука Јукић је у Загребу и пише пјесму *Моје гесло*:

„Жао ми је својих људи
И родбине,
Жао ми је лијепе своје
Домовине.

Жао ми је милих нада
Младих дана,
Жао ми је злата свога
Заплакана.

Жао ми је самог себе,
Али што ћу?
Све за народ и слободу
Жртвоват ћу“.

6. јуна Лука Јукић одустаје од своје намјере да изврши атентат на барона Цувај на једној хришћанској прослави, јер је у црквеној поворци пуно дјеце.

Послије два дана барон са супругом, банским савјетником, и једним вишим царским чиновником, око тринаест сати враћа се у Банске

дворе. Након дугога чекања на углу Месничке улице и улице Лисинскога, када је поред њега пролазио аутомобил у којему сједи бан Хрватске, Лука Јукић јурну према њему са пиштољем у руци и запуца. Метак погађа банског савјетника Хервоића у задњи дио главе. *Послије двије недјеље бански савјетник ће да умре од ране ...*

Возач убрзава аутомобил, који је одјурио ван домашаја Јукићевог оружја.

Полиција трчи за атентатором улицама Загреба. Стражар Петар Боршчак сустиже завјереника, замахује сабљом да га удари, али Јукић се окреће, испаљује метак у прогонитеља и убија га. Завјереника сустижу два детектива, које он рањава пиштољским мецима. Пристиже велико полицијско појачање, које хвата завјереника код Казалишне кафане, и отима му пиштољ из грчевито стиснуте завјереничке шаке.

Тајне терористичке организације, када су чуле да је Јукић пуцао на барона, кличу по градовима Хрватске: - Да живи Јукић !

Одмах послије атентата полиција у Загребу хапси 150 омладинаца међу којима је једанаест завјереника, који припадају Јукићевој терористичкој групи.

Дрхтећи од силног узбуђења послије атентата Луке Јукића, писац „*На Дрини ћуприје*“ у

своме собичку, на страници свога дневника 8. јуна 1912. биљежи:

„Данас је Јукић починио атентат на Цуваја. Како је лијепо што се затежу тајни конци дјела и буне. Како радосно слутим дане великих дјела. И диже се и гори хајдучка крв. Без чедности и доброте и жртава мој живот. Али волим добре. Нека живе они који умиру по тротоарима онесвјештени од срџби, барута, болни од срамоте заједничке. Нека живе они који повучени, шутљиви у мрачним собама спремају буну и смишљају увијек нове варке. А ја то нисам. А нека живе они“.

Суђење Луки Јукићу и другим завјереницима на бана Цуваја почиње у августу мјесецу. Оптужено је двадесет уротника старих између петнаест и двадесет пет година.

Лука Јукић се првога дана суђења појављује у судници обучен у црно одијело са црвеном ружом у реверу капута.

Предсједавајући Суда у Загребу пита Јукића: - Да ли постоји тајна револуционарна омладинска организација у Хрватској? Он одговара: - Не, не постоји, али би је ваљало створити ако се политичке прилике у Хрватској не промијене.

Лука Јукић осуђен је на смрт вјешањем, а остали завјереници на казне затвора од шест мјесеци до шест година.

Послије читања пресуде једна дјевојка из публике добацује црвену ружу Јукићу који кличе: - Доље тиранија! Судском двораном проламају се повици против монархије.

Полиција силом празни судилиште и хапси дјевојку која је осуђена на осам дана затвора.

Витешко држање Јукића и осталих завјереника на суду породило је снажан узор јужнословенској омладини. У Загребу и Бечу омладина демонстрира и слави Јукићево име. Двије стотине седамдесет студената јужнословенскога поријекла шаље препоручено писмо барону Цувају потписано својеручно, пријетећи барону да ће да га убију, ако не поднесе оставку.

Монархистичке власти реагују оштро и за веома кратко вријеме одржано је двије стотине велеиздајничких процеса, али јавност се није умирила овим административним терором, те је смртна казна Луки Јукићу замијењена доживотном робијом а другим завјереницима затворске казне су смањене.

Лука Јукић робија до 1918.

Послије изласка из затвора живи у своме родном селу у Босни. Умире 1929. у великој материјалној биједи.

Како пишу историчари, жени и дјеци оставио је у насљеђе свеску својих стихова...

Искре варнице из револуционарних очију... словенска машта... виталност... јединство... организација... интернационална подршка... фанатизам до жељеног циља... жртвовање младости за слободу свога народа... пред таквим борцима моћна монархија је морала да поклекне...

13

Свијет је овај тиран тиранину... човјек је лутка на животној позорници... конце повлачи тајна сила... Ми смо нити које вежу нерођене са мртвима, пјева Стеван Раичковић.... човјек не спознаје узроке, само посљедице, па је измислио случај...

Диктатура једне партије разводњава се у јужнословенским нацинализмима... најпримитивнији слојеви јужнословенских народа, својим агресивним шовинистичким иступима подржавају националистичке вође... Из темеља се љуљају најплеменитије идеје интернационалне „Младе Босне“...

ТАЈАНСТВЕНЕ СИЛЕ УПРАВЉАЈУ ЧОВЈЕЧАНСТВОМ. СВЕ ЈЕ НА БИЈЕЛОМЕ СВИЈЕТУ ПОВЕЗАНО, НИШТА СЕ НЕ ДЕШАВА СЛУЧАЈНО.

Организација барона Славка Цувaја не оставља на миру иако га полиција брижљиво чува.

Иван Планиншчак, студент права из Загреба, 31. октобра пење се на електрични стуб, преко пута Банских двора на Марковом тргу, и испаљује метак на барона, када се овај појавио на прозору резиденције, и промашује га.

Студент је онда као и Жерајић испалио себи метак у главу.

Непрестана вршљања агената, честа хапшења чланова организације, и узаврели политички трени, приморавају револуционаре да у иностранству планирају завјере и шаљу атентаторе против представника монархистичке власти на територијама монархије гдје живе Јужни Словени.

У октобру мјесецу из САД је у Загреб допутовао Стјепан Дојчић.

У једном загребачком листу Дојчић чита да је госпођа Цувај саградила зимски дворац на Марковом тргу, те завјереник на зиду једне зграде у Загребу пише погрде упућене бароници, због просипања државних новаца.

Полиција га хапси, суд осуђује на петнаест дана затвора, али тајна царска полиција није посумњала да је Дојчић завјереник.

Чим је пуштен из затвора Стјепан Дојчић наставља потрагу за бароном. Три пута путује за њим у Будимпешту вребајући прилику да га смакне.

Атентатор је купио пиштољ типа „булдог“, па из Будимпеште одлази за Трст, гдје се барон Цувај опоравља од болести. Дојчић као сјенка, потом лебди за бароном на Ријеку, али јако

обезбјеђење високога аустроугарског властодршца не даје му прилику да му угрози живот.

Послије шест мјесеци ухођења и стварања повољних прилика да убије барона, исцрпљени завјереник се враћа у своје родно мјесто Лудбрег. На столу у својој кући чека га писмо. Нервозно отвара коверат и чита:

„Имали смо више повјерења у тебе! Јужнословенска емиграција у САД, шали се на твој рачун!“

Пошто не може да прође добро чуваном барону Славку Цувају, завјереник Стјепан Дојчић у очају се одлучио да убије неку другу високу аустроугарску политичку личност.

На рођендан Франја Јосифа 1913. год. уротник Стјепан Дојчић пуца на новога бана Хрватске Ивана Шкерлеца, када је овај напуштао загребачку катедралу послије мисе, и рањава га у руку.

На суђењу Дојчић изјављује да му је намјера била да убије барона Шкерлеца, и тако изврши праведну казну над онима који „тлаче народе и законе газе“.

Државни тужилац оштро напада исељеничке листове зато „што немају скрупула и шире јеретичке мисли о уједињењу Јужних Словена“.

По завршетку Првога свјетског рата атентатор Стјепан Дојчић излази из затвора и обраћа се писмом краљу Александру Карађорђевићу у којему пише, да је атентат на бана Шкерлеца извршио по одобрењу вођа јужнословенске емиграције...

14

ЕВРОПА ЈЕ ВЕЛИКИ ПРОКЉУЧАЛИ КАЗАН КОЈИ ПРЕВИРЕ ДА СПРЖИ МНОГЕ ЉУДСКЕ ЖИВОТЕ : И ЦАРСКЕ, И ЖИВОТЕ ОБИЧНИХ ЉУДИ, КОЈИ БРИНУ БРИГУ О СВАКОДНЕВНОМ ПРЕЖИВЉАВАЊУ.

МЛАДИЋ СЕ ПОМИРИО СА ДЈЕВОЈКОМ. ПРИЧАЈУ, СМИЈУ СЕ, СРЕЋНИ СУ. ЧИТА ПЈЕСМЕ У ФАКУЛТЕТСКОМ КЛУБУ, ОНДА СА ПЈЕСНИЦИМА ПИЈЕ ПИВО. ЧУЈЕ СЕ ЗВУК ГИТАРЕ И ПЈЕСМА НА САВ ГЛАС. КАО ДА ПРКОСЕ СИВИЛУ ПОЛИТИКЕ „ЈАГЊЕЋИХ БРИГАДА“.

ЈЕДАН БОСАНСКИ ПОЛИТИЧАР ВАЖИО ЈЕ ЗА ЧОВЈЕКА, КОЈИ МОЖЕ ДА ПОЈЕДЕ ЦИЈЕЛО КУВАНО ЈАЊЕ. ЗА ЊЕГОВЕ ПОЛИТИЧКЕ И ЉУДСКЕ КВАЛИТЕТЕ У СФРЈ СЕ НИЈЕ ЧУЛО А НИСУ МУ БИЛИ ПОТРЕБНИ, ДА БИ СЕ ДУГО ОДРЖАО НА ВЛАСТИ. ДОВОЉАН ЈЕ БИО ЊЕГОВ ТАЛЕНАТ ЗА КРКАНЛУК.

Знајући добро расположење српске омладине у Б и Х према Монархији, поглавар Б и Х, Потјорек, заводи ванредне мјере у Б и Х, када су се политички односи између Царства и Србије усијали.

Потјорек уводи војне судове и на основу нових овлашћења поглавар систематски напада српске васпитне и културне установе, синдикалне и социодемократске организације, и прогони тајна омладинска удружења. Листови из Србије не могу да пређу границу Б и Х.

Ванредне мјере прелиле су препуну чашу жучи босанскохерцеговачкој омладини. Владимир Гаћиновић јавља писмом Данилу Илићу, да допутује код њега у Швајцарску. Илић набавља пасош од Илије Сударa (радника који личи на њега) и путује у Лозану гдје проналази Гаћиновића који га, како је забиљежио у својим биљешкама Мирко Максимовић, упознаје са групом руских револуционара.

Илић се диви њиховом аскетском животу и заноси њиховим револуционарним идејама.

Пошто је био учитељ, Илић је на суђењу изјавио да је у Швајцарску путовао да би у овој земљи проучио развој педагогије и педагошка достигнућа која би примјенио у Б и Х ...

У тексту, који је написао на инсистирање Троцког, Гаћиновић пише да је Илић у Швајцарској желио да продужи школовање, али није могао да се упише на факултет. „ Илић је са неколико франака у џепу избио у Цирих па Берн, па Лозану. Био је сам са својом смјелошћу и вјером у своју правду “. Млади револуционар

пише да су он и Илић у Лозани измијењали неколико пријатељских ријечи, да је Данило Илић прикупио нешто руске и француске литературе о народним радничким покретима у Европи, и да је отпутовао у Босну са јаком вољом да „ ради и ствара револуционарне и животне центре у својој земљи “.

Данило Илић се договорио са својим револуционарним другом да ће одмах да отпутује у Б и Х, и да ће са њим да одржава везу.

Можда Гаћиновић и Илић у Гаћиновићевом изнајмљеном стану у Лозани анализирају политичко стање у Б и Х, дјеловање омладине и њене револуционарне моћи... можда су револуционари дошли до закључка да би спас из очаја у који је запала Б и Х, могли да потраже у атентатима на војне и цивилне представнике монархистичке власти... или двојица младића, подземних револуционара, ниће никога да убију, већ смишљају начине како да политичким путем ослободе Б и Х окова монархистичких.... можда је стицај тајанствених непланираних околности учинио да престолонасљедник Фрањо Фердинанд и његова жена Софија буду убијени...

Морам да радим... Владимир и атентатори су централне личности књиге... Троцки... Ујевић... Натансон... како да

модернизујем роман, а сачувам логичну, јасну причу о Сарајевском атентату...?

Почињу Сарајевски дани поезије... долазе пјесници из свијета на Филозофски факултет у Сарајеву да читају стихове... прошле године на „Сарајевским данима поезије“ посвађали су се пјесник Пољак, бијелац, и пјесник Американац, црнац... пјесник Пољак је пјесме америчкога црнца окарактерисао као црни расизам против бијелога расизма... Једва смо их смирили... онда су се напили и почели један другога да грле и љубе... сви смо се изнапијали...

Нисам чуо неку изразиту пјесму... можда су преводиоци лоши, па стихови послије превођења изгубе суштину... преводилац пјесме мора да буде пјесник... иначе, ништа од пјесме...

Пјесме је тешко штампати... или ја своје не могу да штампам...

Послије Другога свјетског рата Чеслав Милош доживљава велико разочарење у политику социјализма, која разара мисли, емоције, и човјека чини аутоматом за покорно извршавање наређења : све са страховитим притиском на људски ум - са оправдањем да се таква тортура чини за добробит човјека и човјечанства.

Такви односи према људском бићу натјерали су пјесника на добровољно изгнанство из домовине у пјесме, у самоћу, из пјесама – да би

пјесник својим дјелом, још једном, потврдио да су велики ствараоци, велики патници, усамљеници, и хуманисти.

Своје спасење и спас човјека пјесник је пронашао у умјетности, у поетици. Приморан је да се одрекне радости и уживања : загледан у себе са једним питањем - шта слиједи послије. Срећа или несрећа, или једно и друго.

Пјесника чекају прогони, сурове ноћи самотњака, рад, дисциплина – труд који доноси тренутке радости из којих је настао свијет, и због недостатака таквих трена може да пропадне.

Ријечи многих људи су маска која служи за постизање често нељудских циљева. Идеологија свара своју сопствену историју да би о себи направила мит и учврстила власт над људским бићем. Једино пјесничка ријеч служи изистинском ослобођењу мисли и љепоте. Тако је патња пољскога народа у пјесмама Чеслава Милоша суд џелатима, јер пјесник зна да ничија власт није вјечита, сем власт доброте.

„Пази се. Пјесник за заборав не на.
Можеш га убити- родиће се нови.
Записани биће ријечи и послови.
Боље би ти било у дан зимски нови
Уже и под тијелом грана повијена.

Човјек који се бори за нове идеје, за хуманост, наилази на отпор устаљених човјекових навика, и постаје жртва. Пјесник сажаљева оне који живе у калупима спознаје, иако зна да га сазнање чини још више незадовољним собом и свијетом, али појаве живота потичу пјесника да их одгонета и продре у суштину тајне. Својим настојањима умјетник крчи свијетле путеве човјечаства, гине на крчевинама израњаван, али његови напори утичу на друге, изабране, да у себи пронађу искру племенитога.

Чеслав Милош види живот као Ад по којему круже сјенке људских обличја, док нас немоћни разум увлачи у заблуде из чијега колоплета човјек не може да изађе, и тако умире. Разум, који се човјеку јави повремено, слаб је да би промијенио људску анималну природу, па се у ствараоцу, чије су тежње ка промјени највеће, јавља сумња у смисао умјетничких напора ка виднијој промјени човјечанства , набоље.

Пјесник ствара нови свијет, јер стварним није задовољан, али стваралац је приземљен јер такав једино може да буде пјесник. Рад и интелектуално поштење реакција су пјесника на неправду. Људи стварају љепшу слику о себи, него што она јесте, али стваралац има снаге да ту

умишљену слику разоткрије и створи ону која је ближа истини. Затупљеност свакодневицом учини нас безличнима, тако да се о људскоме животу не може говорити као о срећи или несрећи, већ о нечем између. Пјеснички тренуци носе снагу живота. Пјевајући о другима, пјесник пјева о себи, али не ради сопствене славе, већ ради славе човјека, и тако постаје свевременски, вјечит.

Духовно се бори са страстима и злом. Пјесник не сматра себе добрим, али ако постоји и један човјек са анђеоским лицем, он ће да гледа то лице и диви му се. Бог се дуго скрива од човјека, па су људи заборавили на њега, а његово мјесто заузимају силни у Пилатовом лику, који разузареној маси саопштавају да њима ваља да захвале што су живи. Бог је потребан човјечанству да би га се људи плашили и живјели честитије, па се људско постојање једино може да оправда надахнућем и племенитошћу, а ти тренуци су химна људском уму, величини божанскога у човјеку, ода филозофији, савезници пјесништва. Пјесме из пјесника износе зла која су се у њему наталожила, у пјесничкој нади да ће превагу у човјеку да однесе добро, не зло, мада човјекову патњу не можемо да мјеримо са поклоном који се зове живот.

Немири су пјесника тјерали негдје другдје, у себе, јер људи који трагају за необичним у умјетности и науци искључени су из токова обичнога живота, учаурени у своје визије, тако да њихови случајеви постају мисионарски : они су лучоноше човјечанства. Само мрвице спознаје провејавају кроз таму незнања, а открића за којима трагамо долазе нам случајно, јер човјеком управљају више силе.

Говорити истину, уздизати правду, љубити ближе своје, значило је у суровом сталињстичком свијету, бити поражен, али пјесник Чеслав Милош је знао да су такви „губитници“ честитији и племенитији од побједника и стао је на њихову страну.

„А добити шта је значило? Занемјети на половини ријечи.

Крик чути, хвалу направди, јер је правда нестала“.

За пјесника је битно пронаћи одговарајућу ријеч којом изражава своје поетске визије, ако му дозволи краткоћа постојања. Тако се пјесник, барем за тренутак, узвиси над обичним људима који робују ситним пакостима, док пјесник космосу говори своје поетске творевине. „Порције ништавила“ припале су онима који ходе широким путевима, док пјесме настављају свој живот, неовисан од пјесниковог, који се ријечју

послужио да би превазишао ништавило које рови црв сумње : „Да ли моћно рекло?“

У отуђености од свакодневице Чеслав Милош схвата да нема на чему да завиди онима које меље жрвањ друштвене машинерије. Пјесник је за тренутак изспловио духом из тога жрвња – и ужива у благодетима слободе и љепоте, док људско небивствовање препознаје по ружноћи, која се маскира у бивствовање.

Пјесник је божански секретар који не разумјевајући живот, разбијен на детаље мисли прави мозаик од стихова који никада неће бити завршен, знајући да је изистински пјеснички живот у сну, а јава је за пјесника састављена од грозних снова.

Враћање природи је највећа истина. У велепној природи човјек је мален и немоћан, а пропаст свијета је, са отуђењем од природе, дакле, од себе, одавно почела, док су очекиване муње и громове Апокалипсе замјенили „нормалност“ постојања, које је обиљежено човјековим прогонством из Раја, јер куша плод са дрвета Спознања.

Умјетност је потребна да бисмо достојно живјели, служили Богу и људима. Пјесник је призма кроз коју је се преламају зраци догађања на земљи, те тако пречишћени добијају

хуманистичку нијансу. Ако се изгуби спознаја добра и зла, љепота спашава човјека.

Чеслав Милош је указао на спасилачку моћ стихова, али гомиле лешева су остале и зло, више него добро, влада. Пјесме из пера Чеслава Милоша личе на библијски стих, па се вјечитим може да назове оно што ваља, а садашњост можемо да измјеримо снагом прошлости. Пјесништво настаје из патње и жеље да се промијени свијет у љепши и праведнији, а када би нестало зла, кривде и ружноће, не би било пјесама које су вјечита човјекова тежња за искупљењем, очишћењем од гријехова, и настојањем да се врати у Рај одакле је изгнан вољом Божјом, јер сагријеши. Ако човјечанство постане рајско, пјесме неће бити потребне : дакле, док постоји човјека, биће их. Отуда тежња пјесника Чеслава Милоша да буде ван пјесама, али у љепшој и праведнијој стварности.

Зато је пјесник својом поетском тежњом створио значајно поетско дјело са антипјесничким хуманистичким порукама изгнаника.

„Ја бих ипак више волио да најзад будем ван пјесама и прозе, ван намјере и образложења“.

15

У мојој кући крај Невесиња није окачена фотографија краља Александра Карађорђевића... убио је патриоту, пуковника Драгутина Димитријевића Аписа... Казна за краља се десила у Марсеју...

Сукоб радикала на челу са Николом Пашићем и организације „Уједињење или смрт“ заоштрио се при подјели Македоније са Бугарском. „Црнорукци“ хоће енергичније рјешење, а не чекање одлука рускога цара, како чини Никола Пашић. Апис и истомишљеници сматрају да је рат мање зло од преговора са Бугарском. „Пијемонт“ оштро пише против српске владе пријетећи јој да ће је казнити за издајство, ако Македонију преда Бугарској.

Престолонасљедник Србије, такође, је на страни „Уједињења“ ,и изјављује да влада Србије не очекује да ће он да ступи на престо, ако она преда Бугарској и једну стопу земље, коју је српски војник освојио.

Када је Апис оболио од малтешке грознице, престолонасљедник Србије, Александар Карађорђевић, о своме трошку доводи берлинског специјалисту да прегледа пуковника, али, чим се пуковник Апис вратио у Београд на дужност

начелника Обавештајног оделења Ђенерал штаба, свађе између њега и престолонасљедника се распламсавају.

Док трају сукоби мишљења око рјешења проблема у Македонији између цивилних власти и војске Србије, Бугари изненада нападају српске војне положаје.

Почиње Други балкански рат у коме гину Љуба Јовановић Чупа и Милан Васић, чланови Врховне централне управе организације Уједињење или смрт, који су Владимиру Гаћиновићу били најближи сарадници.

Данило Илић се послије повратка из Швајцарске кратко задржава у Сарајеву.

Пјешке одлази у Србију гдје га примају као добровољца санитетске јединице у којој се лијече тифусари.

Са добровољцима Дунавске дивизије у Србији се бори Лука Аљиновић Луjо, кога је његов стриц, римокатолички свештеник, био наговорио да се посвети свештеничком позиву.

Аљиновић путује за Рим, али се враћа кући одуставши од учења црквених проповједи, и креће подземним револуционарним траговима.

За вријеме Другог балканског рата Аљиновић се обрео у Црној Гори. Краљ Никола је са симпатијама саслушао причу о младом Хрвату,

добровољцу, који хоће да ратује у српској војсци, па му је по једноме дворјанину послао помоћ у новцима за пут у Србију.

Послије повратка са фронта Лука Аљиновић Луjо, ђак трећега разреда учитељске школе, ухапшен је под оптужбом да је он завјереник, који је хтио да убије престолонасљедника царства Фрања Фердинанда.

У оптужници је назначено да се завјереник вратио из српске војске уз помоћ једнога вишег српског чиновника, који му је набавио оружје за атентат и новце за путне трошкове.

Аљиновић на суђењу изјављује да је желио да убије престолонасљедника монархије јер је, по завјерениковом мишљењу, Фрањо Фердинанд носилац ратних идеја које нису добре Словенима... Уротник је рекао да га на припремање атентата нико није наговорио, и да није члан ниједне терористичке организације.

Лука Аљиновић Луjо осуђен је на дугогодишњу робију.

16

Марта 1913. у „Препороду“ у једноме тексту пише :

„ Главна народна брига је питање да ли ћемо да останемо Словенци као до сада, Словенци робови, због сопствене слабости и немилосрдности непријатељски настројених сусједа, или ћемо да будемо поклани њемачким мачем, или да се побунимо у тренутку, у страсти и љубави и подигнемо цијелу, драгу и лијепу домовину, и на својој застави испишемо свету ријеч која је наш циљ кроз стољећа, ријеч слобода“.

У једном од бројева „Препорода“ објављена је пјесма у прози *„Међу нама је силни Перун бог“*, у којој се помиње Богдан Жерајић.

Како свједоче документи у архиви Земаљског суда у Грацу, Владимир Гаћиновић крајем маја успоставља лично везе са „Препородом“. Јован Живановић, Гаћиновићев сарадник, пише „ Препороду“ писмо из Швајцарске (у своје и Гаћиновићево име) у којему се говори да је недавно добио бројеве часописа „Препорода“, и срдачно се захваљује на њима. Живановић пише:

„Владо је пао у екстазу и казао да сте ви прави људи за којима чезне и које тражи“.

Гаћиновић је превео најљепше Херценове текстове и Бакуњинову биографију, запечатио коверат и послао преводе да се објаве у листу тајне омладинске организације у Словенији. Уз превод и допуну Бакуњинове биграфије, коју је превео из француског издања Бакуњинових дјела, револуционар је описао и своје виђење личности Михаила Бакуњина.

„ Михаило Бакуњин је био пророк револуције будућности, велики геније окованих народа, персонификација свих националних и социјалних покрета у бурном и узбурканом XIX вијеку. Његове велике концепције није могло да прими савремено покољење, које је обасјао својом великом крвавом сјенком и заталасао океанском бунтовном душом. Михаило Бакуњин зато остаје највећа, најстрасниja најимпресивнија личност тих покрета, живи споменик енергије и силе, велики документ словенске расне способности и први вјесник оних руских хероја који својом смрћу и оковима припремају нову епоху Русији, нову епоху младим Словенима. Његова пропаганда дјелима, његово бунтарство, директна акција у народним масама, велики пламени ентузијазам и вјера, дижу његову стихијску личност у вјечност и бесмрће“.

Словеначкој омладинској организацији Препород, студент је послао Предговор књиге Петра Кропоткина *„Записи револуционара“*, који је написао Џорџ Брандс, Леопардијеву *„Италију“*, биографије Максимилијана Швајцера и Доре Брилијант од Бориса Савникова, и одабране стихове из *„Горског вијенца“*:

„ Зар обадва нијесмо хајдуци?
Он је хајдук робља свезанога,
Он је бољи е више ограби,
ја сам хајдук те гоним хајдуке,
гласнија је моја хајдучија.
---
*Пас свакоји своје бреме носи;
нове нужде рађу нове силе...

удар нађе искру у камену
без њега би у кам очајала.

Треба служит части и имену.
Нека буде борба непрестана,
нека буде што бити не може-
Нек ад прождре, покоси сатана!
На гробљу ће изнићи цвијеће,
за далеко неко покољење.

Славно мрите кад мријет морате!

Чест рањена жеже храбра прса,
у њима јој нема боловања.“

_____

„Генерација“, примједба Владимира Гаћиновића

Од Руса револуционар учи како се ручно прави паклена машина. Записано је да су га видјели како у шуми испробава дејство експлозивних направа, а онда шета улицама Лозане, са рукама опаљеним од барута...

Тајна конференција „Препорода“ и организације одржана је у Љубљани љета 1913.

Полиција прати „младобосанце“ и хапси неколико њих на љубљанској жељезничкој станици, када су допутовали из Беча. Ухапшени су због недостатка доказа пуштени истога дана из затвора, па су могли да присуствују другом дијелу састанка.

На Ријеци је затим бачена бомба на палату угарскога поглавара, грофа Стефана Викенбурга. Атентатори нису ухваћени.

Иако је добар дио моје породице припадао партизанским одредима, послије Другога свјетског рата, партијци су једном приликом хтјели да запале кућу мога дједа Тома, јер у њој није било Брозове слике... Тетка је снијела мачиће

са тавана да не изгоре... врли скојевци су одустали од паљевине моје породичне куће из непознатих разлога... можда су се задовољили пријетњама и истицањем, како су они мислили, њихове огромне побједничке моћи...

По цијелој старој уморној планети Земљи, њихови мучитељски системи су се распали... Богу хвала!

17

У септембру мјесецу 1913. год. Данило Илић је болестан и лежи у сарајевској болници. Свакодневно га посјећује Гаврило Принцип, који разговара са Данилом Илићем о јачању организације, која атентатима дјелује против Монархије. *Можда су ово пресудни трени у ковању завјере на престолонасљедника Царства... У затвору Терезинске тврђаве Принцип прича др Мартину Папенхајму да му је Илић био најбољи пријатељ, и да је често био у његовом друштву...*

Када је боравио у Пазарићу код свога брата, Гаврило Принцип учествује на једној омладинској забави... Жандарм је загрлио неку дјевојку у Принциповој близини. - Гавро је насрнуо на њега као дивља мачка, посвједочила је послије догађаја госпођица блиска са Гаврилом Принципом.

У штампарији Јединство у Трсту у другој половини 1913. ради словослагач Недељко Чабриновић, који одржава везе са локалним анархистичким групама, код којих је атентат у традицији. Он пише пјеснику Боривоју Јефтићу и прекорјева га што му се не јавља „без обзира што је доба мутно“.

Мирослав Амброжић, управник штампарије, када је у њој радио Чабриновић, објавио је своје успомене о завјеренику. Он је записао да је једном приликом чистио свој пиштољ, а Чабриновић је тражио да му га прода, па му га је, како тврди, поклонио.

При поласку за Београд завјереник је рекао управнику штампарије да ће се о њему (Недељку Чабриновићу) чути, када у Сарајево буду долазили „људи са штрафтастим панталонама“. Мирослав Амброжић је схватио да завјереник говори о високим аустроугарским официрима.

Недељко Чабриновић креће према Београду. Задржава се у Опатији гдје проналази др Ива Орлића и Ива Едлихера, који му помажу да набави пасош за пут у Србију.

Иво Едлихер је касније „ умро“ у затвору мистериозно, па ће обим његове роле у завјери на надвојводу Фрања Фердинанда да остане прекривен тајанством.

Недељко Чабриновић се састаје са др Орлићем у кући докторовог таста, гдје добија пасош извађен на основу Чабриновићеве радничке књижице.

Историчари су у хартијама хроничара Лебедева пронашли дописницу без датума коју је

атентатор, Недељко Чабриновић, послао Чедомиру Сандаљу:

„ Да сте ми здраво !

Мени се већ досадило чекати и са оно мало новаца што добих од Хрвата типографа и др Орлића данас стигох у Карловац, а сјутра ћу у Загреб. А пасош на рабош!

Дабогда се видимо у Београду!

Ваш Недељко“

Др Орлић добија из Београда од Чабриновића писмо којим се завјереник галантно обраћа доктору и његовој супрузи у „ предвечерје своје смрти, тешко болестан“, и брачном пару жели „сваку срећу у новој уједињеној домовини“ .

Један број загребачког „Србобрана“, послије атентата на престолонасљедника Фрања Фердинанда, објављује да је Чабриновић допутовао у Београд 30. октобра, без исправа , и да није могао да докаже свој идентитет...

18

Италијански историчар Луиђи Албертини разговара 1937. год. са Мухамедом Мехмедбашићем, који прича да је децембра 1913. од Мустафе Голубића, у име Владимира Гаћиновића, из Париза добио позив да „због важних послова допутује у Тулузу“.

Састанак у Тулузи десио се између 7. јануара и 3. фебруара 1914. год. Гаћиновић је десетине дана био ван Швајцарске. Вјероватно се састао са Мехмедбашићем и Голубићем око 17. јануара.

Мехмедбашић је у Француску допутовао без пасоша. У хотелу Сен Жером у Тулузи сачекао га је Мустафа Голубић. Поздрављају се и Голубић говори: - Очекујем Гаћиновића и Павла Бастајића.

Како тврде поједини историјски истраживачи, састанку у Тулузу присуствује и непознати Пољак, који је погинуо као добровољац српске војске у Првоме свјетском рату.

У хотелу „Сен Жером“ Гаћиновић износи мишљење да само атентати могу да пробуде Б и Х и дигну је на устанак против Аустро Угарске.

Можда је коначни исход састанка у Тулузи био сличан закључку састанка између

Гаћиновића и Илића у Лозани : убити цара Фрања Јосифа, престолонасљедника, надвојводу Фрања Фердинанда, и генерала Оскара Потјорека...

Мехмедбашић без оклијевања прихвата ангажовање око извршења атентата. Наоружан је ножем и бочицом са отровом, и препоручен у Б и Х Николи Тришићу (веза са Данилом Илићем).

За вријеме Мехмедбашићевог боравка у Тулузи француска штампа доноси вијест да ће престолонасљедник царства Фрањо Фердинанд да посјети Париз. Владимир Гаћиновић припрема атентат на њега, али , како тврде историчари, за атентат не ангажује Мехмедбашића, већ неке друге јужнословенске омладинце у Паризу. Међутим, престолонасљедник Царства није допутовао у Француску.

Мехмедбашић из Тулузе путује за Марсеј гдје се укрцава на брод за Дубровник. Из Дубровника возом креће према Стоцу. Жандарми контролишу вагоне и претресају путнике, па Мухамед Мехмедбашић истрчава из купеа и у клозет воза баца нож и бочицу са отровом.

Када је допутовао у Столац, завјереник се писмом јавља Гаћиновићу, који о младоме земљопосједнику има добро мишљење и говори о њему: - Не треба мислити да је Благан

(надимак Мухамеда Мехмедбашића) лош карактер.

26. марта 1914. Мехмедбашић је у Сарајеву. Проналази Николу Тришића, који га упознаје са Данилом Илићем. Завјереници се договарају о атентатима на водеће личности аустроугарске војне и цивилне власти, да би Мехмедбашић опет отпутовао за Столац, гдје чека позив од Данила Илића за акцију.

По трвђењу Виктора Сержа у часопису Clarte, у чланку *„Истина о Сарајевском атентату“*, идеју да се убије престолонасљедник Фрањо Фердинанд дао је Владимир Гаћиновић, који је управљао организацијом у Б и Х, и разасутим групама студената по Европи крајем 1913. и почетком 1914. год. Др Драгослав Љубибратић наводи податке из књиге Милоша Богићевића *„Солунски процес“* у којој се говори о састанку у Тулузи:

„ Његова сврха је на првом мјесту да се припреме атентати на надвојводу Фрања Фердинанда; затим атентати против других важних цивилних и војних личности у разним крајевима Аустро Угарске монархије, укључујући и Беч “.

Послије састанка у Тулузи Гаћиновић се враћа у Париз гдје се сусреће са Павлом Бастајићем и Јованом Живановићем, како је

касније посвједочио Павле Бастајић. Из Париза се Гаћиновић јавио писмом Гаврилу Принципу...

Милош Богићевић, српски отправник послова амбасаде у Њемачкој, и Виктор Серж, тврде да је Гаћиновић из Тулузе писао Гаврилу Принципу наводећи као свједока за ово тврђење Мустафу Голубића. Др Драгослав Љубибратић пише да је револуционар послао писмо за Принципа у Женеву Милована Продановићу, да би га Продановић предао Гаћиновићевој газдарици у Лозани, која има записану адресу Гаврила Принципа, и која је завјеренику послала писмо. Међутим, Милован Продановић није могао да се сјети да је од Владимира Гаћиновића добио икада било какво писмо...

У многим службеним монархистичким списима као један од центара Завјере спомиње се Француска...

Морам да пронађем још записа... постојала су два Владимира Гаћиновића... истогодишњака... направићу заплет као у криминалистичким романима... замјена личности...

Интелектуалце и умјетнике који су много гласни прогоне из Босне и Херцеговине...

Она ми говори да сам оптерећен собом, својим прецима, да не знам да живим у Босни... да

нисам толерантан... да сам провокативан... Боли ме зуб... лоша исхрана... морађу да га ишчупам...

Селимовићу су земљаци створили велике проблеме, зато што је био Србин, муслиман... за вријеме Другога свјетскога рата убили су му брата... из патње пише... можда се једино тако постаје умјетник... затрпаше га камемењем, земљаци браћа рођена... пјева пјесник... велики ствараоци, велики патници... Андрићу одричу таленат... говоре да је шовиниста... увјерљиво је сликао муслимане... рају која је примила ислам надајући се бољем, сигурнијем животу... познавао је Босну... притајену мржњу... И Петар Други Петровић Његош у Босни постаде непожељан... „Тријебимо губу из торине“... обичан пук осваја сребрњаке... којих никада није доста... демони балкански хоће да опогане духовне балканске врхове и успоставе ђаволску владавину... спаси ме Господе Боже...

Патим, Достојевски у Мртвом Дому, и зебем пред стријељањем... И жудим куршум у главу, лаку смрт... па пишем пјесму послије Атентата у сарајевском затвору, Гаврило Принцип... те дрхтим на тамничкој постељи покривен вашљивим ћебетом, Иво Андрић... и гледам Фокнера како пилотира са ружом у срцу и посматра се у Ништавилу... Хемингвеја како корача по трњу Шпанског грађанског рата са

ојађеним мудима... И осјећам муку Џорџа Орвела, и гађење врлога полицајца, коме из мрака засија Звијезда..

МЛАДИЋ И ЈА ПОСТАЈЕМО БЛИСКИ. РОЂЕНИ СМО У ИСТОМ ГРАДУ, ОБОЈИЦА ВОЛИМО УМЈЕТНОСТ.

СТУДЕНТ СЕ НИЈЕ ПРЕДАВАО ЛАКО ЖИВОТНИМ КОЛОТЕЧИНАМА. БИО ЈЕ ЈАКА ИНДИВИДУА. ПЕСИМИЗАМ ЈЕ ДОЈИО ЊЕГОВЕ РИЈЕЧИ. МОЖДА ЈЕ У КРВИ НОСИО РАТНЕ НЕМИРЕ У СФРЈ, И ЗБОГ ТЕ СПОЗНАЈЕ ПАТИО.

МНОГО ВОЛИ ПЛАНИНЕ И ЗАНЕСЕНО ПРИЧА О: БЈЕЛАШНИЦИ, ЈАХОРИНИ, ТРЕСКАВИЦИ, РОМАНИЈИ И НОВАКОВОЈ ПЕЋИНИ, ДУРМИТОРУ И ЦРНОМЕ ЈЕЗЕРУ.

КОЛЕГА МИ ПРИЧА ДА НЕМАМО ПУНО ИЗБОРА У ЗАНИМАЊУ, ТЕ ДА БИ НАЈБОЉЕ ЗА НАС БИЛО ДА СЕ ЗАПОСЛИМО У ШКОЛИ И ТАКО ОСМИСЛИМО СВОЈ ЖИВОТ У РАДУ СА ДЈЕЦОМ. НОВИНАРСТВО ЈЕ ОКАРАКТЕРИСАО КАО „СЛУГУ ПОЛИТИКЕ“.

О СВОМЕ РАДУ НА РОМАНУ НИЈЕ МИ ПРИЧАО, ИАКО САМ ЖЕЛИО ДА О НАСТАЈАЊУ КЊИГЕ САЗНАМ ПОНЕШТО.

19

Гаврило Принцип је због сукоба са жандармима у Пазарићу приморан да се крије од власти у родном Грахову, одакле се са рођаком Владетом Билбијом спрема да путује из Босне.

Двојица младића домогли су се Шибеника, па Сушака. Гаврило Принцип на пасошу има уписано бивше породично име „Чека“, а у Загребу млади завјереник добија пасош са именом студента Жике Јовановића, док Владета Билбија вади пасош са именом Љубе Подградскога.

Гаврилом Принцип у Београд стиже без икаквих проблема 13. фебруара 1914. год. возом којим је у Србију истога дана допутовао грчки престолонасљедник.

Владета Билбија у истрази поводом Сарајевског атентата тврди да није знао ништа о припремању завјере...

Пребивалиште у Београду завјереник је пријавио полицији 13. марта. Настанио се код Паје Кузмановића у Цариградској улици бр. 23. , у соби са Трифком Грабежом.

Млади атентатор чита модерне пјеснике: Симу Пандуровића, Милана Ракића и Владимира Видрића. Са београдском омладином се не

дружи, а са босанскохерцеговачким омладинцима састаје се у кафанама „Златна моруна“ и „Жиров венац“, које се налазе недалеко од куће гдје живи.

Недељко Чабриновић ради у државној штампарији у Поп Лукиној улици, и свакодневно навраћа у „ Златну моруну“ гдје разговара са Гаврилом Принципом.

Добар дио омладине из Б и Х у Београду учи разне школе. Неки омладинци, пошто су били добровољци у српској војсци у балканским ратовима, остали су да живе у Београду, најчешће у оскудици. Међу бившим комитима Гаврило Принцип има двојицу пријатеља. Један од њих је Ђуро Шарац из села Чајлука у Босни. Он је истјеран из шестога разреда гимназије у Сарајеву зато што је изјавио: - Анексија Б и Х је обична пљачка туђе имовине !

Аустроугарске власти казниле су га са два мјесеца затвора. Када је издржао казну, отпутовао је у Србију и добио стипендију за школовање у српској богословији у Призрену, али, када је завршио школу , није хтио да се запопи, него је ступио у комите и постао лична пратња мајора Војина Танкосића који је био поријеклом из Босне, па је у његовој јединици био велики број добровољаца из Б и Х. Џон Рид, у једном од својих записа из Србије, пише да је Ђуро Шарац вјерни пратилац мајора Војина

Танкосића, који је искушавао храброст и послушност комита наређујући им да скачу са моста на главу у ријеку Саву.

Други бивши комита, Принципов познаник, је Ђулага Буковац, муслиман из Љубушког. Њега су истјерали из школе у Сарајеву, па је прешао у Београд. Земаљска влада у својим повјерљивим извјештајима пише да је Ђулага Буковац опасан по јавну сигурност, јер је веома агресиван према истакнутим личностима на власти у Монархији.

Пјесник Јован Варагић, послије разговора са сарадницима у Сарајеву, одлучио је да обавијести „младобосанце“ у Београду о „новостима“, да би се конкретне припреме за атентат убрзале. Вијест о доласку Фрања Фердинанда је исјечена из новина и стављена у коверат. Михаило Пушара носи писмо у своју канцеларију у градској општини, те на писћој машини откуцава Чабриновићево име и адресу: „Златна моруна“. Писмо је предато пошти у Зеници из конспиративних разлога.

Чабриновић на суђењу изјављује да је писмо примио у марту или априлу, да је за вријеме ручка у „Златној моруни“ показао исјечак из новина Гаврилу Принципу. Принцип, затим, чита вијест за столом кафане...

Он и Недељко Чабриновић навече се састају у парку на Обилићевом венцу. Шетају... Обојица завјереника имају јаку вољу да изврше атентат. Дају један другоме ријеч да ће да убију престолонасљедника. Рукују се и разилазе.

У судској истрази Трифко Грабеж говори : - Док сам се одмарао на Палама, прочитао сам вијест из новина да престолонасљедник долази у Сарајево...

Гаврило Принцип јавља Грабежу, кога је познавао као мирног свештеничког сина, у кога је имао велико повјерење, да допутује у Београд. Грабеж прихвата атентат и тајнује са завјереницима, који су веома сиромашни. Гаврило Принцип продаје своје омиљене књиге да би имао новаца за живот.

Младићи по београдским продавницама оружја разгледају пиштоље... Принцип се обраћа своме земљаку Милану Циганoвићу, пореском чиновнику који је побјегао из Босне у Србију, и приступа комитима. У балканским ратовима истакао се као храбар борац, па је одликован медаљом за храброст. Циганoвић обећава Принципу да ће да му набави пиштоље и бомбе за атентат, које је одмах добио од мајора Војина Танкосића.

Пиштоље „brauning“ и муницију поклонио је мајору Танкосићу Белгијанац Шарл Дусе, представник Fabrik Nasional из Лијежа чији је производ овај пиштољ. Шарл Јосип Дусе био је учитељ мачевања Његовом Величанству краљу Александру Карађорђевићу и наставник мачевања на Војној академији у Београду...

Ниједан од тројице завјереника није служио војску нити је био на комитском курсу, па нису вјешто руковали оружјем. Принципа и Грабежа обучавају искусни борци Шарац и Циганoвић на Кошутњаку, а Чабриновића у гађању пиштољем вјежба Милан Мојић, чиновник, на Авали, јер Чабриновић не може на стрелиште, када и остали завјереници, због послова у штампарији.

Атентатори оформљују борбену групу „Смрт или живот“ на чијем челу је Ђуро Шарац. Извршни чланови групе зову се „Косовски осветници“, који извршавају заповијести „Савјета духова“. У борбену групу „Смрт или живот“ примају се само омладинци из Б и Х, за које је старјешина увјерен да су одани идејама организације, и да нису склони пороцима. Заклетве се изговарају у подруму куће у Улици краљице Наталије. Завјереници касније напуштају ово здање, и заклетву полажу у подруму зграде са лијеве стране нове Народне скупштине на Батал - џамији, најчешће ноћу око дванаест сати када су напуштали „Златну моруну“. Први полаже

заклетву Недељко Чабриновић, затим Гаврило Принцип. Тајна се тврдо чува. Најближи пријатељи младих завјереника не знају да се спрема атентат на надвојводу.

Пред пут у Босну мајор Војин Танкосић жели да види атентаторе и да се опрости са њима. Принцип није заборавио увреду коју му је мајор нанио, када га није примио у добровољце своје јединице, и не жели да иде код њега, а није вољан да мајора посјећује ни Чабриновић, кога сматра неозбиљним, и великом причалицом, па се бојао да његов друг не разоткрије њихове завјереничке планове. Договорили су се да мајора Танкосића посјети Трифко Грабеж, који у посјету мајору креће са Циганoвићем, који му у ходу казује: - Потребно је пуцати пиштољимаа. При гађању је врло битно самопоуздање.

Стижу до мајорове куће.. Служавка отвара врата. Чекају у предсобљу око пола сата. Долази мајор Војин Танкосић. Рукује се са Циганoвићем, који му представља Грабежа: - Ово је један од њих! Мајор стоји испред завјереника, кога гледа у очи и пита: - Јеси ли решен? - Јесам , одговара атентатор. Танкосић се поздравља са гостима и говори им да га више не посјећују.

Дан пред полазак за Сарајево, Милан Циганoвић у башти кафане на „Зеленом венцу“ предаје завјереницима шест бомби и четири

пиштоља напуњена са седам метака, четири резервна пиштољска магацина са по шест метака, и отров цијанкалиј, који атентатори нису тражили од Циганoвића, а њиме је требало да се отрују послије извршеног атентата.

Гаврило Принцип и Трифко Грабеж одлазе у свој стан и скривају атентаторске реквизите под узглавље.

Данило Илић је обавјештен да је оружје за атентат набављено...

Пред полазак за Сарајево Недељко Чабриновић купује ново одјело. Опрашта се са радницима штампарије у којој је радио неколико мјесеци. Завјереник је посебно близак са старим словослагачем Николом Новаковићем. *Вјероватно је у њему млади завјереник тражио оца каквога је желио...* Атентатор се грли са старим другом, и из џепа мантила вади исјечак новина, који говори о престолонасљедниковом путу у Сарајево.

Старац маше главом лијево десно...

20

Ујутро 28. маја завјереници су у луци. Циганoвић је дошао да их поздрави и да им пренесе поздраве од мајора Војина Танкосића. Он савјетује младиће да избјегавају српске грађанске власти да их не би ухапсиле.

Брод испловљава према Шапцу. Грабеж на броду проучава мапу Б и Х, и обиљежава стазу која обилази жандармеријске станице. Циганoвић атентаторима, који у џеповима капута и панталона носе: бомбе пиштоље, муницију и бочице са отровом, маше руком.

У Шабац завјереници стижу око шеснаест часова и у кафани „Америка“ проналазе капетана пограничних трупа који са неколико официра игра покер. Када је завршио игру, капетан чита цедуљицу, коју му предаје Принцип, и савјетује завјереницима: - Најбоље је да путујете преко Лознице!

Официр набавља за атентаторе документа са лажним именима и једну пропусницу на којој пише:

„ Моле се власти да младићима на путу не чине никакве тешкоће, и да им у складу са својим могућностима помогну “. Обавјештајни официр завјереницима предаје писмо за

пограничног официра у Лозници, у којему је написано:

„ Младиће ваља примити и отпремити даље како се најбоље може!“

У хотелу „Америка“ у Шапцу атентатори изнајмљују собе. Оружје скривају у угашеној пећи у ћошку собе и затрпавају га новинама. Прије спавања шетају градом и сладе се сладоледом...

Сутрадан завјереници стижу у Лозницу око десет часова и јављају се у канцеларију пограничног официра. Када је прочитао текст са цедуљице, коју су предали младићи, официр разговара телефоном са неким чиновником, па послије разговара са завјереницима, који сједе око његовог радног стола, и казује им да сутра у седам сати дођу у његову канцеларију.

Пошто су приморани да чекају до ујутру, завјереници одлучују да пођу на излет у Ковиљачу. Гаврило Принцип не може да поднесе Чабриновићеву потребу за причом, па су се двојица завјереника успут посвађали.

Из Бање Ковиљаче Гаврило Принцип се јавља са дописницом газдарици код које станује у Београду, и рођаку Билбији. На дописницама је написао да се замонашио и да борави у манастиру.

Недељко Чабриновић је послао разгледницу сестри Вукосави, која учи школу у

Карловцима. На предњој страни дописнице је записао:

„ Добар ат и добар јунак свуда нађу прави пут“, а на полеђини дописнице завјереник је навео стихове из епске пјесме Почетак буне против дахија:

„Дрино, водо, племенита међо,
Између' Босне и између' Србије!
На скоро ће и то вријеме доћи
Када ћу ја и тебека прећи,
И честиту Босну полазити!“

Принцип и Грабеж закључују да је стиховима из народне пјесме, Чабриновић прекршио пропис организације о конспирацији, па одлучују да му одузму оружје и да га у Тузлу отпрате самога.

Оставили су му од свих атентаторских помагала само бочицу са отровом.

Грабеж предаје Чабриновићу писмо за ђака Стевана Ботића у Тузли, у којему га моли да Чабриновића прими на конак.

Недељко Чабриновић пјешке креће према Ковиљачи и Малом Зворнику, гдје проналази једнога учитеља са којим броди преко Дрине, и стиже у Велики Зворник око осамнаест часова. Вечерава и ноћива у једној крчми, да би ујутру са младим Чехом поштанским колима

стигао у Тузлу, и отишао у Ботићеву подстанарску собу у којој је заспао тврдим сном.

Ујутру Стеван Ботић одводи атентатора до Српске читаонице, у којој Чабриновић чита револуционарну литературу. Када му је читање досадило, одлази у биоскоп чији је власник Мишко Јовановић и гледа двије представе.

Чекајући Принципа и Грабежа у Тузли, млади завјереник среће полицијског чиновника Михалића, који је Недељка Чабриновића прије неколико година протјерао у Требиње из Сарајева због револуционарног дјеловања, али полицајац није примјетио атентатора.

Када је протјеран из свога родноga града, Чабриновић пише писмо Јовану Шмитирану:

„ Драги Јоване!

Можда ти је већ познато да сам ухапшен. Био сам три дана у затвору зато што нисам казао гдје је Обилић и шупиран сам пет година из Сарајева. Дај, пост ти љубим, прави протесну резолуцију. Ето ти наших уставних права. Вјерују да бих у Сибирији боље прошао. У апсу сам прочитао „Васпитање воље“...

Шетајући Тузлом Чабриновић навраћа у једну гостионицу, гдје за столом у њеном углу сједи детектив Иван Вила, кога младић познаје из

Сарајева, када је овај био жандарм. Детектив угледа завјереника, па је младић приморан да га поздрави. Агент прича Чабриновићу да је из Мостара спровео једног студента који је ошамарио директора мостарске Гимназије, те да се град на Миљацки сређује због скорашње посјете престолонасљедника монархије, и да је прије неколико дана сусрео завјерениковог оца.

АТЕНТАТОР САЗНАЈЕ ОД ДЕТЕКТИВА ЗНАЧАЈНЕ ПОДАТКЕ О ПРОГРАМУ ПОСЈЕТЕ НАДВОЈВОДЕ ФРАЊА ФЕРДИНАНДА...

Отац Недељка Чабриновића је родом из Требиња, па, када се преселио у Сарајево и отворио гостионицу, чини полицији разноразне услуге Он је снажан човјек од сто двадесет кила, који туче свога сина, док овај није порастао и почео да се брани. Због синовљевог слободоумља, син и отац су често у свађи. Побуну против очевих схватања живота и друштва младић је проширио у револуцију, која ће да прогута Аустро Угарску монархију...

У мојој кући крај Невесиња међу шљивама које су садили попови: Јаков, Ристо, Јован, Душан окачена је на зиду икона са ликом Исуса Христа... поред ње Свети Ђорђе пробада аждају... Крсна слава Гаћиновића је Ђурђевдан...

21

Док их Недељко Чабриновић чека у Тузли, Принцип и Грабеж договарају се са једним капетаном како да преброде Дрину. Наредник Раде Грбић, крупан човјек, на чијем лицу се истиче црвен нос, нуди се завјереницима да им омогући, да преплове мутну и валовиту ријеку, и да им набави водиче са друге стране , кроз Босну.

Грбић води младиће до карауле Јаворић гдје стижу око двадесет часова. У караули ноћивају... Ујутру атентатори и наредник вјежбају гађање, потом сједају у чамац и допловљавају до Исаковића Аде. На острву сврађају до старице која живи у колиби, хране се пројом и млијеком. У колиби коначе, ујутру гађају пиштољима у мету, око подне ручавају.

Дужност наредника Грбића била је да прима информације из Б и Х, одакле он очекује курирску везу, али ње нема. На ади наредник проналази младога сељака Мићу Мичића који чека своју дјевојку, међутим, Грбић није сентименталан, већ говори младићу да се врати у Босну и доведе на аду Јакова Миловића, који је доносио информације и српској обавјештајној служби. *Пропаде љубавни састанак...*

Пред ноћ Мичић и Миловић долазе на аду и крећу са завјереницима према Босни. Наредник Раде Грбић упозорава водиче да о младићима не говоре никоме, и поздравља се са атентаторима и њиховим водичима. Миловић је сељак, Херцеговац, удовац са петоро дјеце, одјевен у дугачку кошуљу, високога раста, са брковима на препланулом лицу. Завјереницима се представља тајанствено: - Ја сам човјек, и почиње да пјешачи дугим корацима. Атентатори га једва сустижу, јер у џеповима одијела носе оружје и муницију, али жилава сељачка тијела снажно корачају тврдом босанском земљом повијајући се са теретом. У глави завјереника је једна мисао:

„ Убити надвојводу Фрања Фердинанда и генерала Оскара Потјорека“.

Сјенке промичу дубином босанске територије. Густи четинари дају у ноћи неслућене видике када се гледају из даљине. Можда у игри тмине атентатори виде обрисе ликова престолонасљедника Фрања Фердинанда и генерала Потјорека. Вјеверица скакуће по гранама четинара, дивље свиње ломе грање испод себе својом тежином...

Мичић одлази кући, а Миловић и завјереници настављају пут преко Ченгића кроз шуму Лазарицу, и стижу до села Трнаве обилазећи куће и утабане путеве. Зазорило је.

Тројица мистериозних пјешака навраћају у кућу Миловићевог пријатеља Обрена Милошевића, који их храни хљебом и млијеком. Оружје замотавају у крпе и пакују у бисаге које потом носе Миловић и Милошевић, јер су завјереници исцрпљени. Код села Мезграје завјереници и водичи сусрећу учитеља Вељка Чубриловића, кога су замолили да пронађе зналце локалних путева, који ће младиће довести до Тузле. Чубриловић даје водичима неколико круна, па са завјереницима свраћа у сеоску задругу својих кумова Керовића, који љубазно дочекују госте.

Атентатори одлазе на спавање...

Око двадесет један сат Керовићи буде Принципа и Грабежа, па завјереници и сељаци колима крећу ка Тузли. Крај села Лопаре у коме се налази жандармеријска станица, са кола силазе Нђо Керовић и атентатори, те пјешке обилазе село, а сусјед Керовића, Цвијан Стјепановић, провози запрегу кроз село. Када су стигли код села Јосиповца, два километра испред Тузле, атентатори слазе са кола, умивају се на потоку и дотјерују, па пјешке улазе у Тузлу. Принцип одлази у хотел „Босна“, сједа у хотелску кафану, и чека Трифка Грабежа који је свратио код друга Стевана Ботића.

Када је стигао Грабеж, двојица завјереника купују нове панталоне. Ђак Божидар Ботић позајмио им је неколико гаћа.

Керовић и Стјепановић проналазе кућу Мишка Јовановића, једног од најугледнијих грађана Тузле, који има око четрдесет година, и предсједник је неколико културних и спортских друштава, и један од директора Српске банке, и власник првога биоскопа у Тузли.

Двојица водича буде Мишка Јовановића, и предају му писмо Ваљка Чубриловића, и оружје за атентат, и обавјештавају га да ће младићи бити у читаоници у девет сати. Мишку Јовановићу је потребно вријеме да се прибере, да схвати... *Оружје, муницију и отров Мишко Јовановић пакује у кутију коју одлаже испод кухињског стола. Послије неколико дана црну кутију односи у поткровље, али је послије краћег времена опет враћа испод стола у кухињи...*

У Српској читаоници сусрећу се завјереници и Мишко Јовановић. Гаврило Принцип говори Јовановићу: - Не усуђујемо се да са собом понесемо оружје до Сарајева, јер је контрола појачана због надвојводине посјете. Оружје ће касније да преузме Данило Илић, или ћу по њега да дођем ја. Знак распознавања биће кутија цигарета „Стефанија“.

Мишко Јовановић одлази кући, док атентатори у читаоници разговарају са ђацима и студентима.

У гостионици Марковића у Тузли пред вече улазе Гаврило Принцип и Трифко Грабеж. Завјереници се поздрављају са саборцем Недељком Чабриновићем, који сједи за столом са детективом Иваном Вилом, а онда сједају за сто у другом дијелу кафане. Чабриновић се поздравља са полицајцем и одлази код завјереника, те прича Принципу и Грабежу како је дошао у град, и како је сусрео полицајца Михалића и агента Ивана Вилу. Принцип је смркнут и сумњичав, па се договара са саборцима да одмах крену према Сарајеву.

Завјереници заједно улазе у вагон воза и сједају у исти купе. Одједном се на улазу одјелка воза створи шпијун Вила, који улази у купе и сједа до Чабриновића. Завјереници слушају хвалисаву уходу, која прича о надвојводиној посјети Сарајеву и припремама за његов дочек. Атентатори га пажљиво посматрају и размишљају: *„Путујемо са полицајцем... Хоћемо да убијемо надвојводу и генерала, а. он то не наслућује...“*

Неколико мјесеци касније, детектив Иван Вила има велике проблеме да објасни судској истрази поводом Сарајевског атентата, како у

понашању завјереника са којима је из Тузле допутовао у Сарајево, није примјетио ништа сумњиво...

Атентатори стижу у Сарајево 4. јуна 1914, осам дана по одласку из Београда, и разилазе се...

Чабриновић и Грабеж одлазе својим кућама да се одморе, а Принцип шета Сарајевом, и предвече одлази у Хаџиће код брата Јове, у чијем је стану веома весело и бучно, јер је добио сина. Гаврило Принцип предлаже да се његов братанац зове Слободан „ зато што ће да живи у слободној домовини “. Своме брату Принцип је рекао да је положио осми разред гимназије у Београду, и да матуру полаже на јесен.

Гаврило Принцип је 6. јуна поново у Сарајеву. Присуствује забави на којој се прикупљају новци за школе у Истри. Настањује се у Улици Опркањ бр. 3 код Стоје Илић...

СТУДЕНТ ИМА ДОСТА РОЂАКА У САРАЈЕВУ НА ВИСОКИМ ПОЛИТИЧКИМ И ПРИВРЕДНИМ ПОЛОЖАЈИМА, АЛИ ВЕЋИНУ ЊИХ НЕ ПОСЈЕЋУЈЕ. УГЛАВНОМ СЕ ДРУЖИ СА СТУДЕНТИМА, И ЖИВОТАРИ СКРОМНО, КАО ВЕЋИНА ЊИХ. МОЖДА ЈЕ НА ВРИЈЕМЕ СХВАТИО ДА МУ РОДБИНА НЕ БИ ПОМОГЛА ДА БОЉЕ ЖИВИ, ЈЕР ЈЕ СВОЈУ КАРИЈЕРУ НАПРАВИЛА КАО ПАРТИЈСКИ СЛОЈ

„САВРШЕНОГ И НЕПОГРЈЕШИВОГ СКЈ“, А МЛАДИЋ ЈЕ БУНТОВНИК : ПРОТИВ ДИКТАТУРЕ ЈЕДНЕ ПАРТИЈЕ.

НЕКОЛИКО МЈЕСЕЦИ НЕ ВИЂАМ СТУДЕНТА У ФАКУЛТЕТСКОЈ ЧИТАОНИЦИ, НИ У ГРАДСКИМ КАФЕИМА. ЊЕГОВЕ КОЛЕГЕ СА ФАКУЛТЕТА КАЗУЈУ МИ ДА ЈЕ МЛАДИЋ ИЗГУБИО СТУДИЈСКУ ГОДИНУ. НА САРАЈЕВСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ МОРАО СЕ ПОЛОЖИТИ СВАКИ ИСПИТ, ДА БИ СЕ УПИСАЛА НАРЕДНА ГОДИНА СТУДИЈА.

ПОСЛИЈЕ НЕКОЛИКО МЈЕСЕЦИ СТУДЕНТ ЈЕ ПОНОВО У САРАЈЕВУ. У ФАКУЛТЕТСКОЈ ЧИТАОНИЦИ. УЧИ ИСПИТЕ И САРАЂУЈЕ У ДИЈАЛЕКТОЛОШКОМ КЛУБУ ДР ЈОВАН ВУКОВИЋ.

КОЛЕГЕ СА СТУДИЈСКЕ ГРУПЕ ПРИЧАЈУ МИ ДА ЈЕ ПЈЕСНИК ПОЛОЖИО „МАРКСИЗАМ“. ПОЛА ЧАСА ЈЕ ПРИЧАО ПРОФЕСОРУ, БИВШЕМ ХОЏИ, КОЈИ ЈЕ КАСНИЈЕ ДОКТОРИРАО НА ФИЛОЗОФСКИМ НАУКАМА, О АНАРХИСТИЧКИМ ИДЕЈАМА.

ПРОФЕСОР БЕЗ РИЈЕЧИ СЛУША МЛАДОГА ЧОВЈЕКА, ПА КАДА ЈЕ ОН ЗАВРШИО ПРИЧУ ГОВОРИ: - НЕ СЛАЖЕМ СЕ СА ВАМА. УЗИМА СТУДЕНТСКИ ИНДЕКС И У ЊЕМУ УПИСУЈЕ ШЕСТИЦУ (ПРЕЛАЗНА ОЦЈЕНА).

НА ФАКУЛТЕТУ ЈЕ СТУДИРАО, НЕ МАЛИ БРОЈ СТУДЕНАТА, КОЈИ СУ ЗБОГ „МАРКСИЗМА“ ПОНАВЉАЛИ СТУДИЈСКЕ ГОДИНЕ. ПРОФЕСОР ЈЕ НАЈВИШЕ ВОЛИО КАДА СТУДЕНТ НАУЧИ ЊЕГОВЕ „ФИЛОЗОФСКЕ ВАРИЈАЦИЈЕ“ НАПАМЕТ. ЛИЦЕ МУ ЈЕ ТАДА БИЛО ОЗАРЕНО. УЗИМА ИНДЕКС ИЗ СТУДЕНТОВЕ РУКЕ И ПАЖЉИВО УПИСУЈЕ ВИСОКУ ОЦЈЕНУ ИЗ „МАРКСИЗМА“.

Дом је створен за љубав... када сам живио у подстанарској собици, било је незгодно... газдарица вири кроз кључаоницу... удовица већ двадесет година... у Сарајеву свашта... оријентална спорост... Турци су оставили трага... уживање у храни... пићу... женама... разним перверзијама... пуно дегенерисаних...

У граду студира велики број студената из арапских земаља... када су им вјерски празници, у Студентскоме дому, одјевени у националне ношње, плешу своје плесове... Занимљиво...

У мојој кући крај Невесиња никада није висила Лењинова фотографија, због тога што је са џеповима пуним новаца, преко Њемачке, убачен у Русију... Чим се дочепао свога тла, Лењин је помислио да је чудо невиђено... због те помисли је смакнут...

22

Када га је Принцип из Београда обавијестио да је набављено оружје за атентат, Данило Илић је припремио још једну завјереничку тројку.

Док Мехмедбашић чека у Стоцу миг за акцију, двојицу завјереника Илић проналази међу најмлађом генерацијом „младобосанаца“ која је, такође, веома бунтовна. Главни политички организатор ђачких омладинских група је Лазар Ђукић, ученик другога разреда учитељске школе, који препоручује за атентат Васу Чубриловића, седамнаестогодишњег ученика шестога разреда Гимназије у Сарајеву. Овај ђак је истјеран из Гимназије у Тузли, јер је напустио школску свечаност када је свирана аустроугарска химна. Чубриловић Данилу Илићу предлаже да би за трећега члана терористичке групе био погодан Цветко Поповић, ученик учитељске школе, родом из Прњавора, који је неколико пута хапшен у процесима против организације. Оружје новопеченим завјереницима крије Иво Крањчевић, потпресједник „младобосанског“ удружења.

Данило Илић саопштава Гаврилу Принципу да је друга терористичка тројка

спремна за акцију, али не открива имена завјереника, и живо припрема масе за револуционарну акцију својим писањем у новинама. У часопису „Звоно“ Илић пише:

„Међу нашим грађанским партијама нема ни једне која ради демократски. И по своме раду у Сабору и по своме унутрашњем партијском животу оне су конзервативне, аристократске, олигархијске. Корумпирани, наши народни посланици одлазе међу бираче своје само када треба да их као несвјесну стоку изведу на биралишта. На леђа народа товаре све веће намете и дације не бринући се о томе како ће то поднијети огољени народ. Партијска политика т. ј. политика личног ћеифа, личних интереса и личног уздизања партијских првака који се партијским масама служе као својим оружјем, је апсулутна негација демократије“.

Да би донио оружје за атентат, Илић путује возом за Тузлу у коју стиже 14. јуна, и састаје се са Мишком Јовановићем у његовој кући, гдје му показују кутију цигарета „Стефанија“. Мишко Јовановић, један од најбогатијих грађана Тузле, чије се имање процјењује на око четири стотине хиљада круна, за разлику од већине српских трговаца, који су послије Јевреја најбогатији у Б и Х, и вјерно служе монархији истичући оданост царству, па неће да

чују за било какве промјене друштва, и дјеловања са омладинским револуционарним групама, са организацијом прихвата сарадњу.

Најбогатији човјек из Б и Х, који сарађује са атентаторима, рано ујутро креће возом за Добој, и предаје оружје за атентат кројачу Вуку Јакшићу.

Данило Илић из Тузле путује према Добоју другим возом, преузима оружје од кројача Јакшића, и ноћним возом сјени према Сарајеву. Илић зна да на главној жељезничкој станици у Сарајеву јако обезбјеђење врши претрес пртљага и путника, па не излази из воза на главној стници, већ влак напушта код Алипашина моста, одакле локалним возом стиже до „Маријина двора“, а одатле путује трамвајем до куће.

Оружје крије испод постеље на којој спава Гаврило Принцип 15. јуна, истога дана када Принцип пријављује полицији гдје живи.

Данило Илић и Гаврило Принцип шаљу писмо Владимиру Гаћиновићу, у Швајцарску, којим га обавјештавају о припремама за атентат.

„Све је дозвољено, и све је на Балкану могуће, сем правде и среће којима нема помена... Оне су недостижне апстракције... разрогачене балканске очи људске опомињу да постоје животи љепши од животарења балканске паланке одакле угризи долазе одоздо... Како

угледати свјетлост која цијуче из мишје рупе невино и младолико пререзаних жила куцавица и распореног срца, које је хтјело немогуће, а могуће је покрадено као Хамлет којему Дух прави друштво, и учи га да хода друмовима од лажи... Апсурд се на Балкану понавља као правило, које егзистира изван логике, коју измислише докони Грци... На балканској вјетрометини логике нема, јер је она увреда владајућој глупости, која се коти брзином пацова, и доминира својом сљепоћом, док дух чили немоћан, згажен, тих... Ријечи милости и утјехе од силе неморала и лицемјерја нема... дангубе... кркани... За пуцњеве сам... Желим да потопим човјечанство... нека се опере од својих гадости... нека се човјек освијести и спозна да је ништа...Ништа!“

Држећи писмо које је примио од Илића и Принципа у лијевој руци, са грашкама зноја на лицу, студент револуционар погрбљено устаје из кревета, тетура се према малом столу крај прозора своје скромне подстанарске собе у Фрајбургу, узима дописницу и оловку, па пише:

„Напријед лавови!“

У ВОГОШЋИ ЛИТЕРАРНА ДРУЖИНА ЧИТА ПЈЕСМЕ ГИМНАЗИЈАЛЦИМА И ЊИХОВИМ

ПРОФЕСОРИМА.СТУДЕНТ ЈЕ ПРОЧИТАО НЕКОЛИКО СВОЈИХ ПЈЕСАМА.

МЛАДИЋ ЈЕ ОПСЈЕДНУТ РАДОМ „МЛАДЕ БОСНЕ“.

Интересатна тематика... једини наш Нобеловац сарађивао је са организацијом... у његовом држању и повученом начину живота било је нечега мистериозног...

Мало ко је од просјечних интелектуалаца чуо за Владимира Гаћиновића... имају људи пречега посла... историчари пишу о партизанима, офанзивама и Титу... овај дио историје највише се предаје у школама....

Нападају „Голубњачу“, „Нож“, „Шта да се ради?“, не одговарају режиму... политичари своје кривице претачу у умјетничке и интелектуалне воде... Која ће штампарија да одштампа књигу о „ Младој Босни“...?

Од Срба су добрим дјелом постали муслимани и Хрвати... исламизирани... покатоличени... сличан менталитет... а хоће да се разликују... „да су своји на своме“... отуда толика мржња која периодично избија на Балкану у виду ножа и каме...

Студентски дом на Бјелавама носи назив Махмут Бушатлија... Наводно, није то име паше коме су Црногорци отфикарили главу, већ име народнога хероја Другога свјетског рата...

Никшићани пуштају звуке епске пјесме са грамофонске плоче о погибији Махмут паше Бушатлије „до даске“, и попијевају уз њу... управи дома није мило што се диже толика бука, па опомињу студенте да би смањили јачину звука.. Вјероватно ту има, осим стварања буке која смета студентима да проучавају књиге, и других разлога...

Био сам смирен дјечак док није почео да ми се диже... нарочито ме је узбуђивао њен глас... свирам гитару, пјевам сентиш мелодије... она дође... зацвркуће гласићем... и мени се дигне... женски гласови ме и даље узбуђују... за мене су они најсуптилнији дијелови женске тајне...

Кости цвокоћу сијене,
Младе лудују мијене,
У гротлу таме адске
Вреле пирују сјене...

ТРЕЋА МЛАДИЋЕВА ПРИЧА

ГЛАСАЈ ЗА НАС...

Овим старим и славним градом је деценијама владала комунистичка партија, која је дошла на власт послије партизанскога рата против фашиста, те се сваки житељ свесрдо и гласно трудио да ишчупа однекле некога свога живога

или покојнога претка, партизана, који је показао невиђену храброст у борби против Хитлера.

Држава је са пензијама и становима збрињавала борце против душмана и, одједном, у антифашистичкоме граду, било је знатно више партизанских ратних пензија, него што је било бораца у одредима. И оних погинулих. И оних преживјелих.

Потом је дошао Земљотрес, те је цијела велика Југославија помагала изградњу овога града и Приморја. Некима је, како поједини локални патриоти тврде, био: „Добротрес“, иако су поједине часне дјевице овим непредвидљивим слијегањм земљине утробе, оштећене, чедно и ненамјерно. Нису оне криве!

Када је „неуништив и савршени“ друштвени систем почео да се обурдава рушењем Берлинскога зида, „ослободиоци“ пожурише да своју партију префарбају: демократским, социјалним, либералним, радикалним, народним, и ко зна каквим словима, са превеликом жудњом за демократијом, па државну имовину стварану деценијама трпају у своје џепове јер им приватно власништво, одједном, поста светиња.

Претпостављате да је грађевинско земљиште у овој „метрополи“ постало много скупо, цијена станова и пословних простора огромна, и да је бављење изградњом и продајом

станова веома уносан посао. За неколико година у граду је направљен велики број стамбених објеката са циљем да се у њих убаци што више лежајева, који се високо наплаћују туристима, па је у сунчаноме граду ускоро било стамбенога простора у мраку. Сунце га не грије, а станари могу једни другима да вире у интимне просторије.

Неки градитељи продавају станове у „изградњи“ по неколико пута да би се „власници“ свађали око жудно чеканога стана млатећи папирима о власништву, док је продавац одмаглио далеко, далеко... Прича се међу кенгуре. Дакако, са пуним џеповима пара од купаца стамбенога простора.

Једноме господину, власнику парчета грађевинске земље, „улеђели“ су својим кућама са лијеве и десне стране градитељи, а по средини плаца је направљен пут. Када се вратио из иностранства са новцима, да би започео градњу своје кућице слободице, његовога земљишта није било, „појела маца“, а у општинскоме катастру службеници се куну да о његовој земљи не знају ништа. Разумије се, сваки чиновничић је добро „подмазан“ еврима, зависно од свога положаја...

Схватише житељи да своје аутомобиле немају гдје да паркирају, јер је простор потрошен у стамбеној градњи. Аутомобили се остављају свугдје гдје је могуће : нарочито на тротоаре, па

пјешаци морају брзо да се склањају када се љети крећу улицама града, ако хоће да претекну.

Нормално, саобраћајна полиција се досјети да се крше саобраћајни прописи, па специјални камион звани „паук“ диже непрописно паркиране аутомобиле са плочника, а таквих је много. И ту се врши пробирање, зависно од моћи грађанина, чији је аутомобил паркиран непрописно, а већина поданика мора да оде у полицијску станицу, гдје је паркиран њихов аутомобил, и да плати скупе дажбине, ако хоће да сједну у њега. Такви су прописи!

Онда су градитељи схватили да за нагло порасли град нема довољно воде, јер је водоводна мрежа мала. Разумје ту истину и становништво града које је чекало зору када ће вода по обећању локалних власти почети да цури, да би се истуширало, а за пиће је купавало уфлашену скупу воду, наводно, са планинских врела. Трговци трљају руке, а локалноме комуналноме предузећу, не смета да наплаћује скупе рачуне за воду које нема, јер, правдају се ћате, нису они криви што ваздух окреће сказаљку на водомјеру.

Привредна грана звана туризам наставља листање... Туристи долазе, одлазе, најчешће ојађени новчано, упрљани мутним и загађеним морем, исцрпљени разноразним цријевним болестима и сунцем, које пржи, док се

сунцобрани скупо наплаћују. Нормално, богатији имају привилегију да се купају на плажама које су заграђене, недоступне обичној „раји“. Дижу се ограде око хотела да им непозвани не могу да приђу.

Не зна се ко кога ј..е, док по плажама, парковима, на камену Старога града, остају трагови сперме.

Спознали сте поштовани читаоци : бити на власти у овој општини је „сјекира у мед“ због разноразних марифетлука што доносе златнике и сребрњаке, којима је, богу хфала, жив човјек склон.

Један професор живи у овоме приморскоме градићу, који је за десетак година удвостручио своје жиљење. Ваљда су сунчано поднебље и лијепа обала привукли њега, и поједине примјерке људске врсте, да битише у граду у којему су цијене веома високе.

А, могуће је, да су поједени ратни богаташи из скорашњег грађанскога рата у СФРЈ одлучили да грађевинарством „оперу“ стечену имовину. Дакле, професор живи у овоме граду на обали мора гдје су трагове оставиле многе цивилизације и нецивилизације – смирен, непримјетан и неинтересантан било коме јер (знам да сте схватили моји драги читаоци) не посједује непокретну, па ни покретну (сем себе) имовину,

нити има новаца на банковним рачунима, ни у сламарици... И, можда, због побројаног жели да постане писац. За њега се заинтересују, и за здравље његове породице, извјесни хуманисти пред крај мјесеца маја када се закључују ђачке оцене (ради у школи као професор српскога језика), срећни што је претекао хладну и скупу зиму, са молбом да ученика који је кроз прозор од учионице његовао погледом приморску вегетацију цијелу наставну годину, „припази“, а догодине, обећавају, биће он (ђак) сигурно бољи, јер ће „они“ да „преузму ствар у своје руке“.

Пред локалне и републичке изборе, партијски радници се разлете међу грађане са партијским материјалом и сликама својих насмјешених вођа, који обећавају брда и долине. Њихови гласачи су одушевљени њиховом слаткорјечивошћу и поштењем, да би се од обећања остварило : Ништа. Обећање лудом радовање!

Али, локалне вође, успјешно завршавају своје послове : проширују своје кућице, освајају пословне просторе, закупљују и купују плаже, проналазе радна мјеста за своју ближу и даљу родбину, и празне локалну касу до сљедећих избора. Па онда, јово наново, исте лаже, и: Ништа.

И тако: пред изборе постаје професор интересантан разноразним политичким партијама којима су потребни гласови за остварење својих правдољубивих наума. А, за узврат :

1.Они ће да направе станове за просвјетне раднике (професор жииви као подстанар и плаћа високу кирију).

2.Они ће да изграде нову модерну школу у којој ће задовољство бити радити (стара је у фази распада).

3.Они ће да направе салу за физичко васпитање ђака (школа ради деценијама, а ње нема... Ђаци на часовима физичкога васпитања шетају плажом, или, ако је киша, сједе у учионици).

4.Они ће да направе забавиште за малу дјецу (благо дјеци).

5.Они ће да коначно заврше започети пливачки базен који неки житељи овога старога града зову Скадар на Бојани.

6.Они ће припомоћи сиромашне писце да своје умотворине објаве.

7.Они ће да направе Градску капелу за изјављивање суђути породицама упокојених, и Градско гробље, па када неко умре, изложиће га у њу (капелу) достојанствено, и сахранити га у гробљу које су они направили, са почастима које му припадају. .

8.Они ће…

Потребно је само да се гласа за њих, јер су они прави. А, ако неко сматра да нису, најбоље је да се не приближавају гласачкој кутији. То је довољно!

Професор сједа за радни сто, увјерен, да су за ово посљедње управу. Ништа за ништа. Сјаши Курта да узјаше Мурта.

23

Пуковник Апис сазива сједницу Главног одбора организације Уједињење или смрт 15. јуна 1914. год. на којој саопштава да су он и мајор Војин Танкосић обучили да употријебе оружје, наоружали их, и олакшали им да пређу границу Србије, групу атентатора који хоће да убију престолонасљедника царства, надвојводу Фрања Фердинанда.

Већина чланова Главног одбора је против атентата на престолонасљедника монархије, па Апис прихвата сугестије својих сарадника да се у Босну пошаљу агенти који ће да зауставе акцију завјереника.

У Б и Х путује Ђуро Шарац, који се састаје са Данилом Илићем у Босанском Броду, јер је Сарајево опасно за завјереничке договоре.

Шарац настоји да увјери Данила Илића да атентат на престолонасљедника „носи у себи трагичне посљедице за српски народ“.

Други човјек који је послан из Београда да „охлади атентаторе“ вића се са Трифком Грабежом у Тузли.

Неколико Грабежових пријатеља видјело је Грабежа у овоме граду, али завјереник

на суђењу тврди да пред атентат са Пала није путовао нигдје...

На суђењу поводом Сарајевског атентата Трифко Грабеж неће да каже име човјека који је на дан атентата стајао поред њега на испланираноме завјереничком, „Грабежовом мјесту“. - Ја не могу да кажем, и нећу јер мислим да је било довољно жртава и освете!

Послије изрицања пресуде, Трифко Грабеж пише писмо оцу у којему једна реченица говори да је он срећан што је спасио „једну значајну личност“.

Пошто је отпратио Принципа и Грабежа, водич Јаков Миловић обавјештава о завјереницима повјереника „Народне одбране“ у Шапцу. Повјереник о путу атентатора на надвојводу Фрања Фердинанда извјештава предсједника „Народне одбране“ у Београду, па предсједник информације о завјереницима даје министру унутрашњих дела Србије, који обавијест предаје предсједнику српске владе Николи Пашићу, који преко својих сарадника покушава да ступи у везу са завјереницима, да би зауставио атентат, и обавјештава бечку владу, да омладинске терористичке групе у Б и Х припремају атентат на престолонасљедника царства, надвојводу Фрања Фердинанда.

Преко генерала Радомира Путника Апис и истомишљеници врше утицај на краља Петра, да смијени предсједника владе Србије Николу Пашића. Због политичких немира у Србији, влада Николе Пашића подноси оставку, коју краљ Петар Карађорђевић прихвата, али на иницијативу руске владе, краљ Петар повјерава састав новог владиног кабинета опет Николи Пашићу, који изјављује да је задовољан радом својих министара из бивше владе, и да ће да задржи стари кабинет.

Пуковник Драгутин Димитријевић Апис ужива велики углед у војничким круговима што много нагриза самољубље престолонасљедника Србије коме Апис, јака индивидуа, без длаке на језику, саопштава да о појединим његовим политичким ставовима нема исто мишљење...

„Уједињење или смрт“ тврди да хоће сарадњу са аристократом, (Александром Карађорђевићем) јер је оно створило престолонасљедника Србије, али да он одбија пружену руку.

У данима судбоносним за човјечанство, сукоби мишљења чланова организације „Уједињење или смрт“, са Николом Пашићем и престолонасљедником српског престола, Александром Карађорђевићем, достижу врхунац.

Распуштена је Скупштина Србије. Парламентарни избори заказани су за 1. август

1914. Краљ Петар Карађорђевић издаје Проглас у којему пише, да он због болести не може да обавља државничке послове, и да по чл. 69. Устава Србије, наређује да у његово име влада његов син, Александар Карађорђевић.

У једноме тексту који је објављен у „Кијевској мисли“, Владимир Гаћиновић пише:

„Посљедњи ми је пут Илић, заједно са Принципом, писао неколико дана прије атентата. Они су ми јавили о унутрашњим размирицама у нашем ранијем сарајевском кружићу, које су изазвале неке нове околности; али о овоме су говорили двосмислено и увијено. Можда су неки другови били против догађаја 28. јуна и покушали су да изврше морални притисак на групу, која је по сваку цијену хтјела да дејствује“.

Данила Илића сламају велики психолошки немири... Пише есеј о стваралаштву Леонида Андрејева у којему је наслутио своју смрт на вјешалима:

„Као најбоље његово дјело вриједи *Прича о седам објешених* у којој Андрејев покушава да ријеши проблем савладавања смрти, помирења са њом у име једног вишег циља. У једном писму вели Андрејев да му је намјера да овом причом упозори на ужас и недопустивост смртне казне. Код одважнијих људи смртна казна

збуњује савјест. Али она је грознија код слабих и неуких“.

Јаков Шефер, студент трговачке академије, потеже пиштољ и покушава да убије надвојводу Салвадора и бана Шкерлеца, када су излазили из Народног казалишта у Загребу, али га је у науму спрјечио детектив из обезбјеђења аустроугарских властодржаца.

У истрази против Шефера спомиње се име Рудолфа Херцигоње као иницијатора ове завјере. Неколико свједока на суђењу Јакову Шеферу изјављује да их је Рудолф Херцигоња покушао да придобије за атентат на надвојводу Фрања Фердинанда, мађарског предсједника владе,Тису, и на друге високе функционере Царства...

Херцигоња је био повезан са Владимиром Гаћиновићем до 1912. међутим, не постоје документи који везу потврђују и 1914. год.

24

А САДА, ДЕТЕКТИВСКИ ЗАПЛЕТ : ЗАМЈЕНА ЛИЧНОСТИ!

Улицама Беча шета младић смјернога корака високога раста благога изгледа. Шетња га одмара од напорних испита из медицинских наука.

Из улаза једне стамбене зграде двојица кошчатих људи одјевених у црне фракове, са цилиндрима на главама, не много брзо, али одлучно - пошто је младић прошао поред њих не примјетивши их сакривене у тами пролаза: један са лијеве, други са десне стране - испод пазуха чврсто шчепаше младића и повукоше га напријед. Студент је снажан и покушава да се отме од непознатих људи, али на крају улице иза ћошка се појави фијакер у кога агенти тајне царске полиције угураше младића. На сједишту кочије са лијеве и десне стране студента медицине сједе двојица агената, а на сједишту испред њега још су двојица детектива.Кочијаш бичем ошину коње...

Када је бацила у окове „ вођу организације“, студента медицине Владимира Гаћиновића, „ватреног заговорника терора на личности царевине “, тајна аустроугарска

полиција почиње испитивање смиренога студента о сарајевској завјери, коју је испланирао он и јужнословенска омладина. Студент медицине достојанствено шути, јер о припремљеном атентату не зна ни једну тајну, иако је аустроугарски двор обавјештен да вођа терористичких група јужнословенске омладине „трули“ у бечком затвору, и да је престолонасљедников пут кроз Сарајево безбједан... Тајна царска полиција мисли да у рукама држи главнога човјека, који све нити око организације атентата има у својим мислима, и да су његовим хапшењем омладинске терористичке групе „обезглављене... “

Поп Јаков се са Меке Груде крај Билеће одселио у село Кљен покрај Невесиња, гдје је добио парохију око 1805. год. са сином Ристом рођеним на Мекој Груди, који ће касније да постане свештеник, један од организатора „Невесињске пушке“. Поп Ристо имао је пет синова од којих је Јован продужио свештеничку традицију, као Јованов син Душан... Ристов син Стеван добио је сина Владимира који, послије завршетка Мостарске гимназије, у којој се упознаје са својим рођаком, имењаком и истогодишњаком из билећке општине, од оца попа Јована, уписује на Бечком универзитету медицину...

Двојица рођака су у гимназији у Мостару носили надимке. Шошљага је Владимир из Билеће, а Белемез Владимир из Невесиња...

МНОГИ ОЗБИЉНИ ИСТОРИЈСКИ ИСТРАЖИВАЧИ ПОМИЈЕШАЛИ СУ РАД ОВЕ ДВИЈЕ ИСТОРИЈСКЕ ЛИЧНОСТИ, ПА НИЈЕ НИ ЧУДО, ШТО ЈЕ ПРЕПЛИТАЊЕ ЊИХОВИХ БИОГРАФИЈА, И ПОИСТОВЈЕЋИВАЊЕ ЛИЧНОСТИ ДВОЈИЦЕ РОЂАКА, И ДАНАС ПРИСУТНО У ОБИЧНОМ ПУКУ – КАО УСМЕНА ТРАДИЦИЈА, КОЈА СЕ ПРЕНОСИ СА ПАСА НА ПАС.

Када је тајна царска полиција ровећи по Архиви Бечког универзитета схватила да постоје два Владимира Гаћиновића, и да Владимир С. Гаћиновић није личност коју је она тражила, за заустављање атентата било је касно.

Владимир С. Гаћиновић пуштен је из затвора. Завршио је студије медицине у Бечу и вратио се у родну Херцеговину да би службовао у Гацку и Невесињу, и развијао Херцеговином модерну медицину. *Викендом фијакером долази у родно село Кљен гдје се одмара и сјећа дјетињства...*

Памте га као племенитог човјека који на магарца товари љекарски прибор и љекове, па

пјешке обилази забачена херцеговачка села да би лијечио болесне. Лијечећи једну старицу у селу Рогачама крај Невесиња, др Владимир Гаћиновић је, при повратку кући, покисао и разболио се. Лијечи га др Лукач, који је записао, да је др Владимир С. Гаћиновић умро од галопирајуће туберкулозе 24. XII 1939. год. Сахрањен је на Градском гробљу у Невесињу.

Тако је игром случаја човјек који је био предан медицинским наукама, био „мамац“ „Младе Босне“, па је организаторима, и извршиоцима атентата, његовим хапшењем олакшан рад.

25

Војвоткиња и надвојвода се са имања Хлумец у Чешкој опраштају од своје дјеце.

Престолонасљедник царства Фрањо Фердинанд је врховни инспектор оружаних снага аустроугарске монархије, па цар Фрањо Јосиф због своје старости захтијева од надвојводе да га заступа на овим великим маневрима, којима царство жели да покаже снагу своје војске, како би бунтовна омладина Б и Х схватила да таквој војној сили не може да се супростави.

Испланирано је да племићки пар путује својим салонским колима, али осовине вагона су се запалиле, па је за надвојводу и војвоткињу резервисан купе прве класе у експресном возу за Беч.

Када су надвојводи казали, да су осовине вагона његових салонских кола изгорјеле, он говори: - Лијепо нам ово путовање почиње. Овдје гори, а доље ће бомбе да лете на нас!

Брачни пар се неколико дана задржава у Бечу, одакле војвоткиња преко Будимпеште путује за Брод и Сарајево, а надвојвода према Трсту. Престолонасљедникова салонска кола су поправљена, али не њихово свјетло, па је на столу у салону упаљено неколико свијећа. - Још један

злокобан знак... Како вам се допада овај начин освјетљења? Није ли као у гробу?, обраћа се надвојвода својој пратњи. Она ћути...

Надвојвода, обучен у свечану адмиралску униформу, стиже у Метковић, да би њега и његову свиту специјални воз одвезао у Мостар. На жељезничкој станици у Мостару поздрављају га генерал Потјорек и представници локалних власти. Са својом пратњом војвоткиња Софија, која је допутовала неколико дана прије свога мужа и смјестила се на Илиџи, гдје је уживала у природним љепотама бање, обилазила цркве и манастире и фабрику ћилима, дочекује надвојводу.

Високи гости смјештени су у хотел Босна који је због њих реновиран и преуређен.

Лист „Народ“ доноси вијест да је за адаптацију капеле у хотелу „Босна“ потрошено 40 000 златних круна, да би се у њој вршило богослужење за племићки пар. Други текст у истоме листу обавјештава читаоце да су на Илиџи скинуте све српске и хрватске заставе, и да су у овој лијепој бањи близу Сарајева истакнуте само аустроугарски црно - жути барјаци...

Чим се царски пар смјестио у хотел Босна, надвојвода одлучује да мимо протокола посјети Сарајево, иако је његово обезбјеђење

против ове изненадне „шетње“, због безбједности брачнога пара : али престолонасљедникова упорност у науму да посјети град на Миљацки, приморала је његове тјелохранитеље да му удовоље.

Надвојвода шета са супругом Башчаршијом, посјећује продавнице и занатлијске кујунџијске радње. Улази у трговину ћилима трговца Кабиља. У радњи се са пиштољем у џепу сакоа налази Гаврило Принцип. Иза његових леђа стоји полицајац.

„...Морам да убијем надвојводу... велика је гужва... агенти га заклањају... војвоткиња се нагиње према ћилимима... погодићу њу...“

Аристократски брачни пар и његова пратња напуштају продавницу ћилима. За њима излази и завјереник. Испред радње група људи посматра царску поворку.

Уочи званичне посјете Сарајеву престолонасљедничком пару је у хотелу Босна приређена свечана вечера на којој присуствује четрдесет сарајевских достојанственика.

ПРВО СЕ СЛУЖИ РИБЉА ЧОРБА СА ПРИНЧЕМ, И ПАСТРМКА ИЗ РИЈЕКЕ БОСНЕ.

ГЛАВНО ЈЕЛО САСТАВЉЕНО ЈЕ ОД: ПИЛЕТИНЕ, ЈАГЊЕТИНЕ И ГОВЕДИНЕ.

ГОСТИ ПИЈУ: ВИЊАК,КОЊАК , ВИНО , ШЕРБЕТ , ВОЋНЕ СОКОВЕ И ЛИКЕРЕ.

ВИНСКА ЛИСТА ЈЕ ВЕОМА БОГАТА, А Б И Х ПРЕДСТАВЉА „ЖИЛАВКА“, КОЈА СЕ СЛУЖИ ПРИЈЕ КОЊАКА.

ВЕЧЕРА СЕ ЗАВРШАВА СА: СИРЕВИМА, КРЕМОМ ОД АНАНАСА СА ЗАПАЉЕНИМ БРЕНДИЈЕМ, СЛАДОЛЕДИМА И ДРУГИМ ПОСЛАСТИЦАМА...

Надвојвода је добро расположен и послије вечере разговара са гостима у холу хотела. Висока црноока дама са оштрим побратком четрдесетих година, војвоткиња Софија, исто је весела.Те вечери је на Илиџи примила вијест да је њен старији син Максимилијан са одличним успјехом положио школске испите. Иако је у Босну допутовала обузета предсказањима о смрти свога мужа, када се један од првака Босанског Сабора, др Јосип Сунарић, који је упозорио босанског поглавара генерала Потјорека, да је најбоље да се посјета надвојводе Сарајеву откаже због бунтовног расположења српског становништва према аустроугарској власти, поклонио војвоткињи, и пољубио јој руку, она говори: - Нисте били у праву ! Гдје смо год боравили у Б и Х, дочекали су нас врло гостољубиво. Др Јосип Сунарић одговара : - Ваша Висости, волио бих да ове ријечи поновите и сутра навече.

Када су се гости разишли , престолонасљедник се са члановима пратње повлачи у свој радни кабинет и разматра детаље програма сутрашње посјете Сарајеву. Барон Карл фон Румерскирх, најстарији представник надвојводине пратње, настоји да убиједи сараднике да се сутрашња посјета Сарајеву откаже из безбједоносних разлога, али послије дугих премишљања надвојвода и његови сарадници закључују, да би отказивање посјете Сарајеву био политички пораз и јавни пријекор генералу Потјореку, па је одлучено да се Сарајево службено посјети, како је планирано, за што се упорно залагао и надвојводин ађутант, потпуковник Ерик фон Мерици.

ОСАМДЕСЕТИХ ГОДИНА XX ВИЈЕКА СТУДИРАМО У САРАЈЕВУ НА ФИЛОЗОФСКОМ ФАКУЛТЕТУ СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК - ГРУПА ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ЈЕЗИЦИ.

НА ОВОЈ СТУДИЈСКОЈ ГРУПИ СТУДИРА, ИЗМЕЂУ ОСТАЛИХ СТРАНАЦА, И ЕНГЛЕЗ ЏОН, КОЈИ ДОБРО ГОВОРИ СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК, ПА И ВИЦЕВЕ НА ЊЕМУ ПРИЧА ЗАНИМЉИВО.

БАВИМО СЕ ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈОМ И ПЈЕШАЧИМО ПО ПЛАНИНАМА ОКО САРАЈЕВА, ТЕ ПОСЈЕЋУЈЕМО ПЛАНИНСКА СЕЛА ДА БИСМО ЗАПИСАЛИ У СВЕСКЕ, ИЛИ СНИМИЛИ НА КАСЕТОФОНУ ГОВОР МЈЕШТАНА.

ЈЕДНОМ ПРИЛИКОМ ПЕЊЕМО СЕ ПРЕМА ВРХУ БЈЕЛАШНИЦЕ ОД САРАЈЕВА, СА НАМЈЕРОМ ДА СЕ СА ЊЕНОГА ВРХА СПУСТИМО У ЈЕДНО ОД МУСЛИМАНСКИХ СЕЛА СА ДРУГЕ СТРАНЕ ПЛАНИНЕ, ПА ДА БИЉЕЖИМО ЈЕЗИЧКЕ ОСОБЕНОСТИ ГОВОРА ЊЕГОВИХ ЖИТЕЉА.

ПЈЕШАЧЕЋИ ЕНГЛЕЗ ЏОН ПЈЕВУШИ СЕВДАЛИНКУ - ПЈЕСМУ О ЉУБАВНИМ ЈАДИМА. МИ МУ, У ДОГОВОРУ СА ПРОФЕСОРОМ, КАЗУЈЕМО ДА ЈЕ У СЕЛУ ИСПОД НАС ОБИЧАЈ ДА СЕ ГОСТУ ПОНУДИ ЖЕНА, И ДА ЋЕ, АКО ПОНУДУ ОДБИЈЕ, ДА УВРИЈЕДИ ДОМАЋИНЕ. - НЕЋУ!, РЕЧЕ ЏОН. - А ЗАШТО ДА НЕ ОКУСИШ МАЛО БОСАНСКОГА СЕВДАХА?, ЗАГРАЈАСМО. - ЈА ИМАМ ДЈЕВОЈКУ МЕРИ, ОНА МЕ ЧЕКА У ЛОНДОНУ, ГОВОРИ ЏОН И ВАДИ ФОТОГРАФИЈУ ЦРНОКОСЕ ДЈЕВОЈКЕ ТАМНИХ ОЧИЈУ ИЗ ЏЕПА ЈАКНЕ. - А, ДА ЛИ ТИ ЈЕ ВЈЕРНА?, ПИТАМО У ЈЕДНОМЕ ДАХУ ЏОНА. - ДА, ХЛАДНОКРВНО ОДГОВОРИ ОН

СХВАТАЈУЋИ ДА СЕ ШАЛИМО, И ДА ЈЕ ПОНУДА ЖЕНЕ ГОСТУ САМО „ШЕГА“. - ОНА ЈЕ ИЗ КОНЗЕРВАТИВНЕ ПОРОДИЦЕ, РЕЧЕ.

МЛАДИЋ РАЗГОВАРА СА ЕНГЛЕЗОМ О ИСТОРИЈСКОМЕ РАЗВОЈУ СРПСКОХРВАТСКОГА ЈЕЗИКА И ЊЕГОВИМ ДИЈАЛЕКТИМА.

СТИЖЕМО ДО СЕЛА, РАЗГОВАРАМО СА ГОРШТАЦИМА, БИЉЕЖИМО АРХАИЗМЕ, СНИМАМО РАЗГОВОРЕ НА КАСЕТОФОНУ.

ВЕЧЕРАВАМО, СПАВАМО КОД ГОСТОЉУБИВИХ ДОМАЋИНА, А УЈУТРУ ЧИЛИ КРЕЋЕМО У САРАЈЕВО, ОСВЈЕЖЕНИ ОШТРИНОМ БЈЕЛАШНИЦЕ И ИЗЛИЈЕЧЕНИ ОД БРОНХИТИЧНОГ ГРАДА.

Драга Мери,

Тешко ми је без тебе, али у напорноме раду покушавам да осмислим своје трајање у Сарајеву које је уобичајено, без емотивних и духовних узлета, који су карактеристични када си ти са мном.

На Сарајевском универзитету примили су ме срдачно. Пажљиви су према мени. Моје колеге помажу ми да набавим литературу неопходну за студирање српскохрватског језика. Ментор каже да брзо напредујем.

Житељи Сарајева пуни су предрасуда, сујетни су и сујевјерни. Иако државна идеологија званично проповиједа атеизам, у Сарајеву, нарочито у џамијама, пуно вјерника се клања Богу. Утицај Оријента се осјећа на свакоме кораку, посебно на Башчаршији, гдје сам посјетио Хусревбегову џамију. Сарајево је мјешавина раса, религија, нација и тако егзистира.

Осим Турске, сазнао сам, Б и Х управљала је једно вријеме и Аустро Угарска монархија, која је у Сарајеву оставила своје трагове у виду хладних и безличних грађевина.

Посјетио сам музеј „Младе Босне“, организације која се борила за ослобођење Јужних Словена од монархистичке аустроугарске власти. Један од терориста ове организације убио је у Сарајеву престолонасљедника царства, надвојводу Фрања Фердинанда, и његову жену Софију. Тако је почео Први свјетски рат. Мој колега, чији су преци припадали овој подземној организацији, пише роман о њиховом дјеловању и прича ми о мотивима и начину рада ових занесењака који су, не тако давно, бацали бомбе по Б и Х. Стил борбе босанскохерцеговачке омладине подсјећа ме на борбу ирских терориста, иако су Босанци били успјешнији, и остварили своје циљеве, због међународне револуционарне подршке, која је жељела слом Аустро Угарске. Вјероватно,

првенствено, због утицаја револуционара Троцког, који је у новој Русији постао врх власти, а био је повезан годинама са тзв. „Младом Босном“, и подржавао је њену борбу, па је желио да се призна нова јужнословенска држава.

Много интересантног у прошлости и садашњости ове сурове полуцивилизоване земље чији језик учим...

Драга Мери,

Морам да ти признам да ме неке од Сарајки симпатишу, али немам намјеру да успостављам било какве контакте са њима. Причао сам мојим пријатељима дијалектолозима о теби, а они су ми, наравно у шали, нудили Босанке „са укусом севдаха“, дрско доводећи у сумњу твоју оданост мени. Међутим, разувјерио сам их у ту немогућу претпоставку, када сам им испричао да је твоја породица конзервативна, и твоја схватања живота пуританска.

Вољена Мери,

Једва чекам да те видим. Пуно те волим и остајем ти вјеран.

Твој

Џон .

Господине Џоне,

Читјући Ваше писмо схватила сам да сте се добро прилагодили балканском начину живота, чему се искрено радујем. Према Балкану имам предрасуде, те мислим да на њему живе канибали.

Знајући Вашу слабост према супротном полу, знам да ћете доћи у искушење и поклекнути пред изазовом у виду „Босанки са укусом севдаха“, што мој строги карактер не може да прихвати.

Студијске четири године су дуге, господине Џоне, а сарајевске зиме, колико знам, хладне.

Господине Џоне,

Вјерила сам се са својим сусједом Брауном. Наше вјенчање биће у мјесецу јануару.

Вама желим све најбоље!

Мери.

Проклета вјештице,

Није прошло ни три мјесеца од нашега растанка, а ти си пронашла новога вјереника!

Сумњао сам да си покварена лажљивица, која сије поквареност и лицемјерје, и то се обистинило. Немој да помислиш да сам због твоје вјеридбе несрећан! Напротив! Кретена Брауна знам од малих нога и мислим да сте створени једно за друго.

За мене више не постојиш!

Џон.

Људска наказо,

Господин Браун је џентлимен какав ти не можеш да постанеш никада. Завидиш нашој срећи!

Приложићу 100 фунти хуманитарном фонду за лијечење обољелих од сифилиса и сиде у знак сјећања на тебе и „Босанке са укусом севдаха“.

С обзиром да сам ја заручена жена не желим на било који начин да комуницирам са тобом!

Мери.

Офуцана краво,

Твој Браун у глави нема ништа, сем понекад жвакаћу гуму. Босанке имају душу и

људску топлину коју ти немаш и никад је нећеш имати! Оне су свјетске жене... Нису примитивне како ти мислиш. Твоја срећа је што нисам у Лондону, јер бих тебе и будалу од твога вјереника убио пиштољем, као што је Гаврило Принцип смакао надвојводу Фердинанда и војвоткињу Софију.

Џон.

БИО САМ СВЈЕДОК ВЕЛИКЕ ЏОНОВЕ ПАТЊЕ.ПОКАЗУЈЕ МИ ЈЕ ПИСМА КОЈА ЈЕ У ОЧАЈУ И БИЈЕСУ ПИСАО СВОЈОЈ БИВШОЈ ВЈЕРЕНИЦИ.МОЖДА СУ „ОРИЈЕНТАЛНИ ОТРОВ“ И БОСАНСКИ СЕВДАХ НАСЕЛИЛИ ЊЕГОВО ХЛАДНО ЕНГЛЕСКО СРЦЕ И МОЗАК, ТЕ ОТУДА У ПИСМИМА ОВОЛИКО ЖЕСТИНЕ.ПРАВИО САМ МУ ДРУШТВО И ПОКУШАВАО ДА ГА УТЈЕШИМ ГОВОРЕЋИ МУ ДА ЈЕ И МЕНЕ ОСТАВИЛА ДЈЕВОЈКА.

БЕЧКИ ВАЛЦЕР

(За сазреле дјечаке, дјевојчице, и за одрасле).

У Бечу су,
Моја љубави,

И Амадеус
И Салијери,
И Фердинанд.

Када Те будем
Сретао на улицама
Овога града,
Акорд слушаћу
Са усана испијен

Твоје невјере...

ИСПИЈАМО ПИВО... ЈА РЕЦИТЈЕМ СТИХОВЕ ИЗ *„ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА“* О ЋУДИ ЖЕНСКОЈ, И ПРЕДЛОЖИХ РАЗОЧАРАНОМЕ КОЛЕГИ ДА ПОТРАЖИМО ЛИЈЕПЕ САРАЈКЕ СА УКУСОМ СЕВДАХА - ДА НАС ТЈЕШЕ.

ЏОН СЕ ГРКО НАСМИЈА, АЛИ ПРИХВАТИ ПРИЈЕДЛОГ.

26

На Бембаши између петнаест и шеснаест часова Данило Илић предаје по бомбу и пиштољ Цветку Поповићу и Васи Чубриловићу.

Када му је Илић телеграфисао да допутује у Сарајево, Мухамед Мехмедбашић из Стоца креће ка граду на Миљацки. Столачкој полицији завјереник казује да хоће да поправи кварни зуб у ординацији једнога зубара у Мостару, па пошто је добио исправе, из Мостара путује за Сарајево, и одсједа у хотелу, у чијој башти сједи са Данилом Илићем, који прича о руским револуционарима, које је упознао када је боравио у Швајцарској.

Из „Балканске поште“ завјереници су сазнали којим ће путем кроз Сарајево да се креће царска поворка, и разрађују план о мјестима са којих ће да пуцају на надвојводу и генерала. По мишљењу атентатора, најповољније мјесто за атентат је Апелов кеј, (дуга улица поред Миљацке која води од Жељезничке станице до Беледије) јер њоме царска поворка треба да прође два пута. Испланирали су да завјереници заузму мјеста од Аустроугарске банке, моста Ћумурије, Латинске и Цареве ћуприје. Договорено је да на првом завјереничком мјесту стоји Мухамед

Мехмедбашић, најстарији атентатор, а до њега да буде најмлађи завјереник, Васо Чубриловић. Стотињак корака даље чека Недељко Чабриновић. Преко пута моста Ћумурије бусију заузимају Данило Илић и Цветко Поповић, док је Принципово завјереничко мјесто , „чека“, двјеста корака даље од ове двојице завјереника, а Трифко Грабеж вреба прилику за атентат сто корака даље од Принципа.

Прва двојица атентатора имају задатак да изврше атентат бомбама, а ако они не би успјели, дејствовала би друга двојица завјереника.

Послије завјереничког плана, Данило Илић се растаје са Мехмедбашићем, походи Жерајићев гроб и повлачи се у своју собу.

27. јуна Недељко Чабриновић шаље писмо Влади Попадићу :

„Ти пој 'Изгубљену срећу', а ја ћу 'Падајте браћо', јер сутра је Видовдан“.

Завјереник својој браћи дарује двадесет круна, сестри пет, а дјевојци Јели Уљаревић купује букет цвијећа.

Гаврило Принцип навече казује Чабриновићу да ујутро у осам сати дође у посластичарницу Ђуре Влајнића код Ћумурије у којој ће се њих двојица састати са Трифком Грабежом. Чабриновић походи гроб Богдана Жерајића и заклиње се да ће да изврши атентат на

надвојводу Фрања Фердинанда и генерала Оскара Потјорека. Одлази кући и чита „Подземну Русију...“

Родитељи Гаврила Принципа у Грахову очекују своје синове, али Гаврило Принцип сједи у Семизовој кафани до 24 сата, у друштву књижевника међу којима је Боривоје Јефтић. Иако је живио аскетски и није пио алкохол, ноћ прије атентата млади завјереник са писцима, који су често славили бога Бака, пијуцка чашу црнога вина, да би што мање личио на атентатора, а онда непримјетно нестаје из кафане и одлази на гроб Богдана Жерајића, на којему се заклиње да ће да убије престолонасљедника и генерала. Са гроба свога револуционарног узора одлази у своју завјереничку собу, и пише писмо Чабриновићевој сестри Вукосави :

„Осјећам дубоку бол читајући твоје писмо. Као да гледам сјету дјевојке, остављене, од свих заборављене. Немој да патиш, не дај да ти се циједи крв у очима. Мисли и ради. Треба много снаге да би се могло живјети а њу даје акција. И физички рад јача карактер и чврстину воље. Буди индивидуална, никад алтруистична. И мој је живот пун горчине и чемера, мој је вијенац трновитији него они што их други носе. Идем из ништа у ништа, из дана у дан, а мени је све мање мене. Молим те, читај много, најлакше ћеш тако

заборавити трагику стварности. Како је лијеп Вајлдов „*Срећни принц...*“ Је ли ти у животу још она ружа што ти је дадох на растанку? Знам да је давно увела, али је, можда, ипак сјећање зарумени. Тако бих желио да сам опет са тобом у топлу прву јесен негдје под лиснатим гранама, па да ми рецитујеш: - И цврчи, цврчи цврчак у чвору црне смрче“.

Послије писања писма млади завјереник чита Кропоткинов рад, који говори шта ваља да се чини у свјетској социјалној револуцији...

Цветко Поповић је описао како се осјећао пред атентат :

„ Иако сам био врло млад (тек осамнаест година), осјећао сам да ово дјело није само наша лична ствар, већ дјело цијелога народа, осјећао сам да је овдје ангажована част националистичке омладине и ако се осрамотимо, бацићемо љагу на читав један нараштај. Зато сам се непрестано храбрио и утврђивао у убјеђењу да атентат мора да успије по сваку цијену“.

27

На Видовдан 1914. године, Данило Илић напушта своју кућу послије седам часова и одлази у Влајнићеву посластичарницу. Послије њега из своје собе излази Гаврило Принцип...

Чабриновић прије осам сати отвара врата од куће свога оца и пролази кроз двориште. Велики кућни пас кога је завјереник често хранио и мазио га, игра се са њим и хоће да изађе у шетњу са младићем. Атентатор га везује за псећу кућицу, и стиже у посластичарницу, у којој сједе Илић и Грабеж, у осам сати и петнаест минута. Чабриновић се поздравља са њима и говори: - Знам шта треба да радим ! Наручује тулумбу, баклаву и шампиту... Слади се.

Чим је Чабриновић изашао из куће, на врата је бануо Гаврило Принцип тражећи саборца. Када су му укућани казали да је Недељко изашао пред његов долазак, Принцип журно одлази према посластичарници. Улази у њу и поздравља се са завјереницима, сједа за њихов сто и испод њега предаје Недељку Чабриновићу бомбу и отров у замотаној хартији. Атентатор бомбу качи о појас панталона, а отров ставља у џеп од капута.

Данило Илић из посластичарнице одлази са Трифком Грабежом према својој кући и предаје

му бомбу пиштољ. Разилазе се и заузимају испланирана атентаторска мјеста.

Принцип из посластичарнице шета према Апеловој обали на којој разговара са школским другом Максимом Сваром, сином државнога тужиоца за Сарајево, који ће недјељу дана касније да пише оптужницу против Принципа и других завјереника. Пролазе поред кафане из које се чују звуци Марсељезе. Принцип говори : - Мирише барут ! Максим Свара одлази, Гаврило Принцип остаје сам...

Чабриновић излази из посластичарнице и шета Апеловом обалом гдје сусреће пријатеља Тому Вучиновића са којим креће према Циркуском тргу на којему се двојица пријатеља фотографишу код Јозефа Шраја, фотографа који прави фотографије за један сат. Младић говори фотографу да се зове Митар Митровић и да путује у Загреб, те моли Шраја да пошаље фотографије његовој баби и сестри у Сарајево, типографу Николи Новаковићу у Београд, и једном пријатељу у Трсту, - А једну фотографију, каже завјереник,- пошаљи на моју адресу: Митар Митровић, Илица 16, Загреб.

Своја осјећања прије атентата на надвојводу, Фрања Фердинанда, читамо из записа Недељка Чабриновића:

„ На оца и мајку био сам помало љут. Предао сам мајци перорез и сат који ми је отац прије три године поклонио. На родитеље сам се љутио зато што је отац хтио да на кућу извјеша српску и царску заставу, али није могао да нађе копљаче, мада смо претражили цијелу кућу. Када је отац стао због тога да грди мајку, помислио сам да је за мога оца боље да истакне царску заставу. Бар неће бити осумњичен, и зато сам му рекао да се копљаче налазе у комори, послије чега је отишао и истакао заставе. Када сам оцу пребацио како може поред српске да истакне царску заставу, рекао ми је да он живи под тим царем, да га поштује и да му је добро, а ако ми у његовој кући није по вољи, нека потражим неко боље мјесто“.

На фотографији коју је направио Јозеф Шрај, фотографисан је високи лијепи младић чије лице ресе подрезани брчићи. Завјереник је обучен у црно одијело испод чијега ревера сакоа вири крупна бијела крагна кошуље, а на њој црна машна. На рамену атентатора Недељка Чабриновића је рука пријатеља Томе Вучиновића.

Чабриновић је на суђењу изјавио да се фотографисао испред атентата, јер је желио да потомству остави фотографију на дан када је он извршен. Ову фотографију ће, доиста, послије

атентата да штампају најугледније свјетске новине...

Из џепа завјерениковог капута вири видовданско издање листа „Народ“, уредника Риста Радуловића. На цијелој првој страници ових новина штампан је уводник о Косовском бoју са неколико патротских пјесама, а ниједна ријеч не говори о посјети престолонасљедника Фрања Фердинанда Сарајеву.

Уредник патриотског листа Народ, Ристо Радуловић, завршио је живот неколико година касније у концентрационом логору за Србе, Нежидеру, у Мађарској. Умро је од глади и тифуса ...

У Б и Х веома је разгранат систем шпијунаже , али нико од обезбјеђења надвојводе Фрања Фердинанда не зна ништа о атентаторима, и не примјећује ништа сумњиво: док седам завјереника чека царску поворку да би убили надвојводу и генерала...

28

За разлику од претходних јутара која су била кишовита, Видовдан 1914. на Илици је сунчан.

Престолонасљедник и његова жена моле се Богу на миси у хотелској соби, која је због њих преправљена у капелу.

Надвојвода је смирен, одјевен у свечану униформу аустријског коњичког генерала, која се састоји од плавог мундира са високим оковратником на којему сијају три звјездице, и црних панталона са црвеним лампасима, а око надвојводиног паса свијетли златни плетени опасач са ресама, док му главу покрива двороги шешир са блиједо-зеленим перјем.

Надвојвода је угојен. На глави му се истичу испупчене плаве очи и нагоре заврнути хусарски бркови. Стар је педесет година.

Послије смрти свога оца, нови насљедник пријестола постаје Фрањо Фердинанд, рођен 18. децембра 1863. Његовим венама тече крв стотину дванаест аристократских породица. Мајка му је Марија Анунцијата, кћи Фердинанда II, краља двију Сицилија, на кога је једном приликом насрнуо ножем војник Ађелизано Милано са намјером „ да

очисти земљу од чудовишта“. Мајка Фрања Јосифа умире када је будућем престолонасљеднику било седам година, од туберкулозе.

Отац тројице дјечака жени се други пут Маријом од Браганце, кћерком португалскога краља Мигела. Маћеха је веома брижљива према дјеци свога мужа, па Фрањо Фердинанд живи у великом пријатељству са њом.

Престолонасљедникова браћа су Ото и Карло. Ото је лијеп арогантан младић који воли жене и вино : ноћне оргије... Једне вечери у хотелу Захер за вријеме пијанке са својим друштвом, Ото скида одјећу са себе , па обувен у чизме са шапком на глави и са сабљом у руци, стројевим кораком маршира сепареом у којему вечерава британски амбасадор са супругом.

Школавање престолонасљедника Аустроугарске монархије је под јаким религијским утицајем. Једном је казао: - Учили смо све, а нисмо научили ништа... За надвојводу Фрања Фердинанда музика је непријатна бука, и веома презире пјесме и пјеснике, као и апстрактне сликаре...

По традицији краљевске куће, Фрањо Фердинанд је са четрнаест година добио чин поручника 32. коњичког пука, у осамнаестој постаје натпоручник, у двадест првој коњички

капетан, у двадесет четвртој мајор, са двадесет пет престолонасљедник је потпуковник, са двадесет шест пуковник, а са двадесет осам година насљедник Аустро угарског пријестола има чин генерал –мајора...

Надвојвода воли путовања. Обилази Италију, Палестину, Сирију, Турску, Њемачку, Русију. Посјећује Египат гдје плови уз Нил, истражује Каиро и Аписове гробнице...

У фамилији надвојводиног братанца у Прагу расте неколико кћери, па се говорка да ће једну од њих да ожени надвојвода. По дворским холовима проносе се гласови да ће престолонасљедник да се ожени са прицезом Мери, унуком краљице Викторије...

На балу у Прагу, у палати свога братанца Фридриха и његове жене Изабеле, надвојвода упознаје грофицу Хотек, порijеклом из ниже германизоване аристократије чешкога порijекла.

Послије неколико сетова тениса са рођацима у Братислави, надвојвода је пресвлачећи се заборавио џепни сат, који послуга доноси надвојвоткињи Изабели. Она отвара поклопац часовника очекујући на њему слику једне од својих кћерки, али на њено огромно изненађење, надвојвоткињу са фотографије у часовнику

гледају црне очи дворске даме, грофице Хотек, која је истога дана навече отпуштена са Двора.

Породични Статут куће Хабзбурга прописивао је да сваки члан породице мора да тражи дозволу од цара да би се оженио. Монарх је одмах обавијештен о односима свога синовца са лијепом грофицом. Цару није по вољи да престолонасљедник одржава љубавне везе са дамом из ниже аристократије, које би могле да се претворе у брак, па разговара са надвојводом и покушава да га убиједи да раскине везу са грофицом Хотек, и потражи другу прилику за женидбу, али његова настојања су безуспјешна, те стари цар даје задатак Готфриду Маршалу, надвојводином учитељу вјеронауке, да наговори престолонасљедника, да одустане од женидбе са грофицом.

Вјероучитељ је својим настојањима да га одвоји од грофице у надвојводи изазвао огроман бијес, па се престолонасљедник заклиње да ће, док је он (надвојвода) жив, Маршал моћи да постане „ништа више до обичан парох“.

Фрањо Фердинанд је одржао ријеч и онемогућио Готфрида Маршала да постане надбискуп Бечке канцеларије,а да би окајао своје гријехе, учитељ вјеронауке одлази у Јерусалим на ходочашће...

Док је престолонасљедник Аустроугарске упоран у жељи да оствари брак са грофицом Хотек, против кога је двор, са својим млађим братом Карлом Фридрихом се свађа, зато што се његов брат жени кћерком једног универзитетског професора. Надвојвода у расправи са својим братом истиче буржоаско порijекло своје снахе, а наглашава аристократску крв грофице Хотек.

Када се вјенчао са својом изабраницом, Карло Фридрих морао је да се одрекне своје надвојводске титуле и свих других привилегија Хабзбурговске куће. Забрањено му је да борави на Двору, сем у палати која је остала у његовом власништву. Одселио се у Минхен као Фердинанд Бург, а са својим братом Фрањом Фердинандом није се сусрео више никада.

У жељи да омекша веома напету атмосферу на двору, надвојводина маћеха, Марија Терезија, моли цара лично да омогући брак између надвојводе и грофице, па цар одлучује да се договори са престолонасљедником, и званично саопштава да ће надвојвода, да би оженио грофицу Хотек, морати да се закуне над Библијом у Хабзбуршкој палати, гдје ће да буду присутни: цар, надвојводе, предсједници Аустријске и Угарске Владе и други државни високи службеници – да ће брак са грофицом Хотек да

буде морганатски, а не елигибилан: да ће грофица и њено потомство бити лишени свих права које имају елигибилне супруге других надвојвода.

Послије заклетве надвојвода се вјенчава у својој тридесет шестој години са грофицом Хотек, која је стара тридесет двије године. Њиховом вјенчању присуствује само маћеха Франја Фердинанда. Цар брачном пару честита брак телеграмом у којему је обавијест да је грофица унапријеђена у књегињу.

Српски министар у Бечу примљен је код надвојводе и у разговору са престолонасљедником, министар га информише да се краљ Србије, Александар Обреновић, оженио Драгом Машин, дворском дамом чије порijекло није аристократско. Надвојвода самозадовољно говори: - И ја и краљ Србије слушали смо импулсе својих срца и тако дали добре примјере за будуће аристократске бракове...

Српски краљ и надвојвода Фрањо Фердинанд не наслућују да нити завјера у својим мислима плету исти завјереници...Обојица гину у атентатима...

Престолонасљедник аустроугарског пријестола је језуита, његова жена религиозни фанатик, па га екстремни ватикански кругови подржавају у политичком дјеловању. Главни

носилац антисемитских идеја у Аустрији је Хришћанска социјална странка, чији је вођа др Карл Луегер, кога надвојвода Фрањо Фердинанд сматра врхунском политичком личношћу.

Пословне трансакције породичног фонда царске куће налазе се у „Bodencreditenstaltu“, банци иза које се уздиже кућа Ротшилд, а надвојвода настоји да фаворизује своју банку „Creditenstalt“, и банке са којима је он повезан. Сукоб надвојводин са јеврејским финансијским круговима нарочито је заоштрен када је наоружавана аустроугарска армија, јер је један дио иметка надвојвода инвестирао у фабрику оружја „Шкоду“, и у неке бродске компаније. Због ових финансијских потеза високи војни кругови у надвојводиним политичким схватањима гаје велике наде.

Највећи земљопосједник у Аустрији , када је купио два велика имања у Чешкој, Конопиште и Хлумец, постаје надвојвода Фрањо Фердинанд, па велепосједничка аристократија Чешке, у надвојводином политичком раду види могућност реформи у њену корист.

Престолонасљедник је власник и неколко блокова стамбених зграда у Бечу, а цар надвојводи признаје милион круна трошкова за годину дана, па цјелокупно престолонасљедниково богатство износи око педесет милиона круна.

Један од ненадмашних ловаца аустроугарског двора је престолонасљедник Фрањо Фердинанд, који је у току своје ловачке каријере убио око пола милиона ситне и крупне дивљачи...

Војвоткиња је обучена у бијелу свилену хаљину украшену цвијећем са црвеном траком око паса. Преко њеног рамена пребачено је хермелинско крзно, док главу покрива велик бијели шешир са велом. У руци држи склопљену тамну лепезу. Надвојвода носи њен бијели сунцобран.

Престолонасљеднички пар сједа у специјални воз који их довози у Сарајево. На сарајевској жељезничкој станици аристократе дочекује генерал Оскар Потјорек, поглавар Б и Х, кошчатог лица и мршавога тијела, стар око шездесет година.

Пошто је почасна стража поздравила оружје, аристократа са женом сједа у аутомобил у власништву војске, трећи по реду у поворци од шест возила (престолонасљедник није из Беча довезао свој аутомобил) маслинастозелене боје марке „grif und štift“ број A - II – 118, произведен у једној од бечких фабрика аутомобила.

Кров аута је сложен унатраг, сједишта су пресвучена црном кожом, а у возило је уграђен високи дрвени управљач. На хауби кола вијори се

црно-жута царска застава оивичена црвеном бојом са двоглавим орлом у њеној средини.

На помоћно сједиште поред брачнога пара сједа генерал Потјорек.

У први аутомобил надвојводине пратње улази шеф обезбјеђења са три локална полицајца и неколико агената који су специјално доведени у Сарајево да чувају надвојводу.

Градоначелник Сарајева, Фехим ефендија Ћурчић са фесом на глави, смјешта се у аутомобил други по реду са градоначелником полиције града Сарајева, др Едмундом Гердеом.

Смотру и рапорте у оближњем војном логору високи гости брзо завршавају, па се царска свита креће Апеловом обалом ка Беледији, градској вијећници. Када аутомобили пролазе покрај Централне полицијске станице, генерал Потјорек показује надвојводи гдје се налази нова касарна петнаестог корпуса, који је учествовао у завршним маневрима монархистичке војске.

Магла над Сарајевом се разишла. Видовданско сунце сија... На кућама поред којих пролазе аутомобили царске поворке окачене су црно - жуте царске заставе и босанске црвено - жуте. На многим прозорима и излозима радња истакнут је надвојводин службени портрет.

Из ријетких група људи у сјенкама кућа чује се невољно: - Живио ! Друга страна поред Миљацке готово је пуста због врућине.

Са утврђења на околним брдима проламају се топовске салве у част доласка високих гостију.

Изнад гвожђарске радње Рахера и Бабића преко пута катедрале пада међу посматраче царских гостију велика царска застава...

Часовник показује 10 сати и 10 минута.

29

Цар Фрањо Јосиф владао је око седамдесет година и у својој дугој владавини изгубио је пуно престолонасљедника...

Први насљедник аустроугарског пријестола је млађи брат Фрања Јосифа, Фердинанд Максимилијан Јосиф, чији су односи са царем лоши због авантуристичког духа, који престолонасљедник уноси у политику. Јахтом Невара Фединанд Максимилијан Јосиф упловљава у Мексички залив, јер му је група богатих велепосједника из Мексика са клерикалним ставовима понудила круну а подржавају га у науму трупе Наполеона III...

Претходно је престолонасљедник Царства на инсистирање свога брата Фрања Јосифа, потписао документ којим се одрекао свих права и привилегија, које је имао као члан царске породице...

Вођа либералне опозиције Мексика, Хуарес, организује побуну против Хабзбурга коме Наполеон III савјетује да се повуче са власти схвативши да Максимилијан нема могућност да се одржи на трону Мексика. Максимилијанова жена Шарлота, увидјевши да њен муж не реагује на упозорења савезника, напушта Мексико, и

покушава да организује помоћ своме мужу из Француске и Аустрије, али без успјеха.

Фердинанд Максимилијан Јосиф заробљен је у Мексику, изведен пред војни суд и стријељан 18. јуна 1867. год.

Када је сазнала да јој је муж убијен, Шарлота је полудјела. Пресељавају је у Белгију, гдје је рођена, па је са угашеним умом доживјела дубоку старост...

Син Фрања Јосифа, Рудолф, постао је насљедник пријестола на дан свога рођења, и титулу је носио до самоубиства у ловачкој колиби у Мајелрингу...

Царица Елизабета саопштила је трагичну вијест своме мужу Фрању Јосифу, који јавља папи и европским дворовима о смрти свога сина, али као узрок смрти наводи срчани удар.

Од самоубиства свога сина царица Елизабета живот проводи у путовањима... У Беч навраћа врло ријетко. Када се укрцавала на параброд у Женеви, убо је ножем у леђа Италијан Лукени и усмртио.

Трећи насљедник Аустроугарског пријестола постаје брат Фрања Јосифа, надвојвода Карл Лудвиг, веома религиозан човјек који припада језуитском реду. Када је отпутовао на ходочашће у Јерусалим, пије воду из ријеке

Јордана, иако је упозорен да је ријека затрована, и умире...

НИЈЕ ЛАКО БИТИ КРАЉ !

ЛИЦА:
КРАЉ
КРАЉИЦА
КРАЉЕВИЋ
КРАЉ ТАСТ
КРАЉИЦА ТАШТА
СЛУГЕ
СТРАЖАРИ ИСПРЕД ОДАЈА
СТАЈСКИ МОМАК
КРАЉЕВСКА КОБИЛА
ДВОРЈАНИ
ВИТЕЗ
ВИТЕЗОВИ НА РАТИШТУ (КРАЉЕВСКИ И ПРОТИВНИЧКИ)
СТРАЖАР
ДРУГИ СТРАЖАР

Краљевске одаје у којима је кревет поред којега је постављен сточић. Испод стола вири ноћни суд. Краљ и краљица стоје поред лежаја и распремају се за спавање.

КРАЉИЦА: Могу ли да расплетем косу, краљу мој? Могу! Хвала краљу!

КРАЉ: Дозвољавам! Хоћемо ли да легнемо краљице?

КРАЉИЦА: Нисам спремна краљу мој.

КРАЉ: Ја ћу да спавам, врло сам уморан.

КРАЉИЦА: Лези краљу мој.

КРАЉ (лијеже): Ех! Ех! Ух!

Краљица лијеже поред краља. Краљ је грли. Она га гура од себе.

КРАЉИЦА: Нисам расположена мој краљу!

КРАЉ: Ниси расположена?

КРАЉИЦА: Нисам!

КРАЉ: Али ја јесам!

КРАЉИЦА: Само ти се тако чини краљу мој!

КРАЉ: Ја! Ја, који владам одавде до мора, од мора до овога кревета и даље у бескрај, нисам расположен за љубав јер тако каже краљица.

Лупа на вратима краљевске ложнице. Краљ се придиже на лактове и буди краљицу. Слуга отвара краљевске одаје.

КРАЉ (краљици): Ниси закључала врата одаја!

КРАЉИЦА (будећи се): А! А! А!

КРАЉ: Зашто ниси закључала врата?

КРАЉИЦА: Која врата...? Зашто их ти ниси закључао?

КРАЉ: Ја сам први легао у кревет.

КРАЉИЦА: Не, ја сам се прва завукла под покривач.

КРАЉ: Ти си прва легла у кревет, ја сам послије тебе пошао да спавам : ја нисам закључао врата.

КРАЉИЦА: А, зашто ниси забравио двери наше ложнице, мој краљу?

КРАЉ: Заборавио сам.

СЛУГА (испред отворене собе): Ваше Височанство, ждријеби се Њена Краљевска Висост!

КРАЉ: Одобравам!

СЛУГА: Дошао сам да Вас позовем на свечани чин.

КРАЉ: Спава ми се.

КРАЉИЦА: Краљу мој, ждријебљење је значајан догађај за наше Краљевство.

Краљ устаје из кревета, облачи краљевске одоре и излази из одаја.

КРАЉИЦА (слуги): Хладно ми је. Краљ ме је охладио!

СЛУГА: И ја се смрзавам.

КРАЉИЦА: Слуго, угриј своју краљицу!

Слуга лијеже поред краљице, она се кикоће...

У штали су стајски момак и кобила. Улази краљ.

КРАЉ: Ждријеби се кобила?

СТАЈСКИ МОМАК: Не, одустала је.

КРАЉ: Тако је било прије двије ноћи. Ждријеби се, и на крају ништа.

СТАЈСКИ МОМАК: Тако је било и прошле вечери.

КРАЉ: Почне да се ждријеби, па се предомисли.

КРАЉ (кобили): Зашто се не ождријебиш?

КОБИЛА: Њиии! Њиии! Њиии!

СТАЈСКИ МОМАК: Неће ноћас.

КРАЉ: Можда ће сутра?

СТАЈСКИ МОМАК: Можда.

Краљевске одаје у којима краљица спава смирено.

Долази краљ. Краљица се буди и мазно протеже гледајући у краља. Краљ посматра краљицу.

КРАЉИЦА: Гдје си био краљу?

КРАЉ: У штали.

КРАЉИЦА: Шта си радио у штали?

КРАЉ: Ждријебила се Њена Краљевска Висост!

КРАЉИЦА: Када сам порађала краљевића, ниси био у одајама!

КРАЉ: Нису ми дозволили да уђем.

КРАЉИЦА: И ти си ми неки краљ када могу да ти забране да боравиш гдје је теби воља. Лаку ноћ краљу, спава ми се! Угаси фењер!

Краљ гаси свјетло па лијеже поред краљице.

Ујутро за столом у трпезарији доручкују краљ и краљица. Краљ је поспан и зијева.

КРАЉ: Аооо! Нисам се наспавао.

КРАЉИЦА: Ја сам се баш лијепо одморила.

(Слуга сипа чај у чашу краљеву и полијева га по руци).

КРАЉ (отресајући руку): Јао! Ијао! Ој!

СЛУГА: Извините Ваше Краљевско Височанство, на мојој неспретности!

КРАЉ (болно): Праштам.

КРАЉИЦА: Краљу мој, зашто потураш прсте гдје је врућe...

Фанфаре најављују долазак краљевске свите. Долазе краљ таст и краљица ташта.

КРАЉИЦА ТАШТА: Гдје је мој драги зет?

КРАЉ (клањајући се и љубећи руку краљици ташти): Ево ме драга ташто!

КРАЉ ТАСТ: Како је мој моћни зет?

КРАЉ (грлећи се са тастом и сједајући за сто): Добро драги тасту, добро.

КРАЉИЦА ТАШТА: Драга кћерко! Много си смршавила од наше посјете прије неколико дана. Да ли Те Њено Краљевско Височанство добро пази?

КРАЉИЦА: Да, да, дааа...

КРАЉИЦА ТАШТА: У венама моје кћерке тече крв стотину двадесет четири аристократске породице, њено било је осјетљиво, нерви истанчани, укус префињен...

КРАЉ (бришући руке од маснога јела о прслук и журно устајући да би кренуо у клозет): Краљица је најљепши цвијет у моме краљевскоме врту и ја га љубављу залијевам.

КРАЉИЦА: Опет завјера! Прије неколико дана имао је јадник страшан пролив, много је био ослабио. Замало га нису убили.

КРАЉИЦА ТАШТА (устајући са краљевске столице): Драга кћерко, одлазимо! Моје Краљевско Достојанство не може да чека Његово Краљевско Височанство, Сероњу!

Краљица ташта и таст краљ ужурбано одлазе.

На тријему од двора стоје: краљ, краљица, краљевић и дворјани. Испред њих је замишљени народ.

КРАЉ: Моји вјерни поданици!

Одано сте ме служили у мојој дугој владавини, па сам заједно са вама проширио и обогатио своје краљевство. Зато је према вама Ваше Краљевско Височанство увијек било милостиво.

КРАЉИЦА: Живио краљ!

ДВОРЈАНИ: Нека живи наш краљ!

КРАЉ: Због ваше оданости Његовом Краљевском Височанству, моји вјерни поданици, одлучио сам да вам повећам сљедовање жита!

(Краљевић просипа са тријема неколико зрнаца жита...)

КРАЉ: И, одлучио сам да организујем Велику Краљевску Лутрију за вас, моји вјерни поданици. Главни добитник имаће част да гађа Свога Краља Тиквом у Његову Краљевску Главу!

(Краљица погађа краља тиквом у лице. Тиква се распрсла и по краљевој глави слива се сок док су сјеменке залијепљене по краљевском лицу и бради...)

КРАЉИЦА: Живио славни краљ!

ДВОРЈАНИ: Да живи наш славни краљ!

У краљевској ложници краљица је будна. Краљ спава.

Слуга са фењером утрчава у краљевске одаје.

СЛУГА: Ваше Краљевско Височанство! Ваша Краљевска Кобила хоће да ождријеби Ваше Краљевско Ждријебе!

КРАЉИЦА (буди краља): Чујеш ли краљу мој?

КРАЉ: А!

КРАЉИЦА: Краљу мој! Ждријеби се Њена Краљевска Висост!

КРАЉ: Кад? Гдје? Ко? Шта?

КРАЉИЦА: Краљу мој! Ждријеби се Њена Краљевска Висост!

КРАЉ: Дозвољавам да се ждријеби!

КРАЉИЦА: А зар нећеш да присуствујеш Том Свечаноме Чину, краљу мој...?

КРАЉ (окрећући се од краљице и намијештајући јастук испод главе): Нећу, спава ми се.

КРАЉИЦА: Идем ја кад ти нећеш краљу мој.

Краљица устаје из кревета,облачи се и одлази са слугом из краљевских одаја у шталу.

КОБИЛА: Њиии! Њиии! Њиии!

КРАЉИЦА: Њена Висост се Ждријеби?

СЛУГА: Предомислила се.

КРАЉИЦА (окрећући се према слуги уздише дубоко): Можда је тако боље...

КРАЉИЦА: Волим мирис сијена.

СЛУГА: Диван је воњ стајског сијена у ноћи...

Краљица и слуга лијежу у сијено на крају штале...

Краљица улазу у ложницу.

КРАЉИЦА (дрмусајући краља у кревету): Њена Краљевска Висост се ждријеби, а краљ спава!

КРАЉ: Је ли коњ или кобила?

КРАЉИЦА: Овога пута није се ождријебила!

КРАЉ: Није ни прошле вечери!

КРАЉИЦА (лијежући поред краља и гурајући га лактовима од себе): Можда није прошле вечери, а ове сигурно није.

Ујутро у трпезарији доручкују краљ и краљица.

КРАЉ (поспано):Аооо!

КРАЉИЦА: Зијеваш Простачко Височаство!

КРАЉ: Нисам се наспавао.

КРАЉИЦА: Ниси се наспавао, а читаву ноћ си хркао, од тебе нисам могла ока да склопим. Мораћу да се преселим у засебне одаје.

КРАЉ: Једино тако ћу да проведем ноћ у миру.

КРАЉИЦА: Срамота! Принијела сам на Олтар Вашега Краљевскога Височаства Своју Краљевску Невиност, оживјела сам Ваше Пропало Краљевство, а Ви говорите тако! Срамота!

КРАЉ (клечећи): Опрости Краљице! Опрости!

КРАЉИЦА: Праштам Вам! Спаваћемо у одвојеним одајама.

Слуги се смијеши брк.

Витез кроз стражу која се бори са њим улијеће у трпезарију. Његов оклоп је улубљен, мач изломљен...

КРАЉ (устајући иза стола): Говори Честити Витеже!

ВИТЕЗ: Ваше Краљевско Височанство! Ја сам гласник Вашега Главнога Команданта, који је поручио да губи битку, па ратници призивају Вас да дођете у бој и одржите витезовима витешки морал.

КРАЉ: Зар краљ мора да иде у крвави бој?

ВИТЕЗ: Једино Ви можете да спасите изгубљену битку!

КРАЉИЦА (гледа у краља): Пођи витеже мој!

(Слуге облаче краља у витешки оклоп).

КРАЉИЦА (витезу): Прићи гласниче мој!

(Витез прилази краљици. Клече испред ње).

КРАЉИЦА: Скини оклоп витеже.

(Витез скида оклоп и остаје у гаћама. Краљица сиједа на диван).

КРАЉИЦА: Сједи витеже.

(Витез сједа поред краљице. Краљица се пружа на дивану).

КРАЉИЦА: Лези витеже.

(Витез лијеже поред краљице).

Чују се бојне трубе. Краљ одлази у рат.

КРАЉ (на ратишту, на коњу испред својих витезова): У крвави бој за свијетлу витешку част!

Краљ на коњу јурну ка непријатељу сам. Његови коњаници су непомични.

У противничкоме табору краља дочекују витезови и обарају са коња.

КРАЉ: Јао! Ијао! Уј!

КРАЉЕВИ ВИТЕЗОВИ (из даљине): Не дирајте нам краља!

ПРОТИВНИЧКИ ВИТЕЗОВИ (у један глас): Можете да покупите вашега краља!

Одлазе.

КРАЉ: Ауу! Јао! Ијаооо!

Витезови односе краља са бојишта.

КРАЉ (у кревету на Двору): Није лако бити краљ.

КРАЉИЦА (дворећи краља): Није лако бити краљица!

КРАЉ: Да, није лако бити краљица.

У болесничку одају ужурбано улази краљевић.

КРАЉЕВИЋ: Оче мој!
КРАЉ: Сине мој.
КРАЉЕВИЋ: Оче мооој!
КРАЉ: Сине мооој!
КРАЉЕВИЋ: Оче моооооој!
КРАЉЕВИЋ: Сине моооооој!

Краљ пада у бунило.

КРАЉЕВИЋ: Пролазио сам поред очевих одаја па навратих мислећи да ћу у њима да затекнем своју наложницу. Није овдје?

КРАЉИЦА:Не, није навраћала. Код канцелара је, хлади га лепезом!

Краљевић истрчава из собе свога оца.

Чују се ловачки рогови. Краљевска свита спрема се за лов. Отварају се врата замка кроз која пројаха само краљ. Стражари затварају капију.

КРАЉ (испред капије замка): Гдје неста моја ловачка свита?

Краљ удара о врата замка.

СТРАЖАР: Ко лупа?
КРАЉ: Ја сам ваш краљ!
ДРУГИ СТРАЖАР: Ко је ова будала?
СТРАЖАР: Сигурно нека луда.
ДРУГИ СТРАЖАР: Одјевен је у краљевске одоре.
КРАЉ: Ја сам краљ! Ја сам крааљ!
ДРУГИ СТРАЖАР: Не дерњај се будало! Наш Краљ доручкује са Њеном Висости, Краљицом.
СТРАЖАР: Да га пустимо унутра? Нека мало забави краља и краљицу.

Краља уводе у краљевске одаје. Краљица лежи на дивану, а поред ње се одмара бивши слуга одјевен у краљевске одоре. Око дивана стоји послуга.

СТРАЖАР: Ваше Краљевско Височанство! Водимо ову луду да Вас и Њену Краљевску Висост мало забаве. Луда упорно понавља да је краљ.

Краљица и слуга - краљ са слугама се смију.

КРАЉ:Ја сам краљ!
СЛУГА - КРАЉ: Не, ја сам краљ!

Краљица грли слугу краља.

КРАЉИЦА: Он је мој краљ већ десет година у добру и у злу.

Краљеве очи су широко отворене.

КРАЉ (слугама): Зар ме не познајете ?

Слуге се окрећу слуги - краљу.

КРАЉИЦА: Можеш да нам одиграш неку игру да би орасположио мене и Његово Краљевско Височанство.

Краљ игра. Краљица и слуге аплаудирају. Послије игре, краљ љуби краљичин рукав.

КРАЉИЦА: Дворска лудо! Као награду за своју игру дозволићу ти да присуствујеш ждријебљењу Царске Кобиле.

КРАЉ: Али, ја сам краљ! Ја сам краљ! Ја сам краааљ!

КРАЉ (отимајући се стражи која га одводи у тамницу): Ја сам краааааааљ!

У краљевској ложници леже у кревету краљица и слуга - краљ.

СЛУГА-КРАЉ: Није лако бити краљ!
КРАЉИЦА: Није лако бити краљица!
СЛУГА-КРАЉ: Спава ми се.
КРАЉИЦА: Мени се не спава!
СЛУГА-КРАЉ: И мене је прошла жеља за сном.
КРАЉИЦА: Лампа није угашена.

Слуга-краљ устаје, гаси фењер, па се враћа у кревет.

Бука у ходнику поред краљевских одаја. У ложницу улазе слуге.

СЛУГЕ (у једноме гласу): Ждријеби се Њена Краљевска Висост.

СЛУГА - КРАЉ: Када сам се ја родио, нико се није обрадовао.

Слуга-краљ устаје из кревета, облачи се и одлази у шталу.

КРАЉИЦА (слугама): Хладно је!

СЛУГЕ (у један глас): Мраз је!

КРАЉИЦА: Угријте ме, један по један.

Један слуга лијеже поред краљице, а остали у реду стоје поред кревета.

Из даљине се чују гласови.

СЛУГА - КРАЉ: Па кобила се не ждријеби!

КРАЉ (из тамнице): Ја сам краљ! Ја сам краљ! Ја сам краааааааљ!

СТУДЕНТОВ ПОКУШАЈ ДА СТВОРИ ДРАМСКО ДЈЕЛО НАШАО САМ У МАШИНОПИСУ КОЈИ МИ ЈЕ ПОВЈЕРИО, И СМАТРАМ ГА САСТАВНИМ ДИЈЕЛОМ ОВЕ РОМАНЕСКНЕ ЦЈЕЛИНЕ, ПА САМ ОДЛУЧИО ДА СЕ ОН ШТАМПА У ЊОЈ.

Беч је добио сагласност од Њемачке да може војнички, да покори на Србију... У повјерљивим документима престолонасљедника Монархије Фрања Фердинанда, постоје планови за анексију Србије, и звања будућега цара. Између

осталих, титула за новога цара, у тајним списима, је и: „Краљ Србије!“...

Револуционарни занос Европе спремио је слом снажне Царевине...

Царска полиција, како пише у полицијским документима, била је најмање десет пута у стању приправности због информација да се на надвојводу Фрања Фердинанда спрема атентат...

30

Полицајац стоји иза леђа Мухамеда Мехмедбашића, па се завјереник плаши да ће га онемогућити да активира и баци бомбу, и да ће тако открити остале завјеренике, који можда имају бољу позицију за дејство.

Аутомобил са престолонасљедником пролази поред најстаријег атентатора.

Васо Чубриловић посматра аутомобил. Не жели да потеже пиштољ и пуца, јер је схватио да би могао да повриједи војвоткињу.

Цветко Поповић се напреже да уочи возило у коме се налази надвојвода. Лица посматрача претварају се у надвојводин лик и гледају у завјереникове џепове, у којима је бомба и пиштољ.

„... Почео је карневал у част гостију... гдје да бацим бомбу? Кога да убијем...? Сви имају исти лице... Ко је Фердинанд...?“

Царска поворка пролази поред трећег завјереника.

Надвојвода захтијева од пратње да возачи успоре аутомобиле да би могао боље да разгледа Сарајево.

Уочи Видовдана Недељко Чабриновић говори једном пријатељу: - Да ли се сјећаш Милошевог завјета?...

Чабриновић осјећа да се дешава нешто што није испланирано, јер нико од завјереника који се налазе испред њега није дејствовао. Опсједа га мисао да докаже саборцима да је поуздан атентатор. Приближава се засједи Мухамеда Мехмедбашића и Васа Чубриловића. Изгледа свечано и елегантно, као да је пошао на бал, а не да убије. Шали се са глувонијемим младићем Морицом Алкалајем са којим су збијале шалу многе Сарајлије.

Један од детектива из надвојводиног обезбјеђења, поред инструкција од претпостављених, да не гледа у царску поворку, већ у њене посматраче на тротоару, посматра аутомобил, којим се вози надвојвода и војвоткиња, и шета ивицом плочника. Чабриновић га пита : - У којим колима је Његово Височанство ? - У трећим, мирно одговара детектив.

Завјереник са појаса скида бомбу, и удара њеним упаљачем у метални електрични стуб поред себе. Не чека неколико секунди, како су га училе комите у Београду, већ, да не би прошао аутомобил са надвојводом, у журби баца бомбу ка престолонасљеднику, одмах послије активирања.

Возач надвојводиних кола, Чех Леополд Сојка, види да према аутомобилу, кога он вози, лети црни предмет и притиска папучицу гаса. Бомба пада на спуштени кров аутомобила, а надвојвода је лијевом руком одгурну на плочник. Она се котрља низ улицу, да би експлодирала под задњи лијеви точак возила, које се креће иза престолонасљедниковог.

Неколико комадића бомбе погодило је надвојводин аутомобил. Један гелер ударио је у бок каросерије са лијеве стране сједишта гдје сједи надвојвода, други је улубио дио резервоара за гориво, а треће парче бомбе поцијепало је кров возила... Бомба је на улици направила кратер дугачак тридесет један центиметар, широк шеснаест...

Војвоткиња поскочи од изненађења са сједишта аута. Жали се своме мужу да осјећа бол у доњем дјелу врата, у близини плећке. На том мјесту жени престолонасљедника монархије кожа је окрзнута парчетом бомбе.

Рањено је десетак посматрача царске поворке.

Престолонасљедник се окреће према атентатору и гледа га хладним укоченим погледом.

Завјереник се баца на земљу, и уста ставља цијанкалиј. Устаје, прескаче ограду ријеке

Миљацке и пропада шест метара, јер је љети ниво воде низак. Пије воду из ријеке да би лакше прогутао отров, који му је запао за зубе, али цијанкалиј је изгубио своје дејство.

Жандарми и агенти скачу у корито Миљацке за атентатором. Хапсе га и питају за име. Недељко Чабриновић одговара: - Ја сам српски јунак !

Возач надвојводиног аутомобила убрзава машину, и великом брзином креће напријед, али надвојвода примјећује да испред и иза његовог возила нема ни једног аута, и наређује возачу да заустави аутомобил, који је стао на улицу без заштите, те је идеална мета за атентаторе.

Потпуковник Харах излази из аутомобила и трчи до мјеста експлозије да извиди има ли мртвих или рањених.

Двојица официра из аутомобила, који не може да се покреће, потпуковник Ерих фон Мерици и потпуковник гроф Александар Бос - Валдек, рањени су. Мериција је један гелер погодио у десну страну главе. Војвоткињина дворска дама брише му крв марамицом.

Потпуковник Харах враћа се журно код надвојводе и обавјештава га о рањавању официра из њихове пратње.

Гаврило Принцип трчи према обали Миљацке између Ћумурије и Латинске ћуприје, не

примјећујући аутомобил у коме сједи надвојвода и војвоткиња...

Свијет на тротоару је успаничен и бучан. Детективи и жандарми хапсе народ насумице... Жена на балкону једне куће држи се за уво. Од детонације бомбе пукла јој је бубна опна.

Шамбелан фон Румерскирх дотрчава до надвојводиног аутомобила и наређује возачу да брзо настави вожњу према Вијећници. - То је неки лудак. Господо, наставимо по програму, мирно говори престолонасљедник настојећи да поврати присебност себи и пратњи.

Аутомобил са надвојводом и његовом женом у пуној брзини пројури поред Гаврила Принципа и Трифка Грабежа, кога двојица полицајаца „држе на оку“.

На суђењу је Трифко Грабеж изјавио да није дејствовао на надвојводу, јер се бојао да не повриједи војвоткињу, а и због тога што је међу посматрачима царских гостију било пуно жена и дјеце...

Можда је један од разлога што Трифко Грабеж није бацио бомбу, или потегао пиштољ на престолонасљедника, и тај, да не би компромитовао личност која је на дан атентата стајала на Апеловој обали поред њега...

Два аутомобила из престолонасљедникове поворке у којима се возе:

шеф обезбјеђења, начелник полиције и градоначелник Сарајева, већ су стигла до Вијећнице.

Шеф обезбјеђења и његова пратња изјављују да су чули експлозију, али да су је приписали топовским салвама у част надвојводиног доласка у Сарајево, па су зато кренули даље...

Аутомобил са престолонасљедником стиже испред Вијећнице, и надвојвода и његова супруга излазе из њега.

Када је угледао надвојводу, градоначелник Сарајева почиње да говори : - Ваше Царско и Краљевско Височанство, Ваше Височанство ! Наша срца пуна су среће у овој прилици најмилостивије посјете којом је Ваше Височанство извољевало почаствовати главни град наше земље... - Господине градоначелниче, каква корист од ваше говоранције? Ја долазим у Сарајево у пријатељску посјету, а на мене бацају бомбе. То је нечувенио !, надвојвода је оштро прекинуо говор градоначелника Сарајева.

Пала је тешка ћутња. Фехим ефендија Ћурчић је поцрвенио... Војвоткиња шапуће неколико ријечи надвојводи на десно уво. Престолонасљедник оклијева, а онда збуњеном градоначелнику казује да може да настави добродошлицу.

Фехим ефендија Ћурчић наставља да чита говор замуцкујући од великог узбуђења послије сваке прочитане ријечи. Завршио је говор и растеретио себе и присутне, па је опет завладао мук.

По протоколу, престолонасљедник треба да поздрави присутне и захвали се на дочеку, али текст говора остао је у оштећеном аутомобилу. Шамбелан фон Румерскирх доноси хартију на којој је уписано поздравно слово Сарајлијама, упрскану крвљу официра, који су рањени бомбом. Надвојвода је присебан, па у припремљен говор уноси и поједине реченице које је смислио испред Вијећнице. - Са посебним задовољством примио сам увјерења о вашој непоколебљивој оданости и привржености Његовом Царском Величанству, нашем милостивом Цару и Краљу, и ја вам најсрдачније захваљујем, Господине градоначелниче, на одушевљеним овацијама које су упућене мени и мојој супрузи од стране овдашњег становништва, прије свега што у томе видим изразе њихове радости што покушај убиства није успио.

Високи гости улазе у Вијећницу.

Лео Пфефер, стар тридесет година, дебео ниског раста и подбулога лица, неправилних жутих зуба, шета са својом малом кћерком Апеловом обалом 28. јуна. Када је чуо експлозију

бомбе, отпратио је своју кћерку до куће, и чека испред Вијећнице док у њој борави Фрањо Фердинанд...

Војвоткиња се пење на први спрат здања у пратњи своје дворске даме и градоначелника Сарајева да би посјетила муслиманске госпође и њихову дјецу.

Надвојвода са пратњом и градским вијећницима стоји у холу зграде и шали се : - Пазите шта вам кажем ! У добром старом аустријском стилу, онај тип ће још бити одликован орденом за заслуге, умјесто да буде осуђен и изолован. Чланови пратње и вијећници су врло озбиљни, али надвојвода наставља шалу : - Данас ћемо сигурно да добијемо још који метак ? - Будите спокојни, примам на себе сву одговорност, коментарише шалу генерал Потјорек.

Генерал предлаже да се у музеј гдје чекају представници Земаљске владе, не иде планираним путем, већ да поворка крене пустом Апеловом обалом, и тако избјегне тијесну улицу Фрања Јосифа. Поједини чланови надвојводине пратње захтијевају да се све планиране посјете откажу, и да се свита врати на Илицу, а један дио надвојводиног обезбјеђења има идеју да царска поворка пође одмах у Конак, поглавареву службену резиденцију, али надвојвода жели да

посјети рањеног потпуковника Мериција у војној болници, па да дође у музеј.

Војвоткиња силази низ степенице. У руци држи букет цвијећа, дар једне муслиманске дјевојчице. Она по протоколу не мора да посјећује музеј, него из Вијећнице може да иде одмах у Конак, али војвоткиња говори надвојводи: – Пођи ћу са тобом у болницу.

Казаљке на часовнику показују 10 сати и 45 минута.

Надвојвода и његова супруга сједају опет у аутомобил, трећи по реду у поворци. Потпуковник Харах стоји на папучи надвојводиног аутомобила, која је окренута према Миљацки.

Царска свита креће се журно Апеловом обалом. Прва кола (у њима сједи шеф обезбјеђења) стижу до угла Апелове обале и скрећу у Улицу Фрања Јосифа, како је испрва било испланирано.

Мршав младић омањега раста прогурао се кроз посматраче царске поворке до Шилерове винске продавнице...

За првим возилом креће други аутомобил (у њему сједи начелник полиције и градоначелник Сарајева). Возач надвојводиног аутомобила спрема се да скрене за возилом из поворке, али генерал Потјорек викну : - Стој !

Возиш погрешним путем ! Треба да наставимо Апеловом обалом. Леополд Сојка притиска кочницу и зауставља возило испред винарске трговине богате француским и мађарским винима, и винима из Б и Х- уз тротоар препун свијета.

Завјереник стоји на пет корака од аутомобила, у којему сједи надвојвода, и три корака од винарске радње. Бомба је окачена о његов појас панталона са лијеве стране.

„... Да ли ћу моћи да одврнем осигурач...? Велика је гужва...“

Атентатор из џепа капута вади пиштољ и окреће га десном руком према надвојводи. Детектив Смаил Спаховић угледа пиштољ у младићевој руци и креће према завјеренику. Погурио се и покушава да ухвати атентатора за руку у којој држи оружје, али се из гомиле гледалаца издваја младић, Михаило Пушара, који песницом удара агента у трбух и ногом у лијево колено. Полицајац је посрнуо...

Чује се пуцањ, одмах за њим прасак другог пиштољског метка...

Детектив опет покушава да шчепа завјереникову руку са пиштољем, али га атентатор удара у главу дршком пиштоља.

Поручник Андреас, витез фон Марсеј, члан царске пратње, искаче из аутомобила, па

ручком сабље удара Гаврила Принципа по глави два пута. Михаило Пушара стаје са лијеве поручникове стране спреман да га нападне, и одрешито говори на њемачком језику : - Немој да га дираш ! Поручник оставља завјереника Гаврила Принципа, окреће се према Михаилу Пушари и казује: - Ко год ме пипне, погинуће ! Са поручникове десне стране приближава се младић, који удара поручника Андреаса по шљему на глави. Официр се затетурао. Полиција дотрчава и хапси младића који је напао поручника из царске пратње, док фотографи снимају хапшење.

Ова фотографија ће да обиђе свијет као фотографија Гаврила Принципа послије атентата, али младић који је улубио шљем поручнику Андреасу, је Фердинанд Бер.

Замјена личности са фотографије понављала се и десет година послије атентата.

Гаврило Принцип ставља отров у уста. Лијевом руком скида са појаса бомбу, али му она испада из руке на плочник неактивирана. Завјереник пиштољ окреће према своме челу. Детектив хвата атентатора за руку. Дотрчава неколико полицајаца и младић је савладан.

Одводе га у полицију...

Послије сукоба са надвојводиним обезбјеђењем, Михаило Пушара бјежи у просторије Пјевачког друштва „Слога“. Док га

полиција одвлачи из здања „Слоге“, млади завјереник довикује друговима из хора: - Брзо ћу се вратити !

Он је тога видовданскога јутра пјевао у хору Српске православне цркве за вријеме богослужења у славу мученика Косовскога боја.

Радио је као општински чиновник и био је талентовани глумац и пјевач, који се истакао романтичним улогама у Сарајевском позоришту, и стекао славу. Народно позориште из Београда му је нудило ангажман, који је младић одбио, јер није могао да напусти град на Миљацки.

Михаила Пушару су, одиста, послије саслушања у полицији пустили на слободу.

Принцип и Чабриновић изјављују у Вијећници судији истражитељу да је Михаило Пушара полицијски доушник, и да се случајно задесио на мјесту атентата. Можда двојица завјереника овако и мисле.

Неки историјски истраживачи тврде да је Михаило Пушара један од завјереника, који је требао да пуца на надвојводу, ако не успије Илићева завјереничка група...

Дивна је Романија... лијеп поглед испред Новакове пећине... одавде је стари орао посматрао турске караване, нападао их и пљачкао... плијен је одвлачио у шпиљу... у планинарској кући пијемо кувану шљиву и

пјевамо... одиста ме је одморила планина... вратила у нормалан живот... био сам исцрпљен... сад сам чио... да ме није освјежила планина Романија, ко зна када бих положио синтаксу... . пјешачење планинама је најздравија рекреација...

Пуно просјака у Сарајеву... има их много наказних... истуре их на улицу да испросе новце... послије дођу сарадници да однесу кућу инвалида без рука, без нога, без ушију и носа, изгореног лица... професионализовали су се... кажу да добро зарађују на тај начин... они који су на улицама, добијају најмање...

Дозива је Башчаршијом... Сабина! Сабина! Сабина! Ко му је Сабина? Можда велика љубав... умрла жена...? Потрчи неколико корака, застане... гледа... Сабина! Сабина! Сабина! Помрачио му се ум због Сабине... мистицизам...

Колико саобраћајних несрећа... смртомјерци метром мјере растојање од живота до смрти... за трен нестане човјека... не умијем да цијеним живот благо... неизвјесност... потребно је да живим уредније... могу да нестанем... Ко ће онда да напише роман о „Младој Босни“...

Човјек је превртљив, похотљив... слабић... безличност... животарење... удобност... нема идеја... талента... ријетки су духовни полети...

Надвојвода и војвоткиња сједе на својим мјестима у аутомобилу. На њима се не примјећује ништа необично, и за тренутак се чини да ни овај атентат није успио, али, када је возило са царским паром кренуло уназад према Апеловој обали, војвоткиња са сједишта пада у надвојводино крило, а на уста престолонасљедника Аустро Угарске царевине процурила је крв.

Генерал Потјорек наређује возачу да највећом брзином вози према конаку. Војвоткиња је са лицем загњуреним између надвојводиних кољена завапила :- За име божје ! Шта се десило? Престолонасљедник смирено говори својој жени : - Софија, Софија, немој да умреш. Живи за моју дјецу.

Гроф Франц Харах из џепа извлачи марамицу и брише крв са усана аристократе, па хвата надвојводу за оковратник мундира, да му не би клонула глава и пита га : - Осјећа ли Ваше Височаство јак бол ? - Није то ништа, разговјетно одговара престолонасљедник. Лице му је згрчено, глас губи јачину. - Није то ништа... није то ништа... није то ништа... није то ништа... није то ништа... није то ништа...

Аристократски пар без свијести пратња уноси у конак.

Прва је умрла војвоткиња и њено тијело је пренесено у собу генерала Потјорека. На

војвоткињином врату је златни ланац са медаљоном у коме се налазе свете реликвије за заштиту од болести и несрећа.

Одмах иза ње издахнуо је надвојвода. Надвојводино тијело почива у сусједној соби замка из турских времена. Оковратник надвојводиног мундира је откопчан, па се на његовом врату уочава златни ланчић на којему је привезано седам амајлија уоквирених златом и платином. Оне представљају заштиту од зала. Рукави надвојводиног мундира су заврнути и на његовој лијевој подлактици види се истетовиран кинески змај.

Позван је њемачки језуита, отац Антон Пунтигам, и један калуђер фрањевачког реда.

Часовник показује 11 сати и 30 минута.

Др Карл Волфганг и др Рихард Полак у присуству др Фердинанда Фишера, љекара из надвојводине пратње, и два члана свите Франја Фердинанда, урадили су аутопсију тијела царског пара.

У званичном записнику о обдукцији записано је да је надвојвода смртно рањен у десну страну врата, четири центиметра од браде и два центиметра од гркљања, и да је рана направила отвор промјера од пет центиметара. Метак бровинга је прошао кроз десну страну

оковратника мундира, прекинуо надвојводи жилу куцавицу и зауставио се у кичми.

Војвоткиња је рањена у десну слабину, четири центиметра изнад карличне кости. Њена рана је величине шест центиметара.

Обје ране престолонасљедничког пара су улазне, нанијете малокалибарским оружјем из близине. Узрок смрти надвојводе и војвоткиње је унутрашње крварење. Брза вожња од мјеста атентата до конака погоршала је стање рањених , али ни љекарска интервенција на мјесту, гдје је пуцано пиштољем, не би могла да заустави смрт надвојводе и војвоткиње.

Престолонасљедник Аустроугарске монархије, надвојвода Франьо Фердинанд, да је постао цар, носио би титуле: цара Аустрије, апостолског краља Угарске, краља Чешке, Далмације, Хрватске, Словеније, Галиције, Лодомерије, Раме, Босне и Херцеговине, Куманије; краља Илирије; краља Јерусалима; надвојводе Аустрије - Есте, великог војводе Тоскане и Кракова, војводе Лотарингије, Салцбурга, Штајерске, Корушке, Крањске и Буковине; великог војводе Трансилваније, маркгофа Моравске; војводе Горње и доње Шлеске, Модене, Парме, Пјаченце и Гвастоле, Аушвица, Затора, Тјешина, Фурланије, Дубровника, Задра; грофа од Хабзбурга и Тирола, од Кибурга, Горице и

Градишке; војводе од Трента и Брикана; маркгрофа Горње и Доње Лужице и Истре; конта од Хоенебеса, Фелдкира, Бреганца, Саменберга; господара Трста, Котора... и, како је био испланирао, краља Србије...

31

КРИК ПАРА ТИШИНУ СТУДЕНТСКЕ СОБЕ. ДРУГ, КОЈИ СПАВА ДО МЛАДИЋА У СОБИ, СХВАТА ДА ЈЕ СТУДЕНТ У БУНИЛУ.

ПРИЧАЛИ СУ МИ ДА СУ УСТАЛИ ИЗ КРЕВЕТА, УПАЛИЛИ СВЈЕТЛО У СОБИ, ПА ИМ ЈЕ МЛАДИЋ ИСПРИЧАО САН ЗБОГ КОГА ЈЕ ПАО У КОШМАР.

- Гаврило Принцип у бијелом, са бровингом у руци, лети... Чабриновић се рве са оцем... Грабеж у манастиру, испосник... Мехмедбашић у харему пуши лулу... бира жену... Владимир Гаћиновић пије пиво и пјева неразумљиву пјесму... Из џепа изгужванога капута извлачи разне ствари, и ставља их на кафански сто: сребрну табакеру, огроман камен, мараме надовезане једна на другу... ћускију... сладолед у корнету... котао за ракију... циркуску мечку, из џепа извлачи огромнога црва... гранитни споменик без епитафа... црвену ружу од које замириса кафана, печурку... иглу и конац... бијелу голубицу... црни грозд... гусле и гудало... косијер... ексер... срце са ишчупаном аортом лије крв... златну звијезду... цвијет од мака... опанак... липов цвијет... шугаво штене... виолину...

хармонику... скалпел... мантију и крст... Библију... рог од овце... клупко бијеле пређе... вериге... кабао... пршут... бурило... нађве... златни прстен... гвожђа... фењер... јабуку... смокву... седло и самар... пијетла... вјенчаницу... штап... наочари... огледало... перо од гуске... бочицу мастила... „Подземну Русију“... медаљон са ликом Бакуњина... швајцарски рог... пароброд... колибу од сламе... сито за брашно... рало и плуг... бика Јаблана... тестеру... царску круну... клијешта за вађење зуба...

Цветко Поповић казује ми да пишем роман на кривотвореним историјским чињеницама. Илић ме чека поред билијарскога стола смирено, са осмијехом. Надвојвода Фердинад пријети. Војвоткиња гледа у мене и говори: - Како си могао зликовче... због моје дјеце? - Ја нисам крив! Ја нисам крив! - Двојица полицајаца ме гледају мрачно кроз прозор кафане у којој сједим... Улазе... хватају ме за руке... заврћу их... на њих стављају лисице... - Ти си за све крив убицо! - Отимам се... - Ја нисам крив.... - Ти си зликовац! - Ја нисам убио... ја нисам убица...

Владимир Ј. Гаћиновића дружи се у Паризу са Павлом Бастајићем и групом свјетских револуционара.

На Видовдан 1914. ручали су, и пију пиво у кафани Пантеон. У њој им стиже вијест да је у

Сарајеву на надвојводу и његову жену извршен атентат... Друштво из кафане жури у булевар Poasonier, у редакцију листа Матен. Млади студент је узбуђен. У журби прича: - Вјероватно је пуцао Илић или Мехмедбашић. Утрчавају у редакцију листа Матен, и читају име атентатора, Гаврила Принципа. - То је исто, казује револуционар.

Излазе из редакције и свраћају у први кафе. Гаћиновић говори: - Десиће се велика трагедија! Сва кривица ће да падне на револуционарну омладину Б и Х, а Србија је неорганизована и неспремна за рат...

Полиција доводи Чабриновића за којим иде гомила људи која пљује атентатора, и тражи одмазду за рањавање престолонасљедника монархије. Недељко Чабриновић улази у полицијску станицу, која се налази преко пута канцеларије судије истражитеља Леа Пфефера. Чабриновићево лице је крваво од многих удараца. Немирним црним очима гледа пркосно. На уснама му је подругљив смијешак. Сједа на клупу и чека да буде превијен.

Када је шеф окружног суда обавијестио судију Пфефера, да ће да води истрагу против атентатора, у амбуланту гдје превијају завјереника Недељка Чабриновића, утрчава

детектив и извјештава судију, да је извршен други атентат, и да су надвојвода и војвоткиња рањени.

Судија истрчава из амбуланте и посматра полицајце, који воде атентатора, младића ниског раста који је сав крвав. За атентатором корача група грађана Сарајева, удара завјереника штаповима, и куну му се да ће они да му суде зато што је ранио њиховог престолонасљедника.

Гаврила Принципа уводе у полицијску амбуланту и превијају му ране.

У једанаест сати и петнаест минута, судија Пфефер, са секретарем Митровићем, саслушава Гаврила Принципа, који је од многих удараца сатрвен, и дјелује слабо. Његово лице је жуто - бијело, очи интелигентне и продорне.

Судија Пфефер се представља Гаврилу Принципу као судија истражитељ, и пита га да ли је способан за саслушање. Принцип слабим, а онда јачим гласом говори да може да одговара на постављена питања, која су испрва општег карактера: име, датум и мјесто рођења, мјесто боравка. *Опркањ 3, код Стоје Илић...*

- Има неколико година, говори завјереник, - намјеравао сам да из националистичких побуда убијем неку личност са високих положаја власти у Аустро Угарској монархији. Прије два мјесеца у Сарајеву, од једног комите, добио сам пиштољ „бровинг“ којим сам

одлучио да извршим атентат на престолонасљедника Царства, зато што у њему видим највишу власт која притиска Словене. Никоме нисам причао да се спремам да извршим атентат. Претварао сам се да сам човјек слабога карактера, иако то нисам био...

Атентатор и судија не знају да су престолонасљедник и његова жена у самртној агонији...

Недељка Чабриновића саслушавају у четрнаест сати. Завјереник говори: - Присташа сам радикално-анархистичких идеја. Постојећи друштвени систем у Аустроугарској потребно је уништити тероризмом, како би се умјесто монархистичког поретка увео либералнији друштвени систем. Специјално сам нишанио на надвојводу да га убијем. Он је непријатељ Словена, нарочито Срба. Двије године уназад, када сам био штампарски калфа, учествовао сам у штрајку типографа, и полиција ме је протјерала из Сарајева на пет година. Мој отац и ја отишли смо на полицију, па је отац молио да ми се казна опрости, док је један владин секретар очитавао мом оцу моралну придику о васпитању сина, тј. мене. Његова говоранција била ми је толико мрска да сам зажалио што при себи немам оружје да га убијем, јер је он као туђин допустио себи да нама домаћинима даје поуку о понашању.

Завјереник Недељко Чабриновић и судија истражитељ Марчец знају да су престолонасљедник и његова жена мртви...

- Ја сам једини атентатор, говори у истрази Недељко Чабриновић. - За моју бомбу нико није знао сем мене... Ни са ким нисам разговарао о атентату зато што ни у кога нисам имао повјерење. Гаврила Принципа познајем три - четири године, али нисам опазио да је под утицајем анархистичких идеја, јер је он врло затворен човјек. Разговарали смо о темама из обичнога живота, а не о тероризму. Потпуно је случајно што је он предузео против надвојводе исте мјере као ја.

У деветнаест сати Гаврилу Принципу је саопштено да се против њега отвара истрага због убиства надвојводе и његове супруге, и да ће боравити, док истрага траје, у истражном затвору.

Атентатор говори : - Примам све на знање и нећу се жалити. Много ми је жао што сам убио војвоткињу од Хоенберга, јер ми није била намјера да убијем њу... Метак је био намијењен поглавару Б и Х, генералу Потјореку.

Навече 28. јуна Недељко Чабриновић је поново саслушан. Овога пута на његовом саслушању је и судија Пфефер. Завјеренику је саопштено да се против њега покреће истрага због покушаја мучког убиства, и због помагања

Гаврилу Принципу да изврши атентат, и да се за њега одређује истражни затвор. Чабриновић одговара да је све схватио и да се неће жалити.

Принцип и Чабриновић су пребачени у војни затвор , и одмах су бачени у окове, да би испоштовали прописи, који владају у аустријским војним затворима...

Истога дана притворена је породица Недељка Чабриновића заједно са слугама и радницима који су били запошљени у кафани.

28. јуна поподне ухапшен је Данило Илић. Приликом његовог хапшења полиција је претресла стан и пронашла отров, који је Илић заборавио да преда Трифку Грабежу, исти отров који су детективи заплијенили код Чабриновића и Принципа када су ухапшени.

Пред Атентат Трифко Грабеж у јавном клозету губи документа, међу којима је његово посљедње школско свједочанство, и пасош, које детективи проналазе 30. јуна. Завјереник покушава да са Пала отпутује у Вишеград, али не посједује пропусницу за путовање, па је ухапшен и спроведен у Сарајево. Полиција зна да су три завјереника допутовала из Србије, и претпоставља да је ухапсила трећега, Трифка Грабежа.

Мистеризна личност која је стајала поред Трифка Грабежа 28. јуна на атентаторском мјесту, вратила се из Босне у Београд, и јавља се

пуковнику Апису, који је савјетује да је најбоље да се пријави полицији.

Рада Малобабића спроводе жандарми према Нишу возом. Он искаче кроз прозор вагона, али је повриједио стопало, па га полиција лако проналази и поново хапси.

Малобабић држан је у затвору до краја 1915. када Аписови сарадници успијевају да га ослободе и доведу под Аписову директну заштиту...

Сазнање да невини људи страдају због атентата навело је Принципа на увјерење да само атентатори требају да сносе одговорност због завјере.

Истражни записник наводи да је 2. јула Гаврило Принцип суочен са Трифком Грабежом на одстојању од осам корака. Принцип говори Грабежу: - Све признај да се не би наудило праведницима ! Стражари одводе Грабежа, и доводе Илића којему Принцип саопштава: - Да би се спасили невини људи, признај све. Данило Илић климањем главе потврђује да је схватио саборца, али је Принцип мислио да се открију само непосредни учесници атентата, док је Данило Илић у истрази разоткрио и : Мишка Јовановића, Вељка Чубриловића и сељаке који су их водили кроз Босну, и помогли им да пренесу оружје за атентат.

Одлука Гаврила Принципа да се открију имена терористичке групе, која је убила Франја Фердинанда, помогла је многим анархистичким тројкама у Сарајеву, које су се послије атентата растуриле, и посакривале оружје, тако да је од стотине учесника и помагача завјере ухапшен мањи дио...

Мухамед Мехмедбашић бјежећи са свога атентаторског мјеста, крије се у сарајевској медреси у којој је некада учио седам година. Сарајево напушта 30. јуна са фесом на глави и уредном дозволом за путовање, да би 3. јула прешао црногорску границу. Мехмедбашић је дошао у Никшић и одмах је притворен.

Министар иностраних дјела Црне Горе српском представнику у Црној Гори, говори у највећој тајности, да влада Црне Горе захтијева од Министарства унутрашњих дјела Црне Горе, да се завјеренику сарајевске завјере да могућност да „побјегне“ из затвора у Никшићу. У телеграму од 16. јула српски посланик из Црне Горе јавља у Београд да је окружни начелник у Никшићу помогао Мехмедбашићу да побјегне из затвора, али да се Влада Црне Горе прибојава да је бјегунац од аустроугарских власти агент провокатор, који би појединости око свога „бјекства“ из затвора у Никшићу могао да открије Аустро Угарској.

Мехмедбашић из Црне Горе путује према Ужицу у штаб пуковника Драгутина Димитријевића Аписа.

Васо Чубриловић притворен је трећега јула у Дубици. Цветко Поповић је побјегао из Сарајева у Земун код својих родитеља. Трећега јула добија позив да се јави земунској полицији... *„ Да сумњају у мене, одмах би ме ухапсили“*, размишља завјереник. Земунска полиција одиста не мисли да је он учесник атентата, већ због достављања његовог имена из Сарајева жели да изврши рутинску провјеру. Када је Цветку Поповићу полицијски чиновник прочитао извјештај полиције из Сарајева, у којему је он осумњичен за атентат, завјереник мирно учешће у завјери признаје. Полицијски службеник разрогачених очију посматра Поповића. Не може да се прибере и схвати да је пред њим један од сарајевских атентатора.

Полиција хапси Лазара Ђукића, Ива Крањчевића и његове рођаке код којих је скривао оружје. Мишко Јовановић и Вељко Чубриловић могу да побјегну, али смирено очекују жандарме код својих кућа, да их спроведу у Сарајево. Истражни судија сазнаје крштено име Јакова Миловића, па су похапшени сви сељаци са именом Јаков из Миловићевог села, међу њима и онај који интересује полицију.

Боривоје Јефтић, такође је ухапшен непосредно послије атентата. Иво Андрић је допловио бродом Вишеград у Сплит почетком друге половине мјесеца јуна:

„У све те дане намјерно сам живио повучено и нисам се ни с ким упознао. Састајао сам се само са двојицом наших људи чије су ми адресе дане у Загребу и то ријетко и скровито.

Било је послије атентата у Сарајеву, времена су била несигурна и мутна; у ваздуху се осјећало узбуђење и нека нејасна пријетња.

Пред кућом ми шета детектив; дочекује ме увечер и испраћује у јутро.

Али љето је било раскошно и добро као никад до тада (или се мени само тако чинило).

А трећега дана у јутру, док сам пред каваном пио кафу, приђе ми један висок, рђаво одјевен човјек, црвен у лицу, ријетких бркова, са старим сламнатим шеширом на глави. Ја видјех да је то оно што већ три дана очекујем...

Сву ноћ слушах како ми срце бије и како се морем довикују сирене са лађа, и у свакој секунди сам знао да сам то ја који дрхтим на тамничкој постељи и да за све нас почиње дуга патња“.

Мајор Војин Танкосић, такође, је ухапшен. Полиција је хтјела да ухапси и Милана Цигановића, али он је утекао...

За прва два дана послије атентата затворено је у Сарајеву двије стотине најугледнијих Срба, који су одведени у војни затвор гдје су мучени жеђу у осунчаном затворском дворишту. Затворен је и велики број српских сељака из околине Сарајева, које полицајци туку, па њихови јауци допиру до Принципове и Чабриновићеве ћелије. Затвореницима је строго било забрањено да гледају кроз прозор затворске собе, јер су у дворишту затвора подигнута вјешала на којима је објешено неколико сељака. Чабриновић кроз решетке посматра страшни призор. Један војник пуца из пушке, и метак је прозвиждао кроз решетке поред завјереникове главе.

Један број затворених Срба упућује молбу властима да их, ако избије рат, пошаљу на фронт да би показали вјерност Хабзбурзима.

Уз помоћ знакова које су научили из Степњакове „Подземне Русије“, завјереници се јављају један другоме. Ударају у зидове ћелије и тако означавају поједине гласове. Другови из сусједне затворске собе на тај начин примали су информације из затвора, или споља.

Лазар Ђукић и Цветко Поповић играју „мице“ уз помоћ ознака из „Подземне Русије“. Чабриновић куца у зид Илићеве ћелије, али не

добија одговор, па помисли: *„Да се Данило није убио...?“*

Илић је био заспао, па се касније јавио својим саборцима. Принцип му одговара:

„ Са вјешањем не мораш да журиш, Аустријанци ће да те објесе сигурно“.

Систем договарања и информисања је брзо проваљен, па су затвореници раздвојени по другим ћелијама. *Вјерватно су их доушници пустили да контактирају, да би о атентату и извршиоцима сазнали нешто више...*

Чабриновић има литерарних амбиција, па на дну посуде за храну пише пјесме сатиричне садржине. Свој „књижевни лист“ назвао је Ђаса. Инспирисани Чабриновићевић литерарним стваралаштвом и други атентатори издају „своје новине“. Грабеж је за свој „лист“ одабрао име Бомба, а Чубриловић своје „дневно издање вијести“ назива Окови. Принцип „листу“ који он „објављује“ даје назив Сврдлић. У „Сврдлићу“ објављује пјесму : „Тромо се вријеме вуче

И ничег новог нема,
Данас све као јуче,
Сутра се исто спрема.

Ал' право је рекао прије
Жерајић соко сиви:

„Ко хоће да живи, нек ' мре,
Ко хоће да мре, нек' живи“.

И мјесто да смо у рату
Гдје бојне трубе јече,
Ево нас у казамату
На нама ланци звече.

Сваки дан исти живот
Погажен, згњечен и стрт.
Ја нијесам идиот
То је за мене смрт“ .

Српска сарајевска „раја“ са огорчењем прихвата атентат Гаврила Принципа. Неки угледни српски трговци и политичари у униформама аустроугарских официра са сабљама у рукама, заклињу се јавно да ће да освете надвојводу Фрања Фердинанда. Поједини блиски рођаци Гаврила Принципа и Недељка Чабриновића мијењају своје презиме. У помену аристократском пару у једној православној цркви у Сарајеву, протојерej назива Принципа и Чабриновића антихристима.

Да би се осветили Србима у Б и Х, аустроугарске власти организују демонстрације локаног становништва, које се распламсавају у ноћи 28. јуна, и ујутру се шире кроз читаво

Сарајево. Градске пропалице разних религија добијају могућност да њихов јадни карактер, који је у обичном животу утапан у алкохолу и разним перверзијама, дође до изражаја. Многе српске куће, трговачке радње и кафане опљачкане су и уништене. Полиција се појављује када је пустошење завршено, и када је руља отишла у пљачку и рушење неког другог дијела Сарајева, у којему су куће, бакалнице и угоститељски објекти у власништву Срба, носећи са собом разноразне ствари за употребу и за продају.

32

Док трају хапшења осумњичених за атентат, и протести против Срба, у сарајевској катедрали служи се посмртна миса за убијени аристократски пар.

Кроз двоструки кордон војника пролази генерал Потјорек, да ода посљедњу почаст престолонасљеднику Фрању Фердинанду и његовој жени Софији.

Иза свакога угла Срајева привиђају му се атентатори који хоће да га убију.

Генерал је схватио да је метак, који је усмртио војвоткињу, био намијењен њему, али не зна да је, иако га Принципово зрно није погодило, за њега живот завршен, и да су монархији дани одбројани. Генерал није помислио да га у Б и Х нико није позвао, да је у ову земљу ушао уз помоћ политичке игре свјетских сила, и силом оружја АустроУгарске војске, и да је поробљеним народима у Б и Х наметнуо своју тиранску власт. Генерал Оскар Потјорек нема спознају, колико жеђ за слободом може да буде јака, и да је он један од представника царске власти, која оковане народе мучи жеђу.

У „војсковођи“ ће да остане немоћна старачка мржња и несхватање, како један народ,

по његовом фашистичком мишљењу, народ нижега реда, успијева да моћном и цивилизованом германском народу наметне своју слободарску игру, и побиједи у тој игри.

Из катедрале се враћа оронулим старачким ходом према свом аутомобилу, који га одвози у резиденцију. Улази у свој радни кабинет, сједа за сто и размишља како да напише извјештај о атентату:

„ По тражењу Ваше екселенције имам част да известим сљедеће: Њено височанство књегиња фон Хронберг учинила је, још на дан њеног приспијећа (25. јуна) из бање на Илици - удаљене 11 километара од Сарајева, гдје је била смјештена царска резиденција - аутомобилски излет у Сарајево, који није био предвиђен програмом, а са којега се вратила врло задовољна у Илицу... у току 26. и 27. јуна Њ. височанство књегиња разгледала је институте и храмове у Сарајеву... ови излети имали су сјајан исход... У јутро 28. јуна дошли су Њ. царско величанство и Њено величанство заједно у Сарајево да би извршили неке прегледе и вратили се железницом у Илицу, послије доручка у Конаку... Вожња кроз град обављена је аутомобилом. Испред аутомобила Њ. царске висности ишао је аутомобил са градоначелником и владиним комесаром. У сљедећем аутомобилу сједјели су Њ.

височанство књегиња, десно, Њ. царско височанство, лијево, а испред обје висности сједио сам ја, окренут у страну, док је поред возача био власник кола, екселенција гроф Харх.. Град је богато био окићен заставама : пјешачке стазе пуне људи, који су бурно поздрављали царске висности. Темпо вожње био је испрва доста брз, јер се и поред свих могућих мјера безбједности рачунало са могућношћу некога злочина... Послије извјеснога времена, међутим, дало је Њ. царско височанство изричито наређење да се вози врло полако, како би могло све тачно да се разгледа... убрзо послије тога бачен је, са пјешачкога прелаза на Апеловом кеју, десно од аутомобила један експлозивни предмет са врло слабим пуњењем,. који је прелетио иза леђа Његове висости... Одмах потом, бачена је бомба на ауто, која је пала иза аутомобила на земљу и послије краће паузе експлодирала... Од лица у колима нико није погођен. Утврђено је да је у другим колима лако рањен гроф Бос-Валдек, члан Добровољачког аутомобилског корпуса, и мој први ађутант, потпуковник Мерици, и да су његова кола тешко оштећена; и ауто Њ. царске висости имао је многобројне мале рупе, али је био потпуно употребљив.... По мом одвраћању потребно је било вожњу до гарнизонске болнице обавити Апеловим кејом, а не програмом

предвиђеном Улицом Фрање Јосифа, јер је овај измјењени правац вожње изгледао несумњиво сигурнији... На раскршћу за Улицу Фрање Јосифа примјетио сам да је ауто градоначелника, који је ишао напред, супротно одлуци донијетој у градској кући од стране Њ. височанства, скренуо у улицу Фрање Јосифа... У томе тренутку ауто се налазио непосредно поред десног пјешачког прелаза, који је био густо посједнут људима и, прије него је шофер споро управљајући возилом разумио добијени налог, испаљена су са десне стране аутомобила два метка, на што је аутомобил стао на мјесту... Довикнуо сам возачу грофа Бос-Валдека да не чини то исто, већ да продужи вожњу Апеловим кејом... Овај пут сам сједио лицем према атентатору и опет сам имао утисак да се, на срећу, није десило ништа јер су, како Њ. царско височанство тако, и Њено височанство мирно и усправно сједјели на својим мјестима у аутомобилу... Стварне злочинце потребно је тражити у Краљевини Србији...

Молим Вашу екселенцију да садржину мог одговора саопшти грофу Тиси и Њ. Екселенцији грофу Берхтолду, јер сам аналогне податке дао и овдашњем њемачком генералном конзулу ради његовога даљег, извјештавања Министарства спољних послова у Берлину... Потјорек... Извјештај ће да буде добар... “

33

Генерал Конрад, који је међу аустријским генералима најупорнији у науму да војнички продре на Балкан, и своје мишљење образлаже географским положајем монархије, па захтјеве Јужних Словена за независношћу жели да сузбије „превентивним ратом“, нападом на Србију, и отварањем пута према Солуну - послије Сарајевског атентата ликује, тврдећи да је Србија објавила рат Царству.

Посебни изасланик бечког Министарства спољних послова, Фридрих фон Визнер, послан је у Сарајево 10. јула да испита материјал истраге о атентату, и умијешаност Србије у њему. Он телеграфише у Беч да не постоје никакви докази да је српска влада уплетена у атентат, већ напротив, да је он пронашао чињенице да је влада Србије покушала да спријечи атентат, за чије припремање је знала.

У Ултиматуму Србији од 23. јула 1914., међутим, монархија тврди да је српска влада дозвољавала злочиначке активности против Аустро Угарског царства, писање српске штампе против царевине, учествовање српских официра и чиновника у

завјереничким акцијама, које су усмјерене на рушење Аустро Угарске монархије.

Тачка 6. Ултиматума захтијева од српске владе да отвори истрагу против учесника завјере од 28. јуна, који се налазе на територији Србије, а органи послани од царске и краљевске владе потребно је да учествују у истрази.

Српска влада оспорава тврдње бечке владе, али прихвата све тачке Ултиматума, сем тачке под бројем 6, јер прихватањем њеног садржаја, повриједио би се Устав и Закон о кривичном поступку.

Због неприхватања испуњења свих тачака Ултиматума, Аустро Угарска царевина објављује рат Србији 28. јула 1914. год.

Седам дана касније све велике европске силе су у рату...

ЧЕТВРТА МЛАДИЋЕВА ПРИЧА

РЕГРУТ

Пошто сам изгубио једну годину на студијама, а нисам се пријавио војном општинском одсјеку, добих војни позив да служим војни рок почетком осамдесетих година 20. вијека.

Покушавам да одложим службу у ЈНА, али ми рекоше да је позив, који је упућен мени, већ једом одложио један патриота, па су ми га послали на брзу руку, да би војна служба попунила предвиђени број регрута из општине у којој сам прибиљежен, и да је част вратити на овај начин дуг отаџбини.

Не знајући шта ми се спрема, узех војни позив и читам на њему:

„ В.П. 7018 / 3 Слатина“.

Одлазим кући и узимам географску карту СФРЈ из свога гимназијског атласа, да пронађем мјесто гдје ћу, да одслужим војни рок, али, на карти пронађох десетине Слатина од Црне Горе до Словеније. *„Која је моја од њих“*, помислих.

Са војним позивом у џепу враћам се у локални војни одсјек, који ме свечано шаље у војску. Службеници ме упућују начелнику, који ме дочека у војничком ставу: -Мирно!

На моје питање гдје је Слатина, узима начелник војни позив из моје руке, гледа га убрзано, окрену се према географској карти СФРЈ, коју је попала паучина, и која виси на зиду окачена о зарђали ексер, па ми показа руком на Слатину код Чачка, и посавјетова ме да је најбоље, да ујутро према Чачку путујем возом. Начелник се рукова са мном и честита ми служење војнога рока.

Сусједи се навече искупише у стан мога оца и мајке, иако ја нисам желио да ме на тај начин прате у војску. Хтио сам да без велике гужве и тихо пођем у армију, мада у граду гдје сам рођен, то није обичај. При испраћају регрута у војску, комшије и родбина добро се изнапијају, пјевају, дерњају се на сав глас, и пуцају из свих оружја које имају, уз обавезну детонацују средстава које је изумио Нобел, па неки прије ратног окршаја, заврше са весеља у болници. Можда људи имају право. Знају шта је мука.

Мезило се, пило. Затим ме ишчашћаваше ситним и крупним новчаницама. Напунише ми скромни студентски новчаник.

Ујутру сам се опростио са оцем и мајком, па сјео у воз. Око четрнаест сати стигао сам у Чачак и самоувјерено ушао у прву градску касарну. Јавих се дежурном официру, који узе мој војни позив, погледа га и рече да нисам у касарни коју тражим.

Неколико регрута је смушено чекало испред канцеларије дежурнога официра, да би их десетар увео у њу. Они су потрефили на право мјесто. Завидио сам им.

Официр ме посавјетова да погледам у Слатини поред града, али да он сумња, да бих тамо могао да служим војску, јер у тој Слатини има само један магацин и десетак стражара.

Одлучих да провјерим мистериозну Слатину и ауто-стопом стижем до ње, а тамо, како ми је казао дежурни официр, десетак пијаних и полупијаних војника, стражара, који се досађују и посматрају ме, објашњавајући да су по казни у тој вукојебини.

Враћам се у Чачак и ноћивам у једноме хотелу.

Сутрадан сједам у воз и путујем према Београду. У њему неко мора да зна гдје је Слатина коју тражим!

Предвече стижем у Београд и проналазим дежурног официра на жељезничкој станици. Капетан је погледао мој војнички позив, па сигурним војничким кораком приђе географској карти, која виси на зиду, и чврстом руком показа ми на Рогашку Слатину у СР Словенији. -Ту!, каза сигурно. И он ме љубазно посавјетова да навече имам воз из Београда, до Љубљане, па онда да аутобусом путујем од Љубљане, до Рогашке Слатине.

Читаву ноћ сам сједио у купеу воза слушајући клопарање точкова по трачницама, пушећи цигарету на цигарету, хитајући ка своме циљу : гарнизону који ће да прихвати моје мирнодопске војне услуге, а богами и ратне ако буде затребало.

Ујутро сам стигао у Рогашку Слатину аутобусом. Иако је био мјесец јун, било је хладно. Многи Словенци нису ме разумјели шта их питам, или нису хтјели да ме разумију. Ипак, једна љубазна продавачица на трафици, рече ми српскохрватским језиком да у Рогашкој Слатини никада није било гарнизона, нити ће га бити.

Дубоко разочаран сјео сам у кафану близу аутобуске станице и окрећем се пиву. Одлучио сам да се вратим у Никшић, па ако сам потребан ЈНА, нека она потражи мене.

Сједам у први аутобус који вози до Хрватске - колико ме сјећање служи - до Крапине. Опет на аутобуску и по пиву. Послије десетине минута, случајно, угледах сивомаслинасти војни комби. Устах иза стола и питам возача да ли зна гдје је касарна, која је уписана у мом војном позиву. - Ти ћеш са нама, рече војни шофер, - сједи у комби.

Сједам у војно возило у којему је још неколико регрута. Крећемо према жељезничкој станици да сачекамо још неке „гуштере“.

- Једва вас нађох, рекох возачу аутомобила. - Да, тешко нас је наћи, каза водник, (касније сам научио да има чин водника) који је сједио до возача.

Стижемо испред капије од касарне у Слатини, у Хрватскоме Загорју. - Да ли носите

алкохол, пита нас регруте дежурни официр.- Не носимо!, одговарамо у једноме гласу.

Посматрам амбијент касарне у којој ћу да проведем тринаест мјесеци и петнаест дана, са скраћењем и не коришћењем војнога одсуства, по казни, због налијевања загорским винима, тада не слутећи да ће „славна и непобједива армија“, како су нас училе војне старјешине, да се распадне на националне војске у грађанскоме рату у СФРЈ.

Данас, двадесетак година послије одслужења војнога рока у поменутом гарнизону, сјећам се свога „ратнога похода“ у потрази за својом касарном, по упутствима „војних експерата“, од Никшића до Слатине.

III

34

Оптужница против атентатора предата је суду.

Завјеренике изводе из ћелија. Они се пажљиво посматрају. Желе један другоме да продру у мисли.

Судија чита оптужницу и обавјештава их да имају права да уложе приговор.

Недељко Чабриновић хоће да приложи жалбу. – Напољу је рат и нико не зна шта ће се десити, говори завјереник. - Ваљда се не надате да ћете бити ослобођени? Четрнаест Чабриновића биће прије објешено, а до вашега ослобођења неће доћи, казује судија Пфефер. - Утолико црње по вас!, пркосно говори атентатор.

Другови Недељка Чабриновића наговарају га да не подноси приговор на оптужницу, и да они (атентатори) сву кривицу за атентат преузму на себе, да би заштитили помагаче : и оне похапшене, и оне који нису били окривљени.

Одлучили су да на суду изјаве, да су сељаке и водиче силом приморали да им носе оружје и показују пут.

Судски процес почиње 12. септембра и траје до 23. октобра 1914. год. Пред судом

одговара двадесет пет окривљених. Суђење се одржава у сали суда у кругу војног затвора у Сарајеву, уз веома јако обезбјеђење. Државни тужилац оптужује двадесет пет поданика царства, да су на силу покушали да измијене границе монархије, па су из засједе убили надвојводу Фрања Фердинанда и његову жену Софију.

Од седморице извршилаца атентата четворица имају испод двадесет година, па су они по тадашњим аустроугарским законима малољетни, и не могу да буду осуђени на смрт. Пунољетни су Данило Илић и Мухамед Мехмедбашић, који је утекао.

Предсједник Судског вијећа је Луиђи фон Куриналди, кога је језуитски фратар Антон Пунтигам, човјек малога раста, који се трза на столици у претијесној судници, док спроводе атентаторе, наговорио да послије суђења оде у манастир да живи испосничким животом. Судије су Богдан Наумовић, Украјинац, и Мајер Хофман, Њемац.

На Принциповом лицу лебди презрив осмијех, који говори да му је испод части да се брани пред судом зеље која је окупирала његову отаџбину. Кратко је ошишан као и остали атентатори, црн у лицу - одлучан. - Ја нисам злочинац, говори на суду Гаврило Принцип, - јер сам смакао човјека који је чинио зло. Политичко уједињење

Југословена увијек ми је лебдило пред очима, и то је била моја основна мисао. Зато је било потребно да се Југословени ослободе, прије свега Шваба и Аустрије, јер свака несрећа која је задесила Југословене потекла је од Аустрије. - Јесу ли те ове мисли и идеје руководиле при извршењу атентата ?, пита завјереника судија. - Јесу, јер ако човјек заборави себе, али воли свој народ, он је у стању све да учини. Ми никада нијесмо очекивали од Аустрије да ће ујединити Југословене, него смо очекивали да ће се Аустрија распасти као куга и изгубити међу Југословенима, одговара Гаврило Принцип.

У судници је прочитано писмо Чабриновићевог оца, у коме се он жали на незахвалност своје дјеце, које предсједник суда користи као повод да истакне оданост монархији оца Недељка Чабриновића.- Он је ваш шпијун !, бијесно казује завјереник. - Ја сам специјално нишанио на надвојводу да га убијем, јер је он, колико ми је познато непријатељ Словена уопште, а особито Срба. Моје увјерење, напримјер, је да овакав атентат претходи револуцији. Јер као што су у Пољској атентати били претеча револуције, тако ће Русија, која је трула држава, само револуцијом моћи да буде спасена и тек онда да постане једна од првих држава, а за Аустрију биће довољна једна револуција да је потпуно уништи.

Трифко Грабеж је свештенички син, па га предсједник суда пита како се усудио да учествује у завјери на божјега створа ако вјерује у Бога. - Ја вјерујем у Бога, али на човјека утичу и друга схватања, поготову када је млад, која носе револуцију у себи, одговара Грабеж. - Атентат је за мене највећи револуционарни чин у историји.

Данило Илић изјављује : - Ја, свакако, одобравам атентат као вид протеста против лоше управе у Б и Х.

Васо Чубриловић својим атеистичким иступима запрепашћује судије, па је због тих схватања осуђен на три године затвора приде. Цветко Поповић на суђењу говори да је приступио атентаторима због прогањања Словена у Монархији.

Иво Крањчевић, чије је име за вријеме суђења промијењено у Милан а „Језуитски хрватски дневник“ објављује текст у коме увјерава јавност да је Крањчевићево католичанство измишљотина српске пропаганде, као разлог своје борбе против царства наводи окупацију Хрватског приморја којим управљају Мађари.

Презирући окупаторски суд, Лазар Ђукић на суђењу није прговорио ни ријечи..

Већина атентатора на суду је истакла да им је намјера била да побију што више

представника аустроугарске власти, да би на тај начин скренули пажњу на лошу владавину Аустро Угарске монархије у Б и Х.

22. октобра говори државни тужилац др Фрањо Свара : - Гаврило Принцип, остали атентатори и њихови помагачи жртве су великосрпске пропаганде из Београда. Државни тужилац истиче да је Гаврило Принцип рођен 13.јуна 1894. и да је он на дан атентата имао преко двадесет година, па је по законима царства пунољетан, и захтијева за њега смртну казну, али поштујући правничку савјест, Принципов бранилац, Макс Фелдебаур, подноси суду доказе, да је Гаврило Принцип рођен 13. јула исте године, и да на дан извршења завјере није био пунољетан, па да не може да буде, по законима монархије, осуђен на смрт. Али бранилац, као и тужилац, прихвата мишљење да је Принцип жртва великосрпске пропаганде.

Принцип настоји да на олтар свете жртве принесе само себе, па говори браниоцу: - Пустите ви моју одбрану на страну, посветите пажњу тој тројици, (мисли се на сељаке који су њему и Грабежу помогли да пронађу пут преко српбијанске границе и пренесу оружје у Босну) настојте њих да спасете и проучавајте њихове ствари. Ако се ви будете бавили мојом одбраном, то ће бити на штету њих тројице којима ипак можете помоћи,

јер су они невини, а ја сам ионако приправан на све...

Примјер правничке самосвијести и непоткупљивости је адвокат Рудолф Цистлер, који брани: Чубриловиће - Вељка и Васу, Ивана Крањчевића и Нђу Керовића. Он брани оптужене са увјерењем да Јужни Словени имају права на политичко и државно самоопредјељење, и да је суверенитет Б и Х султанов, јер је анексија Б и Х из 1908. насилан чин - па се атентат који су починили завјереници не може сматрати велеиздајом, нити кажњивим дјелом за правосудни систем АустроУгарске монархије.

Предсједник Судског вијећа не дозвољава адвокату Цистлеру да до краја образложи своју одбрану атентатора и њихових помагача, већ предлаже суду да се против браниоца Цистлера покрене истрага.

Касније је адвокат Цистлер протјеран из Б и Х.

Адвокат Премужић, који брани Чабриновића, понаша се као тужилац. Др Стрпла, адвокат Трифка Грабежа, у одбрану оптуженог мрмља педесет шест ријечи.

Након суђења, пет дана послије, чита се пресуда...

МЛАДИЋЕВ МАШИНОПИС НА ОВОМЕ МЈЕСТУ ЈЕ ТЕШКО ЧИТЉИВ, АЛИ

ПРАТЕЋИ ТОК ПОВЈЕРЕНИХ МИ РУКОПИСА, И КОРИСТЕЋИ ИСТОРИЈСКЕ ИЗВОРЕ, УСПИО САМ ДА УНИШТЕНЕ РИЈЕЧИ СА ЈЕДНЕ СТРАНИЦЕ ОДГОНЕТНЕМ.

Босна је мученичка земља... све свјетске кризе преломиле су се у њој...

Балкан - планина; бал - игра, кан - крв; бал - мед, кал - звијер; бал - игра, кан - звијер; бал - мед,кан-крв; бал - крв, кан - глава...

Срби су збучили цара Мурата на Косову, подмукло... Они су дивљачки отфикарили Махмут - паши Бушатлији главу... Они су заклали Смаил - агу лукаво... Срби су за све криви...

Језа ме хвата од „Процеса“... велика суморност... на крају смирено покорно, глава на пању... процес је у људској крви... опсесивна књига... Кафка несрећан, самотан, анархиста...

Судије су обучене у црна одијела што је знак да су донесене и смртне пресуде. Атентатори стоје везани ланцима један за другога... озбиљни... измучени... тамни у лицу. Обезбјеђење је изузетно, судница препуна посматрача.

Гаврило Принцип је осуђен на казну тешке тамнице у трајању од двадесет година, пооштрену једним постом мјесечно, и да сваки Видовдан проведе у мрачној самици на тврдом лежају током издржавања казне. Недељко Чабриновић, по мишљењу судија, заслужио је

исту казну, али без поста. Трифко Грабеж добио је двадесет година тешке тамнице и пост свакога трећега мјесеца. Васо Чубриловић кажњен је седамнаест година робије и на пост свако пола године. Цветко Поповић спрема се да одтамничи тринаест година, а Лазар Ђукић десет љета тешке тамнице, као и Иво Крањчевић. Цвијан Стјепановић „зарадио“ је седам година робије. На доживотну тешку тамницу осуђен је старац Митар Керовић. Јаков Миловић, Нађо Керовић, Вељко Чубриловић, Мишко Јовановић и Данило Илић, чије је име прочитано посљедње, јер је по мишљењу судија најкривљи, кажњени су смртним казнама.

Оптужбе су ослобођени: Мића Мичић, Обрен Милошевић и Благоје Керовић...

Државни тужилац улаже жалбу захтијевајући да се: Гаврило Принцип, Обрен Милошевић и Мића Мичић казне смрћу.

Пут Данила Илића у Швајцарску, разговор са Владимиром Гаћиновићем и руским револуционарима, па Мехмедбашићев састанак у Тулузи са Гаћиновићем, Мустафом Голубићем и непознатим патриотама, те Илићево виђење са Ђуром Шарцем у Босанском Броду, полицијском истрагом, и саслушавањем оптужених и свједока, нису откривени.

Царска тајна полиција зна да овим судским процесом организација није уништена, па вршља на све стране Б и Х, Европе и САД, не би ли јој одмрсила мистериозне нити...

У Тузли је полиција ухапсила тридесет група „Младе Босне“, у Сарајеву је откривен и похапшен одбор тајних ђачких удружења, па је шездесеторици „младобосанаца“ из Сарајева суђено у Травнику, као и требињској и мостарској групи. У Бања Луци пред суд је изведено тридесет пет омладинаца, директор Бањалучке гимназије и поједини професори.

У Словенији су ухапшене три групе „Препорода“, а у Далмацији пред суд су изведене многе терористичке тројке.

У тајним омладинским удружењима било је: Срба, Хрвата и Срба муслимана, што су аустроугарске власти жељеле да прикрију, настојећи да увјере јавност да се за атентат суди искључиво Србима, и да су само они носиоци тајних омладинских удружења.

Поштовани рођаче,

Чуо сам да си у својим истраживањима о „Младој Босни“ и Владимиру Гаћиновићу открио нове, за историју непознате чињенице, и да

си о тим својим открићима написао неколико студија.

Ја се, такође, бавим истраживањем Сарајевског атентата, па сам набавио неке ријетке књиге о томе догађају, и имам амбиција да о овоме дијелу прошлости, у којему су учествовали наши преци, напишем књигу, па те молим да ми пошаљеш један дио твојих записа које ћу , свакако, да ти вратим.

Теби и породици шаљем пуно срдачних поздрава.

Цијењени рођаче,

Тачно је да сам у истраживањима о Сарајевском атентату и Владимиру Гаћиновићу дошао до закључака, који су по моме мишљењу остали недоступни историчарима, те мислим да сам учинио најувјерљивија истраживања у овоме трену историје иако, као што знаш, нисам професионални историчар.

Драги рођаче,

Признајем да сам био увријеђен, када си на свечаности поводом састанка наше породице, добро угријан „херцеговачком мученицом“ грдио

нас са „партијским књижицама“ јер, како си рекао, сврставамо нашега претка у социјалисте, а не у револуционаре анархисте, што је по твоме мишљењу Владимир Ј. Гаћиновић био : све због наше „партијске каријере“.

Пишеш ми да стваараш књигу о „Младој Босни“ и Владимиру Гаћиновићу... Знам да је тај посао врло тежак и да ће ти са свим твојим научним и списатељским способностима тешко поћи за руком да књигу напишеш.

Ипак, драги рођаче, да те увјерим да нисам злопамтило, и да умијем објективно да сагледавам историјске чињенице, шаљем ти један дио мојих истраживања о „Младој Босни“, која ти дозвољавам да употријебиш за своју књигу.

Срдачни поздрави!

35

Желећи да се освети Србима генерал Потјорек образује помоћну милицију „шуцкоре“, у којој су мобилисане градске и сеоске пропалице, које су убиле многе представнике овога народа.

У концетрационим логорима у: Петроварадину, Араду и Нежидеру умире око 5 ООО заробљених Срба. Дневно добијају по сто грама хљеба док логорима хара епидемија трбушног тифуса...

Десеторицу затвореника, учесника Сарајевске завјере, из сарајевског истражног затвора пребацили су у зенички.

Монархистичке власти одлучују да тројицу главних атентатора: Принципа, Чабриновића и Грабежа, одвезу на издржавање казне у војни затвор у Терезину, јер су могућности да се утекне из Терезинске тврђаве најмање.

Тројица завјереника под јаком оружаном пратњом тајно напуштају Сарајево. Атентатори су ланцима везани за сједишта у специјалном вагону са навученим завјесама. 2. је децембар 1914. год., дан уласка Потјорекове Пете армије у Београд. Ову вијест тријумфално саопштава атентаторима главни стражар, њемачки наредник Хунтер. Принцип му одговара : - Србија може да буде

окупирана, али побијеђена не може да буде. Србија ће једнога дана да створи Југославију, мајку свих Јужних Словена. - Јеси ли задовољан што ћеш кости оставити у Терезину?, наставља да провоцира атентатора заједљиви командандт страже. - Ја сам се за то спремао, говори млади атентатор, и одмахује руком. - Лако је кукавички убити жену, мајку троје дјеце, наставња Хунтер. - Ја сам гађао Потјорека, говори Принцип.

4. децембра навече група атентатора стиже у Беч. Војска је блокирала Жељезничку станицу и пероне. Маса свијета дочекује атентаторе и псује Србе и Србију. Жандарми са муком спроводе младиће у станичну зграду, гдје ноћивају у соби на првоме спрату.

Ујутру крећу према Терезину, средњовјековној тврђави у Чешкој, пет километара удаљеној од истоименог града. Спољни зидови замка су дебели један метар, а испред њих је канал пун воде из околних потока и канализације. Ћелије су високог свода предвиђене за већи број затвореника. Између њих налазе се самице.

Према прописима хабзбуршких војних затвора, сваки осуђеник морао је да буде окован негвама тешким десет килограма, али, и поред наредбе Министарства рата да се затвореницима због лоше исхране скину окови, ова заповијест

није испоштована према сарајевским атентаторима. Заједничко Министарство финансија издаје специјалне инструкције, да се атентатори и учесници завјере држе у самицама под тешком стражом и надзором, да буду одвојени једни од других, и од осталих затвореника, и да се на њихове односе са робијашима брижљиво мотри, када буду шетали затворским двориштем.

Гаврило Принцип може да шета послије осталих затвореника пола сата.

Чисто рубље затвореници добијају једном мјесечно. Сапуна немају ... Ћелије су хладне... Вода у посудама смрзава се сваке ноћи... Према тврђењу појединих преживјелих из Терезина, затворенике нису тукли.

36

Један од највећих пјесника боема са јужнословенских простора, свакако, је Аугустин Тин Ујевић, који је својим пјесмама и необичним умјетничким животом постао легенда.

Родио се 1891. године у Вргорцу. Учио је за свештеника, али се посветио поетском стваралаштву. Живио је у периоду великих ратних, политичких и културних превирања на просторима бивше Југославије. Рано се разочарао у обичан живот, који није могао да прихвати, па је побјегао у заумне поетске свјетове ван времена „стар, а млад“. Предао се духовноме животу занемарујући материјални – узвисио се изнад обичних смртника, те је из своје муке јадиковао , свјестан да му нема помоћи. Из таме жуди свјетло : своје пјесме као лучу дарује тамном животу. Он тражи смисао свога постојања и сврху своје службе људима и Богу. Отуда снажна филозофска мисао која прожима његове пјесме. У „Високим јаблановима“ читамо самосвијест о сопственој пјесничкој мисији.

Утекао је у Париз да тражи спокој, а дочекале су га задимљене словенске главе у „Ротонди“, биједа и разочарење.

Кроз његово срце текла је несрећа јужнословенских народа, па је, када је почео Први свјетски рат, иако су га поједини министри из Србије, која му је дала стипендију за студирање, називали пјандуром и протувом која арчи државне паре, улази 1914. у Легију странаца - савезник Србије - облачи морнарску униформу и допловљава на Јадранску обалу.

Стихом је захватао дјелић космоса. Сања о другим цивилизацијама и проповиједа побратимство са њима, схватајући да је живљење прожето космичком тајном. Дакле, у овоме космичкоме надахнућу, пјева о човјеку : тајни самоме себи и другима, тајни постања на којој је утемељена велика филозофска мисао.

Од 1921. потписује се као Тин. Борави у Београду. Потпуно предан духовноме свијете, изгазио је све малогађанске норме понашања, и зачуђује Београђане гласним политичким алузијама ка појединим политичким личностима, па великога пјесника, у пратњи жандарма, протјерују из Београда.

Борави у Сарајеву живући како је навикао, у крајњој немаштини.

У Никшићу је штампана његова књига пјесама Ауто на корзу у штампарији Слободна мисао.

Једна од збирки пјесама Тина Ујевића носи назив Жедан камен на студенцу, који нам казује филозофију људскога постојања : танталових мука на које смо осуђени - никад сретни, никада задовољни - жедни на извору, а жеђ не можемо да угасимо.

„Ухапшен у својој магли,
Закопчан у својем мраку,
Свако својој звијезди нагли,
Својој ружи, својем маку“.

У Загребу живи исто од данас до сутра, боемски. Објављује књигу есеја Људи на вратима гостионе.

У садашњем времену када преко европске гардеробе и копирањем свега што је „свјетско“ желимо да се погосподимо и постанемо „европејци“, примјер Тина Ујевића, свакако у екстремном виду, а он је то желио, говори нам да се господство и европејство манифестује духом. Дакле, био је пјесник господин и Европљанин, додуше, у поцијепаном и прљавоме одијелу.

Начин његовога живљења био је у великој супротности са пјесниковим високим захтјевима духа. Имао је осјећај за естетско, иако својом спољашњошћу есетику није задовољавао.

„О љепото људи проклињу ти име,
Јер си само обрис којим путем бива,

Јер си призрак зрачни високо над свиме,
Који даје међу што се затим скрива“.

На прагу елементарне егзистенције, пјесник се предао оној духовној, напукло звоно које испушта звуке „свакидашње јадиковке“.

Волио је, био понижаван, па се узвиси до звјезда. Достојанствено - свјестан да је трку са животом изгубио - јадиковао је за човјека који, мада губитник, тога није свјестан.

Стари мајстор пера умро је 1955. а његово пјесме, које говоре о судбини човјека мученика, борца, чије оружје је перо, за вријеме његовога живота, биле су незапажене.

„Јер мени треба моћна ријеч,
Јер мени треба одговор,
И љубав, или света смрт“.

У „Мрском ја“ Аугустин Тин Ујевић пише :

„ Из Двојне Монархије нисам изашао за вријеме рата, како мисли г. Прохаска у свом писму, но сам, послије дужег боравка у Србији, већ од 8. новембра 1913. год. непрекидно живио у Паризу. Мој боравак у Паризу мени је дао прилике да склопим познанства врло различите врсте, о којима је боље да овдје не говорим јер су дала повода да будем прогоњен од наших

званичних и полузваничних фактора на страни и код куће“.

Први свјетски рат увелико жести. Студенти Аугустин Ујевић и Владимир Гаћиновић у Паризу се прикључују Легији странаца која је савезник Србије, и облаче морнарске униформе. Историјске архиве сачувале су фотографије легионара ошишаних на „нулу“, на којој се препознају ликови, касније великог хрватског пјесника, и студента револуционара.

На француском ратном броду они плове до Африке, и патролирају уз обалу Јадрана. Посматрају Ловћен.

Легија се из политичких разлога враћа у Француску. На плочницима Париза очајавају Ујевић и Гаћиновић. Живе у великој немаштини. Раде као улични продавци новина L' Humanite, копају канале, покушавају да се запосле као возачи камиона, код непознатог Бугарина траже баштовански посао. Сате проводе у Националној библиотеци у Паризу, јер обојица цијене литературу.

„ Уколико смо били пријатељи, (то се односи нарочито на године 1914. и 1915.) било је то у знаку руске револуције“, пише о пријатељству са Гаћиновићем Аугустин Ујевић. Пјесник у овоме тексту истиче да су он и

револуционар, једини од Југословена, у Паризу слушали предавања Лава Троцког и Луначарског. Двојица Јужних Словена посјећују Троцког у хотелу Одеса, недалеко од станеце Монпарнас у улици Одеса гдје руски револуционар станује. Троцки је према Ујевићу и Гаћиновићу веома срдачан, јер симпатише борбу Јужних Словена против Аустро Угарског царства. У једном чланку Троцки назива Гаћиновића „својим младим пријатељем“. Према писању великог пјесника, Троцки је Гаћиновића схватао као социјал идеалисту, и замјерао му је што у својим револуционарним идејама посједује малу „националну“ ноту. Пјесник „Свакидашње јадиковке“ сјећа се да су код Троцког једном приликом, он и Гаћиновић, интервенисали да утиче на ослобађање неких анархиста из затвора у Паризу.

Младога Херцеговца мучи судбина похапшених другова који су учествовали у сарајевској завјери и огромна ратна разарања, погибије људи. Ујевић га памти са главом у рукама и ријечима: - Боже, зар смо ово све ми учинили?

Владимир Гаћиновић се у Паризу упознаје са Сергијем Кибалчићем, који своје име крије псеудонимом Виктор Серж, јер је његов стриц Николај Кибалчић погубљен као члан

„Народне воље“ 1881. због учешћа у завјери на цара Александра II.

Један од Кибалчићевих предака, који је био свештеник, из Црне Горе је у XVIII вијеку дошао у Русију. Породица Кибалчић је живјела са народом православне религије, у који је полагала велике наде за ослобођење Словена, и претопила се у Русе, иако је у свијести породице Кибалчић сачувано црногорско поријекло...

Кибалчић ради у листу Анархија... Гаћиновић је у веома присној вези са њим, па се са Кибалчићем побратимио.

У редакцији листа Анархија често навраћа Лав Троцки, са којим се сусреће Гаћиновић. У једном писму упућеном Троцком Гаћиновић пише :

„ Ви Руси о нама знате мало, много мање него ми о вама. У томе нема ничег чудноватног. Ваша земља је велика, ви имате велике задатке, и ви сте у многоме отишли далеко унапријед, и када бисте загледали у странице покрета наше српско - хрватске и уопште југословенске интелигенције, ви бисте тамо нашли много црта вашег сопственог покрета, када је био у шездесетим и седамдесетим годинама прошлог стољећа.
А ми познајемо вашу идејну историју и волимо је, ми је у многоме на себи стварамо. Чернишевског,

Херцена, Лаврова и Бакуњина ми убрајамо у наше најбоље учитеље. Ми смо, ако хоћете, ваша идејна колонија, а колонија вазда заостаје за метрополом“.

Послије многих наговарања Лав Троцки успио је да убиједи Владимира Гаћиновића да напише текст о Сарајевском атентату и доживљајима из француске морнарице.

Он завршава текст и предаје га Троцком.

Састанак Голубића и Мехмедбашића са њим у Тулузи, у чланку се не спомиње, а пут Данила Илића у Швајцарску, Гаћиновић је описао као путешествије знатижељног учитеља, који је хтио да се упозна са развојем педагогије у Швајцарској...

Запис Владимира Гаћиновића Троцки објављује у „Кијевској мисли“, часопису који је отворен за све идеје и политичка струјања. Руски револуционар има изразити књижевни дар, па попут мајстора реализма пише у предговору за први текст Владимира Гаћиновића:

„ Поред мене у углу Cafe de la Rotonde, у густом диму којем се сличан једва може наћи, сједи неки млади Србин. Без обзира на веома шарену публику, човјек преко воље зауставља поглед на њему. То је једна између оних фигура које као да су створене да код уредних људи изазову неспокојство.

Висок, мршав, али снажан, мрк, са изразом немира и енергије у очима и цртама лица, он оштроумно посматра све и свакога, жедан утисака из туђег живота, али способан да се не изгуби у њима. Овај млади човјек, скоро младић, једва да му је двадесет година, има свој циљ. Он је Босанац, интиман друг Принципа и Илића.

У мојој кући крај Невесиња није била окачена фотографија великога вође очинскога лика, Стаљина, јер је у Мексико послао агенте да убију Троцког... Владимир га је од милоште звао Троле... „недодирљиви“ диктатор је због овога чина отрован...

Човјек који са Лењином и другим руским револуционарима искри револуцију... човјек кога у Мексику убијају сјекиром у главу, ствара слику „Ротонде“ у којој сједи са Владимиром Гаћиновићем...

Задимљене словенске главе...

Око нас остаци свих иностраних колонија у Паризу. Мали, засад још мало популарни руски скулптор са великим, у Латинском кварту веома популарним псом, и лијепо избријани Шпањолац који никада не скида огртач са црвено-зеленом заставом ; неки старац непознате нације, habitue de lamasion, који скупља добровољне прилоге за вијенац јуче умрлој кафеџики ; сиједи Италијан са женом у сомотској блузи, уважаван, разумије

се, од свих модела који посјећују кафе; два млада Румуна или Грка у лакованим ципелама са брилијантским прстењем на прстима и са манирима лажног учитеља играња ; дјевојке кварта, les cigales, које полугласно пјевају пјесму љубави, која се сада не тражи. У оваквој атмосфери прича ми мој млади друг о југословенској омладини и њеним надама и борби, дајући летимичну карактеристику лица за чија имена смо први пут чули крајем јуна из новина. - Знате шта, предложим ја њему – напишите своје успомене, испричајте барем оно што се сад може јавно испричати. Ја мислим да ће то веома занимати читалачку публику. Послије два дана, донио је мој млади друг свој рукопис. Он је рефлекс свога писца заједно са његовим погледима и оцјенама за које ја не могу преузети одговорност. Али то је људски документ и било би неумјесно да га исправљам или допуњавам. Ја га једноставно доносим у преводу.

Аугустин Тин Ујевић описује Гаћиновићев психолошки портрет:

„... мислио је на апостолат и био Дон Кихот у свом апостолату. Али, баш та фантастика и донкохотовство дали су му љепоту која није више филозофско - социјална, но зато је чиста поезија сна и чина“.

СЈЕКИРА ЗА ТРОЦКОГ

(Знао је какво је чудовиште ћелави осветник
Коме је цар објесио брата,
И који је волио да удара у жице гитаре.
Знао је ко му напуни џепове новцима,
И какво то ново друштво Он спрема у
запечаћеном вагону воза ка Русији...)

Када је бркати злотвор,
Пропали хришћански проповједник
За кога би Фројд казао да
Није могао да му се диже,
Пожелио да влада свијетом,
Пред његовом чизмом
Нашао се идејни творац и Маг
Револуционарног подземља,
Лав Давидович Бронштајн Троцки...

Повучен у Мексику схватио је
Да је сваки оков од данас до сутра,
И да они који стежу, пуцају...
„Недодорљивом“ тиранину у
Коме робови виде бога,

Пану на ум идеја да потврди
Своју немоћ и недореченост,
И посла агента да пробије
Лобању мислиоцу
Да би зауставио револуцију која је вјечита...

Паде глава, угаси се свијет...

Мрачни човјек у Кремљу не схвати
Да је мртав...

Заклињу се Партијом, умјесто часним крстом... они су „најсавршенији систем“... убијају свештенике, затиру древне православне храмове... брат убија брата... Партија је наредила да Бога нема...

„Ослободиоци“ без мрве образовања убијају и растјерују аристократију којој су завидили на културном и цивилизацијском нивоу... потом се усељавају у њихове палате... један од предсједника једне „комунистичке“ општине, који је, између осталога био и општински судија, одбио је да буде и учитељ, јер није научио слова... Кажу да је столици великога пјесника Петра Другог Петровића Његоша, један од чаланова Партије, пошто је била превисока за њега, подрезао ногаре и прилагодио је своме

„достојанству“... биству пјесника „Горског вијенца“,коју је о своме трошку поставио велики пјесник Јован Дучић у своме родноме граду Требињу, и која је за вријеме окупације Требиња била скривена од усташа, један од чланова партије је хтио да префарба у „ црвено“, када је град ослобођен од фашиста...

Писци су писали о славној револуцији, славили Партију и Тита... њихове књиге штампане су у великим тиражима... Неки су постали „угледни књижевници“, без мрве талента...

Оне који мисле својом главом, названи су фашистима, четницима, америчким шпијунима, педерима... анархистима „антидржавним елементима“...

Сада, када одлазе у историјско смеће, канте фарбају „демократским“ бојама... ваљда мисле да ће тако мање да базде...

Генерал Потјорек је поражен од српске армије. Изгубио је 150 000 војника, па је „ослобођен“ командујућег пложаја из „здравствених разлога“.

„Због претрпљеног неуспјеха и тиме проузрокованог неповољног утицаја на моје здравље, молим за разрјешење од дужности команданта Балканских борбених снага... и

*шефа Земаљске владе, као и за моје иступање из активне службе, са мјестом становања у Целовцу... жив...жив сам... ја сам их довезао пред цијев пиштоља... ненамјерно... жив сам жив... жиииииии

37

Цар Фрањо Јосиф помиловао је на смрт осуђене Нећа Керовића и Јакова Миловића. Судбина: Вељка Чубриловића, Мишка Јовановића и Данила Илића је ријешена.

Вида и Стана, сестре Вељка Чубриловића, добиле су одобрење да посјете брата пред извршење смртне казне над њим.

Завјереник чита *Јеванђеље по Јовану* и моли сестре да Библију понесу његовој кћерци Нади.

У *Јеванђељу по Јовану* завјереник је подвукао 27. стих у Шестој глави : „ Старајте се не за храну која пропада, него за ону која постаје за вјечни живот, а коју ће вам дати Син човјечији јер њега потврди Отац, Бог печатом својим“. У Шестој глави затвореник на бијеломе хљебу потцртао је 35. стих: „ Рече њима Исус : Ја сам хљеб живота ; ко мени долази, неће никада огладњети, и ко мени вјерује неће никада ожедњети“, као и 63.„ Дух је оно што оживљава, пут ништа не помаже. Ријечи које вам рекох дух су и живот су “. У Седмој глави Јеванђеља по Јовану Вељко

Чубриловић љуби 39. стих: „ Он то рече за Духа, којег ће примити они који вјерују имену његовом; јер Дух Свети још не бјеше на њима, јер Исус још не бијаше прослављен“. У Седмој глави означен је 41. стих : „ Други говораху: Ово је Христос. А једни говораху; Зар ће Исус из Галилеје доћи?“ У Десетој глави истакнут је 11. стих: „ Ја сам пастир добри. Пастир добри душу своју полаже за овце, и 13. стих:„ Најамник бјежи јер је најамник, и не мари за овце“, такође, у Десетој глави завјереник је подвукао 27. стих *Јеванђеља по Јовану* : „ Овце моје слушају глас мој, и ја њих познајем, и оне за мном иду“ и 28. стих : „ Ја им дајем живот вјечни, и оне никад неће пропасти, и нико их неће отети из руке моје“. У једанаестој глави означен је дио 51.стиха : „... пророче да Исус треба да умре за народ“, и 52. стих: „ И не само за народ, него и да расијану дјецу Божју скупи у једно“. У Дванаестој глави *Јеванђеља по Јовану* Вељко Чубриловић пред смрт је схватио 24.

стих: „ У истину, у истину вам кажем, ако зрно пшенично паднувши на земљу, не умре, оно остаје само, али ако умре, много рода роди“. У Четрнаестој глави *Јеванђеља по Јовану* завјереник је потцртао 19.стих : „ Још мало, и свијет мене неће видјети; а ви ћете ме видјети, јер живим, и ви ћете живјети“.

На крају *Светога писма*, Вељко Чубриловић је записао : „ Читао Вељко Чубриловић на Бијелом хљебу 20. јануара 1915. год.“

Пред погубљење Мишко Јовановић пише својој жени:

„Љубице, име и срећо моја. Када ово писмо примиш, бићу тијелом мртав, а духом ево ме к вама да вас обоје грлим и љубим... Увјерен сам у твоју љубав, способност, а удеси и живи према прилици, како ти најбоље буде било, јер ми је то једина жеља да Ти је добро. Све српске Соколе у моје име поздрави и кликни им посљедње здраво...“

Данило Илић испод вјешала пише писмо мајци:

„ Драга мати,

Ја сам добро и здраво. Немој се много жалостити, јер се надам да ће се моја ствар

добро свршити и то убрзо. Чим добијеш писмо, донеси ми овамо, и предај у канцеларију четрдесет круна, а преобука ми не треба. Поздрави тетку.

Поздрав Данило“.

Завјереници су изведени на губилиште између девет и десет сати. Ланци су им скинути у ћелијама. Држе се прибрано. Прочитана је пресуда по којој, као мање крив, први треба да буде погубљен Вељко Чубриловић.

Завјереник стаје испод вјешала и скида кравату... Тешко откопчава дугмад кошуље. Државни џелат, Алојз Зајфрид, Аустријанац, нуди завјеренику помоћ. - Није потребно, сам ћу, говори млади учитељ. Снијег је покрио брда около затвора... Поред вјешала у бари је постројен вод војника са пушкама на раменима и исуканим бајонетима. Официр са бијелим рукавицама командује, бубњари ударају у добоше. Поред завјереника православни свештеник, Милан Мратниковић, моли за његову душу.

Мишко Јовановић је смркнут, миран... Не коментарише циничне џелатове ријечи: - Не бријте, ја сам печен у своме занату, неће ни секунд да потраје.

Данило Илић је, као најкривљи осуђеник, остао посљедњи. Стаје испод омче... Сјећа се свога оца обућара, који је умро када је атентатору било пет година... *„...мајка ради као праља да би прехранила мене и себе... учим трговачку школу... продајем на улици новине... шаптач сам у путујућем позоришту... преписујем текстове за глумце... цијепам карте на улазу у театар... скитам Босном... радим на жељезничким станицама... на Сави туцам камен у каменолому... враћам се у Сарајево... добијам државну стипендију... завршавам учитељску школу... радим као учитељ у Автовцу и Фочи... пуно читам... разболио сам се од чира на желуцу и због болести се враћам у Сарајево гдје радим као чиновник у Српској банци... путујем код Владимира Гаћиновића у Швајцарску са пасошем Илије Сударa који личи на мене... борим се у Србији за вријеме балканских ратова... лежим изнурен у сарајевској болници...“*

Сјећа се мршавог енергичног дјечака кога у Сарајево доводи његов старији брат, да би ђак учио трговачку школу, са којим се одмах спријатељио. Мајка Данила Илића прихвата да дјечак из Босанског Грахова станује код њих.

Данило Илић је лијеп висок младић са отменим опхођењем. Носи црну машну да би га

подсјећала: - На смрт и пролазност живота, како је говорио.

Добошари лупају, атентатор кличе против Аустро Угарске царевине. Повике чује само државни џелат, који запањен смиреношћу атентатора на губилишту изјављује : - Храбријих и мирнијих делинквената нисам имао у својој пракси.

Јуначко држање завјереника на губилишту забринуло је власти у Сарајеву, па желе да спријече, да гробови објешених завјереника постану мјеста ходочашћа омладине Б и Х, као што је постао гроб Богдана Жерајића, те тијела завјереника сахрањују тајно ноћу између 3. и 4. фебруара, иако је предсједник окружног суда у Сарајеву дао дозволе породицама објешених да јавно сахране погубљене јер су, по аустроугарским законима, на сахрану својих ближњих имале права.

Некадашњи саборац „Младе Босне“, књижевник Нобеловац, шетајући сарајевском улицом у којој је некада живио Данило Илић, која је послије Првога свјетскога рата носила име сарајевског атентатора, сјетио се свога друга, па је записао:

„ Погледај нас, Господе, и услишај нас не ради нас злих и несложних, него ради овог

великог праведника и мученика, сарајевског учитеља, Данила Илића“.

БАЛАДА О ОБЈЕШЕНИМ ЗАВЈЕРЕНИЦИМА „МЛАДЕ БОСНЕ “

Вељку Чубриловићу, Мишку Јовановићу и Данилу Илићу који су објешени у сарајевском војном затвору 3. фебруара 1915. између 9 и 10 часова због сарајевске завјере.

Православни свештеник је Милан Мратниковић, аустријски државни џелат, Аустријанац, Алојз Зајфрид.

Хладно јутро, снијег на брдима...

Вод војника у дворишту постројен,
Руке са бијелим рукавицама
Командују сабљом подигнутом.

Православни свештеник поред
Вјешала моли Бога за душе
Атентатора, добоши бубњају.

Искусни џелат хоће осуђеном
Да раскопча оковратник кошуље.
„Није потребно“, каза завјереник.

Док се тијело објешеног љуља
На конопцу, крвник рече да би
Утјешио другога фанатика :

” Ја сам печен у своме занату,
неће секунд да потраје “.
Соко га посматра тамним очима.

Трећи завјереник гледну смирено
омчу, па викну: „Живио Жерајић!“
”Ја вам овдје, као Аустријанац

Који воли свога владара кажем
Да у дугој пракси нисам имао
Храбријих и мирнијих делинквената “,

Говори џелат монархистички.

38

Недељко Чабриновић је у Терезину тешко оболио од туберкулозног отока жлијезда. Доктори не могу да му помогну, па га из затворске болнице враћају у ћелију да умре. Мршави болесник придржава се за кревет руком која свјетлуца фосфорним сјајем. Личи на ванземаљско биће, јер је одјевен у бијелу одјећу. Оштра кољена су једно поред другог. Хода спутаним кораком као да гази по живом блату, јер се у затвору навикао на негве, иако су му их у болници скинули. Ноге подрхтавају. На лицу Недељка Чабриновића одсликава се доброта. Из његовог држања зрачи уљудност човјека који је одбачен од људи, и живи у божанској усамљености... Над атентатором лебди узвишен значај. За тренутак престаје стругање војничких чизама, кашљање стражара и њихова прича. Двојица војника болничара носе транспортна носила: - Посљедња вожња, говори један од њих. Кроз болничка врата потпуно малаксао, испред двојице наоружаних војника низ степеник слази Недељко Чабриновић са благим озареним лицем. Одјевен је у војну кажњеничку униформу, шињел и капу, али отменост и елеганција су у завјеренику. Клецајући прилази носилима. - Нико да му није

помогао !, дерња се поручник малог раста и црвенога носа, пун срџбе и жустрости, као да од њега зависи опстанак царевине. Чабриновићево лице нема боју смрти већ зрачи надземаљском свјетлошћу. Лагано лијеже на носила. Из ногавице пиџаме за тренутак се помоли танак ножни зглоб.

Болничко особље и болесници чули су да одводе сарајевског атентатора из болнице. Стоје на болничком ходнику у ставу мирно, као да официр са високим чином врши смотру.

Чабриновић ванземаљски. На његовом лицу цвјета равнодушност. Не личи на човјека који је хтио да убије, већ на анђела.

Умро је 23. јануара 1916. год.

Кривично одјељење сарајевске полиције захтијева од војне команде под чијом је надлежношћу затвор у Терезину, да се глава Недељка Чабриновића одсијече и пошаље у Сарајево, да би била изложена поред лобање Богдана Жерајића у криминалистичком музеју. У овоме допису сарајевска полиција наглашава да ће она да плати све трошкове.

Грабеж не може да једе. Не устаје из кревета. Издахнуо је у Терезину, у јутро 1916.

Земаљска Влада предлаже заједничком Министарству финансија да се девет затвореника, учесника сарајевске завјере, из

Зенице пребаце изван Б и Х, јер сматра да нису више на сигурном, јер су неки стражари болесни, а поједини непоуздани...

Крањчевић, Ђукић и Стјепановић су из зеничког затвора транспортовани у Терезин. Лазар Ђукић у Терезину је кост и кожа. Блијед... Десно око велика краста... У бунилу говори стражару испред ћелије да је 1912. организовао атентат и покушао да убије цара Фрања Јосифа... Ђукић је споменуо име Ива Крањчевића, кога у затвору одмах саслушавају.

Када је затворска управа суочила Ђукића и Крањчевића, Лазар Ђукић пориче да је стражару причао ишта о атентату на цара.

Послије овога саслушања Лазар Ђукић је пребачен у прашку лудницу гдје је умро.

Васо Чубриловић, Цветко Поповић, Керовићи, отац и син, и Јаков Миловић пребачени су 2. марта у Мелерсдорф, војни затвор у околини Беча.

У „Мелерсдорфу“ умире 16. априла 1916. Јаков Миловић. Када су га хапсили, жандарми су га тукли и повриједили му бубреге. У затвору, стално је болестан. Свештеника који је дошао у затворску ћелију да га пред смрт исповиједи, пита:
- Је ли тачно да је Србија побијеђена ? Шест дана послије Јакова Миловића у „Мелерсдорфу“ умире Нађо Керовић. Његов отац Митар раставио се са

душом 1. октобра исте године... Стари Керовић је свака три мјесеца молио Васу Чубриловића да напише писмо његовој породици, у којему је старац давао савјете за рад и економију у својој породичној задрузи...

Послије јутарњега богослужења у манастиру Маинама, пењемо се од Будве козјим стазама којима одавно нико није пролазио... Мјештани су сишли у град да би се бавили туризмом...

Некада су ови путеви носили живот, чобане, стоку... љубав...

Крећемо се ка манастиру Стањевићи који је у доба, када је овим крајевима управљала АустроУгарска монархија би претворен у касарну...

Боравио сам на његовим рушевинама прије пет година, и пио хладне воде са извора испод манастирских зидина... Пут не познајемо најбоље... двојица ловаца нам објаснише како да стигнемо до Доњих Побора, па одатле на Стањевиће...

Успињемо се присојном страном... На стази змије отровнице се сунчају: шарке и поскоци... дахћемо... Упорни смо јер хоћемо да остваримо планирани излет...

Иза превоја угледасмо манастир... Изненадих се, када видјех, да је од мога прошлога доласка знатно обновљен... Црквица је озидана и омалтерисана... фреске ће касније да се насликају... Конак је, такође, оправљен...

Иако је манастир одавно под заштитом државе, тек деведестих година 20. вијека, послије слома комунистичких режима у свијету и код нас, кренуло се у обнављање цркве и манастира.. Обновљене су многе црквице по приморским селима, које су у доба „ослободилаца“ биле порушене или у јадноме стању... у некима је затварано живо...

У манастиру борави један калуђер, који нас срдачно прихвата и уводи у просторије конака... Гости нас домаћом лозом, вином и куваним јајима... све манастирска прозводња...

Прича нам да су у манастиру, сем Петра Првога Петровића Његоша, Светога Петра Цетињског, и Петра Другог Петровића Његоша, боравили и Сима Милутиновић Сарајлија и Доситеј Обрадовић као просвјетитељи мисионари...

У трпезарији конака на зиду фреске младих мајстора фреско - сликарства... У углу прозора фотографија руске династије Романових...

При поласку, калуђер нам показује стари храст под којим се по предању одмарао Свети Петар Цетињски... Побожно дотакох кору стабла...

Поздрависмо се са калуђером, те кренусмо ка Будви, опет козјим стазама, али много лакше него при успону, надахнути манастирском тишином и његовим зидинама које слове древну причу о људскоме несигурном животу...

39

У касну јесен 1915. год. Србија на фронту доживљава пораз. 125 ООО српских војника је на Солунском фронту. На другим фронтовима Првог свјетског рата не назире се његово скоро завршење и побједа српских савезника .

Њемачка армија улази у Србију и Београд, и почиње велико страдање српских војника, који се повлаче преко Проклетија, кроз Албанију, до мора, гдје чекају савезничке бродове да их прихвате. Преживјели изгледају као авети.

Многи Аписови одани саборци су мртви. Његов вјерни сарадник, мајор Војин Танкосић, погинуо је у рату. Био је тешко рањен и послије неколико дана је умро. Сахранио га је његов пратилац Ђуро Шарац.

„Уједињење или смрт“ оптужује Николу Пашића да је он директни кривац за српски пораз, јер није послушао чланове организације, који су му у љето предлагали да српска војска нападне Бугарску и порази је, да бугарски војници не би могли да нападну српске војнике са леђа када у напад крене Аустрија и Њемачка.

Цар Фрањо Јосиф умро је 21. новембра 1916. год. На трон монархије дошао је надвојвода Карло, нећак Фрања Фердинанда. Нови

аустроугарски цар и његова жена свјесни су да се у рату положај монархије погоршава и желе да што прије склопе повољан мир за царство, па уз помоћ принца Сикста Бурбонског, шуре цара Аустро Угарске, цар Карло Први уговара тајни састанак са Клемасоом, за који не зна Њемачка.

У фебруару 1917. цар Карло Први тражи да се послије мира образује јужнословенска краљевина, у коју би била укључена и Србија, а на чијем челу би био један од хабзбуршких надвојвода, али на инсистирање савезника Србије, цар Карло пристаје да Србија послије рата остане независна држава, под условом да се удружења и организације, које су дјеловале, и дјелују против монархије распусте, и да се обавезно казне личности, које имају било какве везе са сарајевским атентатом, и да се династија Карађорђевића уклони са власти...

Регент Александар Карађорђевић и предсједник српске владе Никола Пашић имају информације о тајним преговорима цара Карла са савезницима Србије, и настоје да пруже неоспорне доказе да нису учествовали у Сарајевском атентату, већ да су жељели да га спријече, и хоће да пруже руку сарадње при хапшењу и кажњавању особа, које су на било који начин уплетене у сарајевску завјеру...

У Аписовом табору у Солуну налазе се „младобосанци“, учесници Сарајевске завјере - Мухамед Мехмедбашић и Мустафа Голубић... Пуковник Апис планира атентате на грчког краља Константина и њемачког цара Виљема.

Мехмедбашић и Арежина путују за Атину. Мехмедбашић чека краља у атинском позоришту, да га убије, али краљ у посљедњем тренутку отказује посјету казалишту због назеба.

Историја је сазнала да је Мехмедбашић остао да се лијечи у једној атинској болници, јер се разболио, а да је Арежину убио непознати грчки официр.

Поједини истраживачи тврде да га је убила српска тајна полиција...

Мустафа Голубић и непознати „младобоснци“ хоће да убију цара Виљема, али ове завјереничке планове открива српска тајна полиција и саопштава их регенту Александру Карађорђевићу, који доживљава живчани слом, и смјењује пуковника Драгутина Димитријевића Аписа са чела Обавјештајног оделења Врховне команде.

Пуковник Драгутин Димитријевић Апис и водећи чланови организације Уједињење или смрт („Црна рука“) ухапшени су 15. децембра 1916.

Приликом Аписовог хапшења код њега је пронађен оригинал Устава и Пословник организације а код Аписових присталица полиција је заплијенила још два списка тајног удружења Уједињење или смрт.

У Записнику организације који је пронађен код Велимира Вемића, под бројем 217 у групи 203. уписано је име Владимира Гаћиновића.

40

У истрази се од пуковника Аписа тражи објашњење за рачун који потврђује да су купљени пиштољи типа „наган“. Апис изјављује да је из гвожђарске радње Драгомира Живковића купио четири пиштоља марке „наган“ са четири стотине патрона за 240 динара, и да је рачун плаћен од тајних кредита, да би пиштољи били послани у Босну за наоружавање повјереника „Уједињења или смрти“.

Овим пиштољима нису били наоружавани завјереници, који су извршили атентат...

Поводом фотографија Гаврила Принципа, Милана Цигановића, Недељка Чабриновића и његове визит-карте, које су заплијењене у Аписовом стану приликом његовог хапшења, Апис у истрази говори да му их је повјерио на чување мајор Војин Танкосић послије атентата.

Српска тајна полиција мучи Малобабића и Мехмедбашића, да би признали измишљени атентат на регента Александра Карађорђевића. Малобабић је потписао оптужницу по којој је главни кривац за атентат на регента пуковник Апис : онако како је желио војни тужилац.

Стаљинистички процес прије Стаљина!

Мухамеда Мехмедбашића полиција није успјела да примора на потписивање лажног признања о атентату на регента Александра Карађорђевића. - Атентат није спреман, нити је изведен, нити бих ја икада учествовао у њему, јер у таквом убиству нема више идеје, говори Мехмедбашић полицији.

Полиција притвара припадника организације Уједињење или смрт, Мустафу Голубића, али он одбија да лажно свједочи против пуковника.

Када је пуковник Драгутин Димитријевић Апис сазнао да је Малобабић потписао лажну оптужницу против њега, био је веома изненађен. Официру који стражари испред врата његове ћелије, пуковник са усхићењем прича о Мехмедбашићу, као типу руског револуционара, „бисеру“ кога ваља чувати, а не му судити.

Суђење пуковнику Апису почиње 2. априла 1917. Оптужница је 9. априла проширена на Рада Малобабића, и Мухамеда Мехмедбашића, јер су, по наводима оптужнице, извршили атентат на регента Александра Карађорђевића, који је организовао пуковник Апис, код Острова у 17 сати 11. IX 1916. год. када се регент враћао са фронта.

Апис је самоувјерен и очекује повољан исход оптужбе против њега, јер није крив за измишљени атентат, и узда се у своје пријатеље на Солунском фронту, у Русији, Великој Британији и Француској...

Вођа „Беле руке“, главни политички савјетник регента Александра Карађорђевића, Петар Живковић, шаље поруку Апису у затвору „да ће се све лепо завршити“, ако Апис открије битне детаље око организовања сарајевског атентата.

Пуковник Апис тада одлучује да напише писмо регенту Карађорђевићу, увјерен да ће послије расвјетљавања догађаја око његовог (Аписовог) учешћа у сарајевској завјери, доћи до прекида и одустајања од судског процеса против њега и његових сарадника.

„ Војном суду за официре,

Ствар је у овоме :

Раду Малобабићу сам као шеф Извештајног одсека Гл. Ђ. Штаба ангажовао да ми организује извештајну мрежу у Аустро Угарској, и он се тога примио. Ово сам учинио у споразуму са руским војним аташеом г. Артамоновим, који се лично састајао са Радом у мом присуству. Пошто

је Раде почео посао, ја сам, осећајући да се Аустрија спрема за рат са нами, мислио да ће нестанком престолонаследника аустријског Фердинанда војничка струја, којој је он на челу био, изгубити своју јачину и да ће на тај начин ратна опасност бити од Србије отклоњена или ће бар за нешто бити одложена, те сам због тога ангажовао Малобабића да приликом заказаног доласка Фердинандовог у Сарајево организује атентат на њега.

Мухамед Мехмедбашић је једини Србин муслиман који је био учесник у том атентату и који је успео да побегне прво у Црну Гору, а затим за време рата дошао је к мени у Ужице. Поред овога, он је мојом сарадњом отишао са Крфа у Атину а по делу које је суду из истраге познато.

Налазећи се везан оваквим моралним обавезама према овим лицима, ја сам за њих чинио све не водећи рачуна много о правилима и прописима.

---

28. март 1917. год.
У Солуну

Оптужени

Драг. Т. Димитријевић ђштаб. Пуковник“.

Ово писмо пуковник Апис је послао: предсједнику Војног суда Петру Мишићу, регенту Александру Карађорђевићу и краљу Петру Карађорђевићу са кратким уводом.

Пуковник Апис пише још једно писмо регенту Александру Карођорђевићу :

„ Ваше Краљевско Височаство,

Ваше Височаство,

Ја Вас преклињем, прекините ову ствар.

Немојте допустити да Српски војни суд за официре довршава осуду аустријског сарајевског суда.

Немојте допустити да суд за официре удари жиг издајства на чело официра који су маштали за ослобођењем свег српског племена а у славу Вашег имена. Немојте допустити да том пресудом и осудом буду погођени толики живи официри који су честито служили Вашем Величанству, а честито ће и даље служити. Немојте допустити да се том осудом жиг издајнички удари на светли спомен многим официрима који су пали на бојном пољу и чија успомена има да буде храна душевна новим поколењима нашега народа.

На Велики Четвртак
ЗО. марта 1917. год.
УСолуну

Увек верни и одани
Драгутин Т. Димитријевић Ђенералштаб. Пуковник“.

Идентично писмо истога дана упутио је пуковник Апис и краљу Петру.

Регент Александар Карађорђевић има у рукама два писма која недвосмислено говоре да је завјеру на престолонасљедника Фрања Фердинанда организовао и извршио пуковник Апис са својим сарадницима...

41

Војни суд осудио је на смрт стријељањем 5. јуна 1917. год. осудио пуковника Драгутина Дмитријевића Аписа и његове сараднике: Миловановића, Лазића, Поповића, Туцовића, Раденковића, Вуловића и Малобабића.

Мухамед Мехмедбашић осуђен је на петнаест година затвора...

Осуђеници су уложили молбе за помиловање.

Министар спољних послова руске привремене владе, Тарашченко, настоји свим средствима да убиједи регента Александра Карађорђевића да помилује пуковника Аписа. Британски министар на српском двору сер Александар Пеџет, шаље писмо регенту Александру Карађорђевићу у коме захтијева да се пуковник Апис помилује.

Високом енглеском дипломати регент одговара да смртна казна над пуковником Аписом мора да се изврши због много значајнијих историјских чинилаца, него што је атентат који је Апис хтио да изврши на њему (регенту Александру Карађорђевићу).

Клемансо лично инсистира код регента да се пуковник Апис погуби због учешћа у сарајевској завјери.

Регент Александар Карађорђевић помиловао је осуђене на смрт, сем: Димитријевића, Вуловића и Малобабића, за чија помиловања није хтио да чује.

У 4 сата и 47 минута завршено је читање пресуде, које је трајало више од два сата, док осуђеници стоје изнад рака. *Регент их мучи... Свети им се због страха који је осјећао од њихове тајне организације...*

Пуковник Апис је ћелав, изнад усана густи бркови. Широка рамена. Мистериозне очи смирено гледају у стрељачки вод од петнаест жандарма са напуњеним пушкама, које нишане на њега.

Официр спушта сабљу. Малобабић пада први, послије првог плотуна од пет метака.

Пуковник Апис узвикује : - Живела Србија ! Стрељачки вод мора да пуца три пута у Аписово снажно тијело да би му угасио живот.

Смртна казна над пуковником Аписом, Вуловићем и Малобабићем извршена је у рану зору 26. јуна 1917., недалеко од Солуна.

Регент Александар Карађорђевић и предсједник Владе Србије Никола Пашић покушавају да стријељања патриота, који су

умијешани у сарајевску завјеру оправдају „вишим интересима отаџбине Србије“ - да би се Аустроугарској дале јасне чињенице о испуњавању услова за склапање мира у Првом свјетском рату, које су захтијевали тајни преговори царства и Француске : кажњавање учесника Сарајевске завјере.

И регент и премијер мисле да су се ријешили опасних завјереника и њихове тајне организације, и очекују повољне позиције у преговорима за мир са АустроУгарском царевином, јер су испунили најбитнији захтјев из тајних преговора Аустроугарске и Француске: казнили су једног од главних инспиратора и организатора убиства надвојводе Фрања Фердинанда.

Лични мотив регента Александра Карађорђевића, такође је присутан у овој смртној казни, зато што се регент опсесивно боји Аписове моћне личности „која убија краљеве“.

Будући краљ Југославије тада не наслућује да ће да се уплете у тајанствену атентатрску мрежу у Марсеју, десетак година послије Аписове смрти...

Поједини историјски истраживачи протумачили су овај атентат као освету

„Уједињења или смрти“, због стријељања пуковника Драгутина Димитријевића Аписа...

42

Из Швајцарске Перо Слијепчевић и Владимир Гаћиновић путују за САД, да би од јужнословенске емиграције сакупили добровољне прилоге за породице осуђених у Бањалучком процесу, и за пострадале српске војнике...

Двојица студената паробродом плове према Америци. Обојица пате од морске болести неколико дана. Опорављају се, шетају по броду, упознавају са путницима и посадом, размјењују искуства, богате своје личности...

У САД се двојица студената споразумјевају на: енглеском, њемачком, руском, француском и српском језику, и брзо успостављају везе са јужнословенском емиграцијом, и за кратко вријеме прикупљају велика материјална средства.

Када се Владимир Гаћиновић разболио, и остао да се лијечи у кући једног српског емигранта, Перо Слијепчевић наставља прикупљање помоћи сам.

Пребродивши тешку грозницу револуционар је могао да чита и пише у кревету:

„ Другарици,

Сада си негдје на Волги, и везући ланене кошуље са другаркама са села, учиш их

чистоти и писмености. Сијеш неуморно на обалама ријеке Матушке зрна слободе која ће исклијати и расцвјетати се из малих мужика дјеце садањих друга твојих.

Подсјећаш на сијаче душа и љепота, на другаре што се сретну у животу на тренутак, тек да измијене осмијех и стисак руке и продужују нагло припреме за неке далеке и веселе жртве. То су бијела и топла сунца што путују по земљи, од океана до океана, од града до града, и плаве зажареним бојама снова старинску кору природе.

Сиј, другарице са Волге црвена зрна Слободе, сиј !“

Из Париза у САД стиже Владимиру Гаћиновићу мистериозна дописница од Мустафе Голубића:

„ Он је погинуо! Ти ћеш нам платити !“

Читајући дописну карту, Гаћиновић лагано устаје из кревета... На лицу му се оцртава љутња...

...Када је Владимир Гаћиновић допутовао у Париз, он се, по тврђењу очевидаца, рукује срдачно са Мустафом Голубићем, и двојица сабораца разговарају о заједничким пријатељима... Када су се растајали, Гаћиновић је Голубићу, на Голубићев захтјев, позајмио десет долара...

Када се вратио у Швајцарску, Гаћиновић је одлучио да се лијечи мислећи да су му обољела плућа, али послије прегледа доктор га је увјерио да је здрав и да су промјена климе и дуг пут до САД утицали на његову малаксалост и болест.

Владимир Гаћиновић, Бори Продановићу 1.јула 1916.год. пише :

„ Драги Боро,

Лијепо те молим да ово писмо предаш или пошаљеш Паји (Павле Бастајић). Ако је Паја у Женеви, молим те пошаљи га само преко посланства за Женевки конзулат. Писмо треба да прочиташ па ћеш видјети шта се ради да се поврате у живот бивши људи који су пали у аустријску полицију. Ријеч је о пропалом Черини који хоће да се врати у живот рушећи оне људе који су открили његову зликовачку маску. Али се љуто вара шпијунско псето једно. Он је употријебио средства својих господара да сруши мене и поврати себе. Чини ми се да сам ти говорио у Паризу да је тај Черина *пјесник, литерарни критичар и револуционар који је у публикацијама: Вал, Наш вал и Вихор објављивао своје револуционарне идеје које су биле усмјерене против Аустро Угарске царевине, па су листови често забрањивани. Послије Првог свјетског рата Черина живи у Италији. Враћа се*

у Загреб гдје умире помраченога ума. Сахрањен је у Солину.

„ О, како моја душа је уморна -
Те пустоши без стазе и пута
Ко птица када чежња сверазорна
У свијет је прогна да тражи и лута.

Ја самац, ево, као на Распелу
Све срце кидам, и у нијемој ноћи,
О, јадно љубим моју душу свелу
Од бола пјан у сабласној ноћи“,

пјева у збирци пјесама Распеће, издатој 1912. Владимир Черина.. . рекао ово: - У Женеву сам дошао само да убијем Гаћиновића. Јер он је крив свему.

Хуља и вуцибатина. Када смо се срели у Женеви, ја сам га отјерао од себе а да није опалио свога браунинга на мене. Па сада рије на све стране да ме компромитује.

Молим те писмо ово пошаљи одмах Павлу. Из посланства преко конзулата.

Поздрави г. Јашу и г-ђу Маму.

Искрено те поздравља Владимир“

Ален Гинзберг, дијете Јевреjина, лирскога пјесника, и мајке Рускиње, тешког

душевног болесника, као да је својим генетским саставом био предодређен за необични живот и поетско стваралаштво.

Био је против уобичајених животних токова, а тегобу живота изражава жељом да умре и пробуди се када промјене на Земљи буду видљиве. У лудилу званом цивилизација, која дехуманизује човјека, пјесник се не сналази, па снажно поетски критикује такву врсту живљења недостојног човјека.

„Заиграјмо заиграјмо
Због лудила
Америчког
Народа“.

Кризу човјечанства у коме владају мржња и злоба окарактерисао је као тешко бреме љубави под којим човјек посрће. Отуђеност човјека од човјека, од себе, потребно је превазићи и вратити се своме тијелу натопљеном отровима, храбро загристи „сендвиче стварности“, а свијет који настоји да живи разумно носи више лудила у себи од пјесничке лудости која је хуманизам.

Пјесник је тврдио да доживљава сусрете блиске врсте са пјесником Вилијемом Блејком, па је због тога стрпан у лудницу, али знамо да се духовно сродне личности често „нађу“, иако не живе у истоме времену.

„ Куда то идемо Волте Витмене? Врата се закључавају за један сат. У коме правцу је уперена твоја брада вечерас?“

Свијет је затрпан стварима које диминирају природом, али смо сви окренути суницу, сунцокрети. Љубав за животом надвладава сивило гвожђа и бетона. Свој протест због уништења људскости у човјеку Гинзберг је слио у поему Урлик, која је протест против нечовјештва у свијету. Посвећена је своме пријатељу Карлу Соломону и сличним, уништеним у окршају са друштвом коме се нису могли да прилагоде. Доброту душе супроставио је пјесник свим злима свијета уздижући је до натприродног јер се отуђила од човјека.

„Света атприродна изузетна сјајна паметна добротаа душе!“

На ироничан начин пјесник пјева о америчкој машинерији која гута људе, па у административне форме покушава да зароби љубав, која се томе отима. Пјесник пјева о свима обесправљенима „ који живе у мојим саксијама под свјетлошћу пет стотина сунаца“.

Ален Гинзберг скита Америком, ради којекакве послове, пише пјесме оригиналне форме и садржаја које ће да постану познате, иако су их поједини критичари окарактерисали као

неморалне и перверзне јер носе у себи сву биједу данашњице.

Имао је храбрости да свој необични начин живота призна лицемјерном друштву, које је врло искварено, али неморал прикрива, и пјесник од те „нормале“ бјежи у отрове, настраност и лудило.

Допутовао је у Европу да њоме скитничи, па, иако се јавно изјашњавао као комуниста, пјесник је схватио да сви режими имају исту црту искоришћавања човјека, ма како се они звали. Европу ће да опјева у пјесми Европа! Европа!

„...градови су
Рад и цигле и гвожђе и
Дим из котла
Личности...“

Пјесник зна да ће побједу да однесе људскост, дух и таленат, иако су они који га посједују прогањани. Он зна да ће пјесничка ријеч одјекнути међу људима, да ће многи режими да буду срушени, али човјек неће пасти: опстати ће грешан у борби добра и зла.

Гинзберг вјерује у свету мисију пјесама које ће својом љепотом и хуманошчу да спасу свијет. Он вјерује у своје визије које ће да претвори у стварност, без политике, које клони да не би постао монструм. Мисију пјесника Ален

Гинзберг сматра светом, као свештенички позив, па оптужује све оне који се покоравају систему док он гине на барикадама зла.

Несрећу своје мајке која је са руском душом дошла у Америку да би умрла избезумљена, опјевао је у поеми Кадиш – молитва и оплакивање мртвих- чија форма и садржај припада јеврејској културној традицији. Међутим, Гинзберг је ову молитву за мртве претворио у молитву и плач над живима, јер се пита коме је потребно завидјети: мртвима који су све бриге покопали, или живима којима предстоји даљи ход долином плача, јер нас живот увијек превари у својој брзини којом нас однесе са планете Земље, па потпуно предавање Богу, стапа се са свим ужасима човјечанства, и смрћу, која је, исто, божја.

„Јао! Јао! Нама се још горе пише! У сосу смо! Ван тога, Смрт је... Смрт се смиловала,

Ти си завршила са својим стољећем, завршила са Богом“.

У пјесми Немој никада остарјети Гинзберг се опрашта са својим оцем и пјева његове ријечи: „ Немој никада остарјети“.

Биједу, немоћ и патњу старости пјесник је изразио овим ријечима, па је одлучио да увијек остане млад у духовним сферама, јер тијело

пропада, и пјесник долази у искушење да патњу животну скрати.

Цивлизација дарује техничке направе које злоупотребљавамо, и које више не робују чвјеку, већ људска врста њима. Ствари којима је планета претрпана дехуманизују живот, па и књиге које се употребљавају као украс, не промичу оштром Гинзберговом перу, а у телефону пјесник види справу на којој људи умиру, и којој дарују своју интиму, и убицу свога мира. Телефонска звона пјесник опјевава као звона смрти.

„... узнемирен, срце ми се стеже при помисли на прсте, бројчаник, смрти, пјевање телефонских звона која звоне у зору, звоне цијело послијеподне, звоне у поноћ, звоне сада заувијек“.

Елегија за Нила Кесидија је плач за несрећно настрадалим уживаоцем наркотика, над генерацијом која бјежи од стварности у свјетове створене вјештачки, па у њима проналази смрт.

Трајемо врло кратко, смењују се генерације, пролазимо једни мимо друге са својим свјетовима, не познајући себе и друге, али ствараоци траже у себи првобитну искру која их је зачела. Визија Вилијема Блејка, због чега је стрпан у лудницу, воде Гинзбрега трновитим поетским путевима да би човјечанству отворио

очи. Безнађе које прати Алена Гинзберга извире из немоћи да заустави пропаст свијета који је полудио.

„ Градови Земље затровани ратују, моја умјетност безнадежна...“

Пјесник је у стању да својим пјесмама раскринка закулисане раде подземља које припрема терен за покољ неджних, ради профита.

„ Баш се морало бити богат, морало се бити моћан, морала се најмити технологија са Харварда,

Баш је морало да се убије у Индонезији 500 000,

Баш је морало да се убије Индокини 2000000,

Баш се морало да се убија у Чехословачкој,

Баш се морало да убија у Чилеу,

Баш се морало да убија у Русији,

Баш се морало да се убија у Америци“.

Човјечанство није добро направљено. Сви друштвени системи су лаж, окренути против човјека, кога без престанка лажу да би се политичари одржали на власти. Процес у коме се немоћни батргамо држи нож над нашим вратом

– немоћни смо да се супроставимо друштвеном жрвњу који нас меље.

Пјесник је против неправди којих у свим системима има. Он не затвара очи ни пред каквим ужасом, види све и такав не одговара ни једном режиму.

Митско проклетство међу нацијама које се не подносе и ратују до истребљења, чини нитну поетску инспирацију Алена Гинзберга, који прилази и пјева човјеку за чије право се бори: за разум, њежност, спокојство, за човјечански оптимални опстанак, јер је људска врста отуђена од себе. Пјесник се буни против сваке диктатуре, против несвесне руље која гази оно најбоље у човјеку.

„ Исус Христ је био без мана, али Распела га је Свјетина“.

Ален Гинзберг окренуо се будистичкој медитацији у којој тражи спокој јер га у обичноме живоу не може да нађе. Разбио је уобичајеност постојања, па ријечју храбро крчи пут ка бољем сутра човјечанству. Његов поетски, пророчки и револуционарни стих, зачуо се свијетом...

43

Владимир Гаћиновић студира у Швајцарској, и другује са руским револуционарима који спремају поход на царску Русију. Марко Андрејевич Натансон - Бобров, вођа руске гарде кроз неколико генерација, му предлаже да путује са руским револуционарима, али он тај предлог одбија са образложењем: - Мој социјализам не иде толико далеко да бих могао да прихватим услуге ратних противника.

Брат Владимира Гаћиновића, Војислав, свештеник, у тим, за човјечанство пресудним данима, такође је у Швајцарској. Он пише да је његов брат Владимир одбио да путује у Русију преко Њемачке зато што је његово име неколико пута споменуто на Бањалучком процесу, па се он плашио да ће аустроугарски агенти сазнати, да у вагону са руским револуционарима путује и један поданик монархије, који је умијешан у Сарајевску завјеру, и који је одбио да служи аустроугарску војску, па ће њемачке власти да изврше контролу вагона и ухапсе га.

Студент предаје Натансону архиву организације, јер се бојао да ће је у Швајцарској

заплијенити тајна аустроугарска полиција. *Троцки ће из САД да допутује у Русију*...

Војислав Гаћиновић у писму посланом Перу Слијепчевићу 27. јуна 1961. пише да је Натансон једно вријеме чувао архивски материјал Владимира Гаћиновића, али да не зна шта је послије било са списима.

Познати књижевни историчар Предраг Палавестра обраћа се писмом московском Институту за марксизам и лењинизам за информацију: да ли се у Совјетском Савезу налази архива Владимира Гаћиновића или Натансон? 26. јануара 1963. добија одговор да Институт ни други московски архиви, ни музеји не посједују никакав материјал, који је припадао овој двојици револуционара.

Руски револуционари су отпутовали, а студент револуционар у Фрајбургу наставља започете студије филозофије, књижевности и лингвистике у Београду, и Бечу.

Од свих филозофских система које је проучавао, на младога револуционара је највише утицало мишљење мислиоца, кога је Кропоткин назвао „оснивачем анархистичке етике“ Жан Мари Гијоа.

У своме дипломском раду на Универзитету у Фрајбургу, Гаћиновић о Гијоовој филозофији пише :

„ Својој етици Гијо је дао социјални печат. Његова етика опет, естетизована је онаквим схватањем сунчаног и плодног живота који је способан за бесконачно усвршавање. Увек песник, Гијо је поставио ову оптимистичку хипотезу наместо реалности и засновао своје дело на једном личном сну о животу. Гијоова етика лебдећи високо изнад друштва, има изглед једне социјалне метафизике која се ослободила животне стварности и која се овде доле више не може да примени. То је етика узвишених душа, етика мудраца и уметника, а не људских множина. То је племенит сан који људска заједница неће достићи никада...“

Господине Гаћиновићу,

Прочитао сам дио Вашега машинописа из романа о „Младој Босни“...

Одмах да кажем : овакву композизију романа не могу да прихватим као књижевно ваљану.

Ваша настојања да историјске догађаје о којима пишете претопите у књижевност могла би да буду симпатична, али замешатељство око предавања списа у руке Вама, да би младић, који их је писао пошао на фронт, је беспотребно - давно превазиђен књижевни поступак, остатак

романтизма, који данас у литератрури, колико ја знам, мало ко користи.

Ваш стил није лош, реченица је читљива, сем дјелова тока свијести, који су за мене некада збуњујући.

Када књигу завршите, спреман сам да Вам напишем афирмативну рецензију, због огромнога рада који сте уложили у њу, и настојања да се историјски догађаји о којима пишете сажму у једну литерарну цјелину.

Са поштовањем

Др Новак Радован

44

Био сам!

Нисам био какав мислим да сам био – био сам.

Спознаја да нисам био какав мислим да јесам био,значи да нисам био.

Спознаја о сазнању да нисам био какав мислим да јесам био, и мисао да нисам био, значи да нисам био.

Биће, бивање и бивствујуће!

Биће је биће у бивању бивствујућем.

Спознаја да је биће, биће у бивању бивствујућем, није биће.

Спознаја о спознаји да је биће у бивању бивствујућем, није биће.

Биће је и бивање и бивствујуће!

Спознаја да је биће бивање и бивствујуће, није биће.

Спознаја о сазнању да је биће бивање и бивствујуће, није биће.

Бивање и бивствујуће нису биће!

Спознаја да бивање и бивствујуће нису биће, није биће.

Спознаја о сазнању да бивање и бивствујуће нису биће, није биће.

Биће само по себи није биће.

Спознаја да биће само по себи није биће, није биће.

Спознаја о сазнању да биће само по себи није биће, није биће.

А)

Мисао о бивању које бива не чини бивање.

Мисао да мисао о бивању које бива не чини бивање, није бивање.

Б)

Мисао о бивању које бива не носи бивствовање.

Мисао да мисао о бивању које бива не носи бивствовање, није бивствовање.

Ц)

Мисао о бивствовању не ствара бивање.

Мисао да мисао о бивствовању не ствара бивање, није бивање.

Д)

Мисао о бивању које влада бићем, није влада бивања.

Мисао да мисао о бивању које влада бићем није влада бивања, није влада бивања.

Бивање је биће у бивствовању.

Спознаја о бићу у бивствовању, није бивање.

Спознаја о спознаји да бивање није биће и бивствујуће, значи да бивање није биће и бивствујуће.

Бивање какво бива бивствује.

Спознаја да бивање какво бива бивствује, значи да не бивствује.

Спознаја о спознаји да бивање какво бива бивствује, и закључак да не бивствује, значи да не бивствује.

Бивам не оно што сматрам да бивам.

Спознаја да бивам не оно што сматрам да бивам, значи да не бивам.

Спознаја о спознаји да бивам не оно што сматрам да бивам, и закључак да не бивам, значи да не бивам.

Бивствујуће је биће и бивање.

Спознаја да су биће и бивање бивствујуће, није бивствујуће.

Спознаја о спознаји да су биће и бивање бивствујуће, није бивствујуће.

Биће и бивање није бивствујуће.

Спознаја да биће и бивање није бивствујуће, није бивствујуће.

Спознаја о спознаји да биће и бивање није бивствујуће, није бивствујуће.

Свештеник Војислав Гаћиновић, брат Владимира Гаћиновића,17. априла 1937. шаље писмо Пери Слијепчевићу:

„ Драги Перо,

Мучио сам се да сазнам неке ствари и да средим сећања, па Ти стога нисам могао раније одговорити. Извини молим Те.

Пок. Владимир разболео се у недељу 5. августа 1917. Причао ми је да је уочи тога дана седео до два часа ујутру, у некој градској кафани, са двојицом Француза. Један од њих био је онај Шарл кога се Ти вероватно сећаш и који је био и француски конзул у нашој држави, негде на Приморју. У друштву са њима то вече био је и онај новинар, Француз, који је био заробљен у Немачкој. Он је био пуштен у Швајцарску, носио је стално војничку униформу и живео час у Женеви час у Лозани. Имена му уопште не знам.

Владимир је даље причао да се у недељу ујутру пробудио прилично рано, да је у 8 часова попио белу кафу, да је после тога запалио цигарету и да је после неколико димова одмах пао у несвест, не знајући уопште за себе дуго времена.

Одмах је позват лекар из болнице. Он је констатовао да је настала упала слепог црева и саветовао је да се одмах изврши операција. Каже да је у оној несвестици, када су га питали, пристао да лекар изврши операцију.

Приликом оперисања, лекар је установио да је слепо црево здраво па је врло вероватно да га није дирао. После тога лекар је

мислио да је посреди упала трбушне марамице па је извршио другу операцију код стомака. Када је видео да нема ништа, затворио је другу рану и оставио га.

У време када се Владимир разболео, ја сам био у Женеви. Становао сам одмах у близини гробља „Saint George“, где је он доцније сахрањен. Када сам дошао у Фрибург, било је касно и то вече нисам могао ући у болницу. Узео сам собу у хотелу и преноћио.

Сутрадан сам одмах отишао да га посетим. Било је 9 часова ујутру. Владимирово лице имало је боју земље. Уплашио сам се.

Ја сам у болници остао стално и отишао, чини ми се, само једно вече да преноћим у хотелу. Лекар ми је дозволио да ту останем и ноћу. Дали су ми чак и једну фотељу да се одмарам.

Пјанић и Љубибратић вратили су се у Женеву још тога дана у уторак, а Ти си, чини ми се, дошао у среду и одмах отишао натраг да тражиш место за одмор.

Од четвртка код њега се почело стање погоршавати. Температура је почела све више да расте. Он је често понављао: - Заклаше ме, одузеше ми живот.

Помињао је стално руску револуцију, онда пок. Скерлића. Често му се причињавало да је на барикадама у борби око Москве и Кијева. А

када га је почела сасвим савладавати агонија, тражио је воде са наших извора, помињао кланце, онда тражио „Политику“ и „Пијемонт“ да га са тим хладим.

У петак је лекар казао да је стање врло критично. Тамо се, чини ми се, већ налазио Павле Бастајић и још неки студенти. Ја сам одмах послао брзојав у Женеву и теби јавио да је Владимир на самрти.

У суботу је још неко од наших стигао из Женеве. Ја сам био страшно заморен несаницом.

Владимир је већ био у агонији. Лекар је покушао да му ублажи болове инјекцијама. Али све је било узалуд. Температура је расла и он се тек око 1 сат после подне мало смирио.

Мене су отерали да се одморим, уверавајући ме да је боље и да ће га они пазити.

Када сам стигао у болницу, Владимир је већ био мртав. Умро је око 2 часа после подне. То је било 11. августа.

Не сећам се када си ти стигао, само знам да су наши почели долазити још у суботу. У недељу је рано извршена аутопсија. Не сећам се ко је још био са г. Коњовићем, али знам да је био неко од наших лекара. Вероватно да си Ти приспео у петак или суботу рано.

Посмртни остаци пренети су у недељу из Фрибурга у Женеву, а у понедељак је била сахрана.

Када сам био у посети код вас, Владимир је, чини ми се, био положио све испите, а Ти си, ако се не варам, имао да полажеш још нешто мало.

Када сам отишао из Фрибурга, ви сте ме обојица испратили до станице. Када је воз полазио, Ти си се шалио, брисао очи марамицом као да плачеш. На тој истој станици ми смо, збиља, после неколико дана плакали.

И ја верујем да би најпре могло бити посреди тровање. Да ли је то било у некој вези са солунском афером, да ли је оно дошло од Француза због бојазни ради његових веза са Русијом, или је то било са немачке или аустријске стране, нико сада не може знати, али верујем да ће се томе ући у траг доцније.

Милена је била слаба, али је сада добро.

Милена Шотра, 1937.год,када је писано писмо, је жена Војислава Гаћиновића. Она је сликарка, чије су самосталне изложбе отворене у: Сомерсету, Осијеку, Вуковару, Стоцу, Светом Стефану и Љубљани. Посљедњих деценија XX вијека живи у Херцег Новом и Београду.

„... Она припада оном срећном соју умјетника који су отворених очију и срца

загледани у свијет око себе и желе другима да скрену пажњу и задрже поглед на љепотама и чаролијама ове наше старе, добре земље“, написао је Зулфикар Зуко Џумхур о сликарки Милени Шотри... И ми остали смо добро. Вињам г-цу Босу, па је она здраво.

Како сте вас двоје, како деца?

Све вас топло и много поздравља,

Твој Воја“.

Послије смрти Владимира Гаћиновића његови рођаци и пријатељи траже да се изврши обдукција његовога тијела, јер сумњају да је у питању убиство, али српски конзулат у Швајцарској је против обдукције : - Да се не бисмо свађали са Швајцарцима!

Др Коњовић је извршио обдукцију револуционаревога тијела, па је записао да је у желуцу покојника пронашао на два мјеста перфорације проузроковане тровањем, највјероватније, арсеником. Службени записник резултата обдукције тијела није пронађен.

Владимир Дедијер се распитује у Швајцарској да ли постоји документ о смрти младога револуционара. Из болнице Des Bouergois *у Фрајбургу добија одговор да је хирург који је оперисао Гаћиновића, умро уочи Другог свјетског*

рата, а да је архива болнице уништена приликом бомбардовања града у овоме рату.

Швајцарски социјалисти су заинтересовани за мистериозну смрт свога саборца. Лав Троцки у једном швајцарском листу пише посмртни чланак поводом смрти револуционара, свога пријатеља.

Перо Слијепчевић који је са Владимиром Гаћиновићем друговао скоро петнаест година, увјерен је да је убиство његовога пријатеља и саборца учинила „Бела рука“, организација одана регенту Александру Карађорђевићу...

Можда је Владимир Гаћиновић, када је завршио своју мисију, пожелио да умре... Из швајцарских кафана, које врве од свјетских ухода, чује се његов громогласан смијех.. Тражи и проналази смрт....

45

Принципи су од Јовићевића из Ријечке нахије, из Црне Горе, одакле су се преселили у херцеговачко Грахово, да би се касније населили у Далмацију, па онда у Босанско Грахово, са становништвом, углавном католичке религије. До почетка XIX вијека ова породица носи презиме Чека. Породично име, Принцип, потиче од италијанске ријечи principe, која значи дуждд, принц, поглавар...

У Терезину је Гаврилу Принципу нарасла црна брада. Изгледа као уморан старац. Туберкулозни процес брзо напредује. Има отворене ране на прсима и мишици десне руке. Не може да узима храну. Жели да умре и ријеши се мука и ропства. Наслућује пропаст Аустро Угарске монархије, иако не зна да ли ће жив да дочека крај рата. Покушава да се убије. Виси о пешкир завезан о решетке прозора самице. У ћелију улази доктор да би превијо завјереника, и скида га са „ вјешала“.

Довозе га у болницу на превијање. Са љекарима разговара на њемачком језику. Прича др Пепенхајму : - Увијек сам био озбиљан, са књигама, сликама... Увијек сам, у библиотекама... Увијек читао и увијек сам био, ријетко сам ступао

у дискусију... Много сам читао у Сарајеву... Књиге за мене значе живот... Зато ми је сада тешко без читања... читао сам много анархистичке социјалистичке и националистичке памфлете, лијепу књижевност и све остало. Куповао сам књиге за читање... Увијек сам... навикао да читам... сада патим што више не читам... Када бих имао било шта да читам макар дан - два, могао бих боље да мислим и да се боље изражавам. Сањао сам сваке ноћи да се рвем са жандармима и полицајцима. Идеја атентата ме је потпуно обузела... мислио сам да атентат може изазвати револуцију какву је Илић замишљао...

Гаврила Принципа у затвору лијечи неколико љекара. Доктор Јеврејин, такође затвореник, осуђен на двадесет година робије, зато што је Чесима помагао да избјегну војну службу у војсци Аустро Угарске монархије, доноси измученом атентатору по комадић чоколаде, или парче неког бољег јела које је доктор добио од куће. Када је доктор сазнао да се његова вјереница удала, отровао се.

Др Мозел и још један љекар ампутирају руку Гаврила Принципа, јер је захватила гангрена. То је десна рука у којој је млади завјереник држао пиштољ, да би испалио два метка која су убила престолонасљедника Фердинанда и његову жену Софију.

Принцип у агонији рецитује Ничеове стихове: -

Ја знам одакле сам
Незаситљив као пламен,
Жарим и изгорјевам самог себе.
Све што год обухватим засвијетли,
Све што иза себе оставим угљенисано је,
Пламен сам био и остао...

Гаврило Принцип је, по смртовници, умро 28. априла 1918. у 18 часова и ЗО минута, у соби 33 затворског дијела бр. 13 терезинске болнице. Као узрок смрти наведена је туберкулоза костију.

Тајно је сахрањен између 28. и 29. априла на локалном гробљу у Терезину...

Са зида ћелије терезинског затвора у којој је лежао Гаврило Принцип, преписани су стихови:

„ Наше ће сјене ходати по Бечу,
Лутати по двору плашећи господу“.

Петнаест дана лежим у овој влази... бацам бомбе... пуцам... гледам погинуле... човјек може много да издржи... жив сам... ово је сулудо... Боже! помахнитали су... има ли овоме краја...? Мостар руше... нема мостова...

Пјесникова биста поред Неретве је преваљена и бачена у ријеку... покајнички ће је вратити на старо мјесто...

Пјесник који је обиљежио град на Неретви био је његов изданак и у том граду је, са мањим одсуствима, провео цијели живот.

Мостар је културни препород дугује: Алекси Шантићу, Јовану Дучићу и Светозару Ћоровићу. Они су, сем стварања сопственога, врло значајног, књижевног израза, покренули у Мостару први књижевни часопис у Б и Х, Зору.

Алекса Шантић потиче из трговачке породице, али га више интресује поетска магија, па искрено и топло пјева : патриотске, социјалне, описне и љубавне пјесме.

Његове родољубиве и социјалне пјесме говоре о тешком времену, када је Б и Х била поробљена. Алекса Шантић је прије романа Милоша Црњанског, написао пјесму Сеобе, која је инспирисана исељавањем Срба из Невесиња због немаштине.

Пјесник је ухапшен 1914. године са групом истакнутих мостарских Срба, и изведен пред суд, због пјесама Бока и Рибари.

Љепоте „ невјесте Јадрана“ види у тврдим гвожђима која њену лепршавост заробише.

Добар дио својих пјесама Алекса Шантић је испјевао о љубави.

Јован Дучић свједочи да је пјесник волио двије жене : за прву Алекса Шантић није марио, а друга га није могла очима видјети.

Шантићеве љубави нису доречене. Неке жене које је волио биле су друге вјероисповијсти у односу на његову, православну, па је тада у конзервативном малограђанском Мостару та појединост била препрека ка остварењу среће, те је пјесник пун севдаха свој песимизам лио у стихове.

Када у прољеће Мостар процвјета, набуја крв љубавника. Еминине нануле клепећу мостарском калдрмом, мирис ђула и зумбула мијеша се са свјежином мостарских водоскока.

Сјета из прошлости је карактеристика најбољих Шантићевих пјесама. Он је остарио, много тога преживио, порасла су дјеца која је на кољенима цупкао, и стари дом је оронуо, као и пјесник.

Тако у пјесми Претпразничко вече, која се може подијелити на два дијела, имамо породичну идилу са комшијом Петром, који у кући Шантићевих узима гусле и пјева о Страхињићу бану. Други дио пјесме је пун туге, јер је пјесник остарио, самотан је у својој соби, док се мили часи јављају као вапај за прошлим, када је пуноћа живота била изражена. У контрасту је пјесник

насликао идилично дјетињство и усахлу старост, којом лебде слике из младих дана.

Свој пјеснички таленат, и свој лични живот, пјесник Алекса Шантић је даровао Мостару, па су многе његове пјесме ушле у свијест народа као својина колектва. Пјесник је имао музичкога дара, радио је позришне представе, био глумац...

Када је сахрањиван, испраћали су га грађани Мостара свих религија, јер је припадао свима.

Грађани Мостара су у трену престали да слушај ријеч пјесника Алексе Шантића, и окренули се оној ђаволској – и дешава се Апокалипса.

„ Горе нам плачу, јауци су чести...
Устај и црну одежду обуци;
Свијетли путир понеси у руци
И крепком вјером мој народ причести!“

Стварамо Нови свјетски поредак... сви пљачкају... „Млада Босна“ кап у океану шовинизма... земља дрхти... јуче су двојица погинула... једноме нога нагрђена... добро је што сам записе оставио колеги... он ће их објавити... распарчавају Југославију... неће од ње да остане много... изигравају патриоте... родољубље је узвишена духовна врлина, не материјални интерес... крш... голи крш... голи... шаљу нам свакакву храну... ако нас бомбе не докрајче, она

ће... до јуче сам овим ратиштем путовао... волио дјевојке... натенане по кафанама испијао пиво...

Васо Чубриловић и Цветко Поповић из затвора Мелерсдорфа у којему су били добили заједничку ћелију, заједно са преживјелим завјереницима из ове робијашнице, и са претеклим атентаторима из Терезина, пребачени су у војни затвор у Зеници.

Осморица војника, који су спроводили затворенике, ухапшени су и предани војном суду у Бечу, када су се вратили из Б и Х, зато што су разговарали са завјереницима о исходу рата.

Коломану Тису, угарског премијера, сина Иштвана Тисе, бившег угарског владара, у његовом стану у Будимпешти убијају два војника 1918 “.

IV

46

Сан „Младе Босне“ се остварио. Створена је држава Јужних Словена, Југославија, али многи чланови организације нису доживјели да уживају у плодовима своје борбе.

Цијена коју је платио српски народ била је огромна : погинуло је 1,9 милиона Срба, највише младих људи , испод тридесет година старости...

У краљевини Југославији почело је трагање за посмртним остацима побијених и умрлих учесника сарајевске завјере.

Мане Крнић, учитељ цртања Данила Илића, волио је да шета околином Сарајева и да ужива у пејзажима. Сјећа се да му је један младић причао да је шетао околином Нахорева, да је био сакривен у млину, и да је видио како ноћу између 3. и 4. фебруара 1915. сарајевска полиција копа раке. Сарајевски учитељ претпоставља да је полиција тајно ноћу копала гробове за повјешане атентаторе, и обавјештава власти краљевине о могућностима да се крај Нахорева налазе гробови објешених завјереника.

Гробови су пронађени и откопани... Врши се ексхумација. Утврђено је да су у њима посмртни остаци од повјешаних завјереника.

Тијело Недељка Чабриновића ексхумирано је 192О. Лобања је пронађена са костуром. Сарајевској полицији није пошло за руком да оскрнави завјереников леш.

Када је откопан гроб Богдана Жерајића, лобања није била са скелетом. Налазила се у криминалистичком музеју у Сарајеву.

Главни полицијски истражитељ Сарајевске завјере, Виктор Ивасјук, користи Жерајићеву лобању да застраши похапшене видовданскре атентаторе... Лобању држи у руци и говори им: - Од свих ваших глава направићу ове тинтаре !...

Сарајевом круже гласови да се Виктор Ивасјук домогао лобање Лазара Ћукића, али гроб младога завјереника није пронађен, па се није дознала истина.

Организатори преноса посмртних остатака сарајевских завјереника нашли су се пред великим проблемом : нису могли да пронађу гроб Гаврила Принципа.

Повезују се са докторима који су лијечили Гаврила Принципа: др Шпатнијем и др Мозелом, али љекари не знају мјесто гдје је сахрањен атентатор, јер је његова сахрана била тајна.

Када је сазнао да југословенске власти траже гробове атентатора сарајевске завјере,

бивши војник Аустро Угарске монархије, Чех Франтишек Лебл, јавља се у Сарајево.

Чешки војник је службовао у Терезинској тврђави када је у њој робијао Гаврило Принцип. Он и четири војника добијају наређење да на мјесном католичком гробљу поред Терезина, тајно ноћу сахране посмртне остатке Гаврила Принципа. Војници доносе сандук са атентаторовим тијелом на гробље. Рака је већ ископана... Спуштају у њу ковчег... Затрпавају гроб... Укопавају у свјеже ископану земљу бусење траве да би замаскирали гроб. Тако је наређено...

Војник Франтишек Лебл се са друговима враћа у тврђаву, сједа за сто и на пожутјелом папиру прави скицу гробља и гроба Гаврила Принципа. Кроки ставља у писмо које шаље оцу јер је он морао да иде на фронт...

Франтишек Лебл је преживио рат, па је по скици коју је сачувао његов отац, пронашао гроб Гаврила Принципа и на њему побо чешку заставу...

Јуна 192О. откопан је гроб Гаврила Принципа. У њему је пронађен костур без десне руке. Ексумацији присуствује др Мозел, који је ампутирао завјереникову руку.

На истом гробљу пронађен је гроб Трифка Грабежа...

Посмртни остаци: Гаврила Принципа, Недељка Чабриновића, Трифка Грабежа и кости учесника сарајевске завјере, који су помрли у затворима Аустро Угарске монархије, транспортују се према Сарајеву. На жељезничким станицама бивше царевине разни народи дочекују хероје, своје ослободиоце.

У Сарајеву су ковчезима из Терезина и Мелерсдорфа придружени лафети са шкриња̀ма: Данила Илића, Мишка Јовановића, Вељка Чубриловића и Богдана Жерајића.

Краљ Александар Карађорђевић је наредио да пренос посмртних остатака сарајевских завјереника прође „дискретно“...

Полиција града Сарајева забрањује грађанима да изађу на улице и поздраве мртве атентаторе, али није могла да их задржи. Сарајлије разних религија и нација спонтано излазе на улице Сарајева и бацају цвијеће на шкриње завјереника, и испраћају их до кошевског гробља као драге и блиске особе.

Новински чланак у једном сарајевском листу из тога времена носи наслов :

„ Поход мртвих атентатора кроз Сарајево“...

Земни остаци завјереника сарајевске завјере сахрањени су у заједничку капелу на

кошевском гробљу као љубав и опомена онима који гуше свету људску Слободу.

l934. године, послије атентата на краља Александра Карађорђевића у Марсеју, гроб Владимира Гаћиновића у Женеви на гробљу Saint George је откопан. Кости су пренесене у Сарајево...

Опростите што сам се дрзнуо да коментаришем ваше људске односе који су, чини ми се, неправични. Мислим да у нашем црвљем роду има више љепоте и логике, него у људском.

Када су у Сарајево пренесени посмртни остаци завјереника Сарајевског атентата, схватио сам да је пренос костију урађен од стране власти безвољно.

Полета за свечану сахрану родољуба било је тек толико да се завара прости пук. Праху „проклетника и анархиста “, како су сарајевске атентаторе називали поједини припадници људскога рода, људима који су жртву за отаџбину сматрали највишим људским идеалом, ја црв исказујем поштовање и љубав. Клањам се њиховим сјенима.

Срдачан поздрав!

Срешћемо се!

47

Мухамед Мехмедбашић је своме сину дао име Владимир. Осамдесетих година XX вијека уредници Првог програма Радио Сарајева направили су емисију о сарајевским атентаторима. Истакли су да је Мухамед Мехмедбашић именовао свога сина по имену Владимира Иљича Лењина. Историчари... уредници... новинари... побогу... „Млада Босна“ усваја идеје Троцког... Мустафу Голубића убио је Гестапо у Београду за вријеме Другог свјетског рата. Боривоје Јефтић написао је око стотину приповједака са тематиком, углавном , из прошлости Босне и дестине драма. У књизи Писци и маске, која је објављена постхумно, Боривоје Јефтић се сјећа свих значајних ликова из своје ђачке генерације: Митриновића, Гаћиновића, Видаковића, Варагића, Палавестре, Самоковлије и Андрића. Перо Слијепчевић постаје познато научно име у историји књижевности...

Иво Андрић на почетку своје славне књижевничке каријере пише пјесме. Послије изласка са робије објављује *„Ex Ponto“* и *„Немире“*. У *„Немирима“*је *„Прича из Јапана“* која прича о вјечној револуцији и тежњи ка

божанском савршенству, као завјештању „Младе Босне“.

„ Мори Ипо поздравља на растанку, другове своје, завјеренике! Благодарим вам, другови моји, на заједничкој патњи и вјери и побједи и молим вас да ми опростите што не могу да с вама дијелим и власт као што сам дијелио борбу. Али пјесници су - противно од других људи вјерни само у невољи, а напуштају оне којима је добро. Ми пјесници смо за борбу рођени; страсни смо ловци, али од плијена не једемо. Танка је и невидљива преграда што ме дијели од вас, али зар није и оштрица мача танка, па ипак је смртоносна; без штете по своју душу не бих могао преко ње до вас, јер ми подносимо све осим власти. Зато вас остављам, другови завјереници, и идем да потражим има ли гдјегод која мисао која није остварена и која тежња што није извојевана. А ви владајте разборито и срећно, али дође ли икад на наше царство од Седам Отока каква биједа и искушење и буде потребна борба и утјеха у борби, потражите ме, молим вас“.

Поводом Бањалучког процеса Иво Андрић о Владимиру Гаћиновићу пише:

„ Само они који су познавали његову унутрашњу борбу, његов рад подземан, напоран и пун ризика, који су га видевали како неиспаван и шутљив, у богословском капуту путује увек „у

послу“, и који су доцније, чули како је у Бањалучком процесу сваки час блеснуло његово име као нешто мрско, светло и опасно, само они знају за значење у нашем ослобођењу“.

Писац „ *Гробнице за Бориса Давидовича“* учио је школу резервних официра у Билећи, десетине километара од Качња, мјеста гдје се 189О. родио Владимир Гаћиновић. У приповјетки *Дуг* објављеној у књизи Складиште, творац *„Енциклопедије мртвих“* описује Иву Андрића, који умире у болници и враћа материјалне дугове, јер зна да оне духовне не може да врати:

„ Владимру Гаћиновићу, који ми је открио онај део света и душе, који наличи тамној страни месеца; две круне.

Богдану Жерајићу, који ме је затровао сумњом у ваљаност речи : од тада их гледам с неповерењем и важем их све једну по једну, као златнике; две круне“.

Васо Чубриловић постао је угледни историчар.

Има преко деведесет година. Сједи на тераси љетњиковца 1990.год. Одмара се... Иза њега остао је подземни револуционарни рад, затвори и историјска истраживања. Смјењивали су се владари и друштвена уређења. Он је посљедњи

преживјели из сарајевских револуционарних догађаја 1914. У СФРЈ су велики немири...

„ Стајао сам... нисам био одлучан... али, хтио сам да учествујем... не може човјек да предвиди ни трен будућности... космос одлучује... ко је пуцао? Гаврило, или прст свемирске тајне... откуд сусретоше Вељка... без договора... ? како баш мене пронађе Илић? Гаћиновића нисам упознао... Илић је боравио код њега у Швајцарској... Мехмедбашић у Тулузи... Ја тада о томе нисам знао ништа... а био сам повезан са њима неухватљивим тајним нитима, повезан... нисам био у доброј позицији да бих пуцао... брзо су прошли поред мене...

Из кухиње љетњиковца чује се ларма. Куварица спрема ручак. Пас лежи на простирци поред старчевих нога. Устаје лијено, прошета неколико корака, па лијеже у ћошак дрвене ограде на тријему. Погледа старца који сједи у великој столици и настави да куња. *они раде сулудо... растуриће Југославију... не могу да се договоре... шовинисти... Да ли је ваљало њено постојање...? Створена је земља Јужних Словена... Звали су ме да говорим за телвизију... да оставим поруку „онима који долазе“... ријечи су биле хуманистичке... нека се договоре... тешко ће да ме послушају...“*

Жена која је задужена да пази старца, излази на терасу да га позове у трпезарију на ручак. Његова глава је клонула. Новине држи у рукама, наочари стоје на сточићу поред столице. Умро је на тријему.

Пас вирну испод очних капака, спусти их и настави да дријема...

Ујединили смо се са великим погибијама... Краљевина, Југославија, краљ Александар Карађорђевић... затим Јосип Броз Тито... Титова Југославија...Од када је умро, сви хоће своје феуде... власт у њима... дојадили смо једни другима... вјерске и националне предрасуде.. трауме из прошлости... за све лоше што се дешева, криви су они други...

БАЛКАНСКИ НОЖ...

Нож лије балкански крв црну,
Из вратова кланих недокланих,.
Главе одсјечене причу слове
О правди нагона људских.

Мач ратнички пламени
Сикће калдрмама неиспраним,
И сперма тече бедрима силованим,
Из страсти бојева прошлих.

Онда надање у боље сутра,
Да би се оно јуче преклало,
Што бјеше агонија човјека,
Врлине бачене под чизму.

Послије немира на просторима бивше СФРЈ омладина ће прва да успоставља везе... музичари... књижевници... глумци... комуникацију неће да остварују националистички политичари... њихови мозгови су окоштали... њихови интереси трбушасти... Зашто не послушасмо Васу Чубриловића... Када је почео грађански рат на Балкану, у СФРЈ, одмах је дошао на видјело упечатљиви балкански менталитет... фанатичне вође фанатизовале су своје народе (православље, католицизам и ислам), увели их у грађански рат, а затим из тога рата вође, и они из њихове близине, изашли су као веома богати људи, и заборавили су зашто је рат, уствари, започет, па су се окренули практичним пословима, који доносе добит, проповиједајући мир... И најобичнији сљедбеници предводника искористили су ратно безвлашће да би њихови слаби карактери дошли до израза у виду: крађа (свега и свачега), клања и силовања...

Сада на територији бивше СФРЈ међународне мисије које су колонизирале Б и Х (војнички и економски), Србију и Црну Гору, те Македонију, уче завађене народе миру и толеранцији : успостављају на овим

територијама, како кажу, темеље европских држава, да би им новопечене колоније послужиле као тржиште за лоше производе које Западна Европа неће, а грађани поробљених држава служе као јефтина радна снага у фабрикама и предузећима, које је купио колонизатор, који је, уствари, на Балкану распалио грађански рат...

Са „европеизациојом“ балканских простора у распаране државице бивше СФРЈ почели су прво да стижу производи Европе у најнегативнијем виду: дрога, трговина бијелим робљем, често дјецом, храна која је генетски модификована, СИДА, европски отпад у виду аутомобила који јурцају балканским друмовима на којима најчешће гину млади људи, па бијела куга са куртонима - хигијенске гуме које се навлаче на ку..ц- са ознаком (куртон нисам успио да навучем на уд... љубавница и ја смо то приписали мојој неспретности, и дохватили се онако на „голо“) BRUXELLES, BELGIJUM...

Европа је стара... у њене темеље уграђене су кости многих нараштаја... често примамо од Европе кичерајску моду мислећи да је она врхунско европејство... а најквалитетнији садржаји европски нам промичу... не узимамо најбоље из науке и умјетности...

Неповјерљиви балкански народи силом се „европеизирају“, испод ока гледају једни на друге

до сљедећега грађанског рата (клање, силовање и пљачке), док ЕУ и САД обећавају боље сутра за поробљени и осиромашени Балкан...

Југославија је посељачена... скоројевићи доминирају... интелектуалци и умјетници сарађују са политичарима не би ли од њих извукли који грош... самостални мислиоци готово да не постоје... ако егзистирају, онда су празних џепова...

Масе слушају шунд музику... уз то јефтине латиноамеричке ТВ серије... сиромашни преко ноћи постају богати...

Балканци су криви за многе своје недаће... да ли смо Европи понудили квалитете из науке и умјетности...? или смо сијали балканску дивљину које се цивилизована Европа ужасава...? Да ли смо од Турака прихватили ишта што ваља...? шта смо узели добро од Њемаца и накалемили на своје словенске навике...

Италијани слушају квалитетну музику... Њемци, такође,... Каква музика, таква и држава...

Неукус, претјераност, крканлук... све са призвуком и глибом балканским... Балканац највише воли мрак... у густој балканској ноћи је његов живот... Вјековима таложене предрасуде... на свјетлу балканска дивљина и немоћ могу да се виде... Балканцу је потребна тама да се скрије..

За све нам је крива Европа...! Она је маћеха... Европа нас таласа у нашој жабокречини и морамо да се мијењамо... свакако на боље...

48

ШЕТАМ СЛОВЕНСКОМ ОБАЛОМ... НЕКО МЕ ДОЗИВА. ОКРЕЋЕМ СЕ И ПОСМАТРАМ МРШАВУ ПОГУРЕНУ ФИГУРУ ПРОЋЕЛАВОГ МУШКАРЦА, ЧИЈЕ ЈЕ ЛИЦЕ ЗАРАСЛО У БРАДУ. ДЕСНОМ РУКОМ ЧОВЈЕК ДРЖИ РУЧИЦУ МУШКОГА ДЈЕТЕТА КОЈЕ ПЈЕВУШИ МЕЛОДИЈУ НЕКЕ ПЈЕСМИЦЕ.

ПОТРЕБНО МИ ЈЕ ВРЕМЕНА ДА СЕ ПРИБЕРЕМ, И СХВАТИМ КРОЗ ЧОВЈЕКОВ ОСМИЈЕХ, ДА ЈЕ ОН „МЛАДИЋ “ КОЈИ МИ ЈЕ ПОВЈЕРИО СВОЈ МАШИНОПИС ЗА РОМАН О „ МЛАДОЈ БОСНИ “, ДА ГА УОБЛИЧИМ И ОБЈАВИМ.

ПОЗДРАВЉАМО СЕ И КРЕЋЕМО У ШЕТЊУ ОБАЛОМ СА „МЛАДИЋЕВИМ“ СИНОМ, КОЈИ НАСТАВЉА ДА ПЈЕВА. МОЈ КОЛЕГА СА СТУДИЈА ПОЈАШЊАВА МИ ДА ЊЕГОВ СИН ПОПИЈЕВА МЕЛОДИЈУ ПЈЕСМЕ „ЗЕМЉА ЧУДА“, КОЈУ ЈЕ ОН НАПИСАО И ОБЈАВИО У КЊИЗИ ПЈЕСАМА ЗА ДЈЕЦУ „ЧУДЕСНИ СВИЈЕТ“. НА ОЗВАНИЧЕЊУ КЊИГЕ У ОШ „СТЕФАН МИТРОВ ЉУБИША“ У БУДВИ ПЈЕСМУ ЈЕ ПЈЕВАО ДЈЕЧЈИ ХОР ОВЕ ШКОЛЕ.

Поштовани читаоци,

Аутор ове књиге је истјеран из првога разреда ниже музичке школе, због недостатка слуха и својеглавога понашања, тако да никада није научио нотно писмо, па ове празне нотне линије исказују његову немоћ у музичком изразу : да мелодију коју зна да звиждуће не може да забиљежи на папиру…

Вјеровали или не, музички антиталенат доцније је у своме пубертету по слуху свирао гитару, писао пјесме и пјевао их уз њене акорде...

Додуше, писац ове књиге је избачен, или модерније казано, шутнут, из другог, и из трећег разреда гимназије због шегачења са комуњарама, али, претпостављате - до тада је научио слова: ћирилицу и латиницу .

Нотне црте за пјесму *„Земља чуда“*:

_____
_____
_____
_____
_____
_____

_____
_____

_____
_____
_____
_____

_____
_____
_____
_____
_____
_____

_____
_____
_____
_____
_____
_____

ЗЕМЉА ЧУДА

У земљи чуда има свашта,
Вук са овцом и мачка са мишом,
У Земљи свако, свакоме прашта,
Љубав се овдје не води кришом.

Нема ратова ни политике,
Тате не иду у бој да гину,
А мјесто бомба, њене су кике
Које ми снажно, ко сунце сину.

Мама ме моја ведро умива,
Сестра ме својом ручицом мази,
Са мном тада се чудо збива,
Пун сам љубави, тата ме пази !

У овој Земљи лијепа дјеца,
И ни зависти, па ни мржње нема,
И свако има неког свог кеца,
И свако се својим путем спрема.

Е, ова Земља стварно постоји,
У моме дворишту је лијепом,
Нико се овдје никог не боји,
Љубав дијелимо са Свијетом !

МОЈ ПРИЈАТЕЉ МИ КАЗУЈЕ ДА РАДИ У ШКОЛИ, (ОДРЖАВА НАСТАВУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА) ДА ПИШЕ ПЈЕСМЕ, И ДА ЈЕ ОБЈЕЛОДАНИО НЕКОЛИКО ПЈЕСНИЧКИХ ЗБИРКИ.

ТАМАН ЈЕ У ЛИЦУ, НЕРВОЗАН. ПРИЧА О РУШЕЊУ СФРЈ, ПОГИБИЈАМА

ЉУДИ, УНИШТАВАЊУ СЕЛА И ГРАДОВА. ПАЛИ ЦИГАРЕТУ НА ЦИГАРЕТУ...

ЗАПИСЕ О „МЛАДОЈ БОСНИ “ „ МЛАДИЋ “ НЕ СПОМИЊЕ, АЛИ ЈА МУ ГОВОРИМ ДА САМ СПИСЕ СРЕДИО, И ДА САМ ИМАО ВЕЛИКИХ ПРОБЛЕМА ОКО КОМПОЗИЦИЈЕ РОМАНА, АЛИ ДА НИЈЕДАН ЊЕГОВ СПИС НИСАМ ИЗБАЦИО ИЗ КЊИГЊЕ, ДА НЕ БИХ ПОРЕМЕТИО ЊЕН ИЗВОРНИ ДАХ.

ОБАВЈЕШТАВАМ ГА ДА ЈЕ ЈЕДНА ПРИВАТНА ШТАМПАРИЈА ОДЛУЧИЛА ДА ИЗДА И ШТАМПА РОМАН. ОСЈЕЋАМ ДА ЈЕ ЗАДОВОЉАН. ПОЗИВА МЕ НА ВЕЧЕРУ.

КАДА САМ ДОШАО КОД „МЛАДИЋА“ НА ДРУЖЕЊЕ И ВЕЧЕРУ, ПРЕДАО МИ ЈЕ МАШИНОПИС СВОГА УНУТРАШЊЕГА МОНОЛОГА СА РАТИШТА, СА МОЛБОМ ДА ГА „УКОМПОНУЈЕМ“ У 45. И 47. ГЛАВУ КЊИГЕ.

ПИЈЕМО ПИВО И РАЗГОВАРАМО О КЊИЖ ЕВНОСТИ.

ЗА ОВАЈ МОЈ ЗАПИС ОДЛУЧИХ ДА СЕ ШТАМПА КАО ПОСЕБНО ПОГЛАВЉЕ РОМАНА.

V

49

КАДА ЈЕ ДОПУТОВАО У САРАЈЕВО ДА СТУДИРА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК, СА ЈУГОСЛОВЕНСКИМ ЦЕНТРОМ СТУДЕНТ СЕ СЈЕДИНИО КАО ДА ЈЕ У ЊЕМУ РОЂЕН. У ОВОМЕ ГРАДУ ЈЕ ГРОБ ВЛАДИМИРА Ј. ГАЋИНОВИЋА, И ТАЈНА, КОЈУ МЛАДИЋ ЖЕЛИ ДА РИЈЕШИ.

СТУДИРАЈУЋИ СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК, СТУДЕНТ ТРАГА ЗА МИСТЕРИЈОМ ОМЛАДИНСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ, КОЈА ЈЕ ОСТАВИЛА ТРАГОВЕ У СВИЈЕСТИ ЖИТЕЉА САРАЈЕВА.

КАДА МЛАДИЋ ПОМИСЛИ ДА ЈЕ НА ПРАГУ РЈЕШЕЊА ЕНИГМЕ, ИЗГУБЕ СЕ ТРАГОВИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ, КОЈИ СЕ ЗАТИМ ПОЈАВЕ У: ЛОЗАНИ, ПАРИЗУ, БЕЧУ, ФРАЈБУРГУ...

МЛАДИ ЧОВЈЕК ИСКЉУЧУЈЕ СЕ ИЗ ТОКОВА СВАКИДАШЊИЦЕ, И СТРАСТВЕНО СЕ ПРЕДАЈЕ ЗАПИСИМА О ТАЈНОЈ ОМЛАДИНСКОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ.

„Млада Босна“ невидљива... неосвојива... Сарајево одише њоме... њене нити исплетене у прошлости... садашњости... будућности...

Све што је написано о сарајевској завјери недоречено је... личности које су познавале

Владимира Ј. Гаћиновића, а остале су живе послије атентата, о његовом револуционарном раду нису рекле довољно : или о личности „Младе Босне“ нису знале више од казаног, или су његово подземно револуционарно дејствије прикривале, да би заштитиле свој обични смирени живот, који није могао да се стопи са догађајима, који су запалили свијет, а у којима су активно учествовале...

У МУЗЕЈУ КОЈИ ЈЕ ПОСВЕЋЕН ТЕРОРИСТИМА, СТУДЕНТ ПОСМАТРА ФОТОГРАФИЈУ ВЛАДИМИРА ГАЋИНОВИЋА У ПРОФИЛУ, ИЗЛОЖЕНУ НА ЗИДУ МУЗЕЈА СА ЛИЈЕВЕ СТРАНЕ УЛАЗНИХ ВРАТА... *поглед подземног револуционара тајанствен... плете мрежу омладинских терористичких група... лица младих терориста са фотографија црна... погледи одлучни...*

ДОКОНИ КУСТОС МУЗЕЈА ГЛЕДА МЛАДИЋА.

- Ово је фотографија Владимира Гаћиновића, говори историчар, радник пријеподневне смјене. Многи повјесничари мисле да је он један од главних вођа „Младе Босне“.

Када су му кости пренешене из Швајцарске у Сарајево, и сахрањене на кошевском гробљу, дошао је у Музеј покојников брат Војислав, и захтијевао од управника Музеја да

промијени слова епитафа у ћирилицу, јер је натпис на надгробном камену био уклесан латиницом.

СТУДЕНТ СМИРЕНО СЛУША МУЗЕЈСКОГ СЛУЖБЕНИКА, КОЈЕМУ СУ МОЗАК И ЕМОЦИЈЕ ПОЧЕЛЕ ДА СЕ СУШЕ ОД ДОСАДНЕ МУЗЕЈСКЕ ЧАМОТИЊЕ, У КОЈУ ЈЕ РИЈЕТКО КО НАВРАЋАО.

Зар је овонајбитније што је овај господин запамтио о моме претку... Владимир Ј. Гаћиновић је усвојио интернационална схватања револуције... говорио је неколико свјетских језика... пропутовао је готово цијели свијет... дружио се са људима, који су припадали разним нацијама, религијама, расама,. у своме револуционарноме заносу... мој предак се борио за слободу и љепоту живљења свих људи, не само Срба... моја породица је космополитска... херцеговачка... српска... херцеговачка...српска...космополитска... људи су ускогруди...

МЛАДИЋ НАСТАВЉА ДА ПОСМАТРА ФОТОГРАФИЈЕ СВОГА ПРЕТКА У МУЗЕЈУ. *на овој фотографији осмијех му је подругљив... коме се спрда...? Фрању Фердинанду... тајној полицији која га прати... себи...? мени, који слиједим његове подземне трагове које тешко проналазим...?*

НА РЕПРОДУКЦИЈИ ЦРТЕЖА ЈОЗА КЉАКОВИЋА ЈЕ ЛИК МЛАДОГА РЕВОЛУЦИОНАРА СА ОДРА У ФРАЈБУРГУ. ПОКОЈНИКОВО ЛИЦЕ КОШЧАТО И НАПАЋЕНО.

НЕКОЛИКО ПУТА СТУДЕНТ СРПСКОХРВАТСКОГА ЈЕЗИКА ОДЛАЗИ НА КОШЕВСКО ГРОБЉЕ У ПОТРАЗИ ЗА ГРОБОМ ВЛАДИМИРА Ј. ГАЋИНОВИЋА, И ВРАЋА СЕ СА ГРОБЉАНСКЕ КАПИЈЕ.

ЈЕДНОМ ЈЕ УШАО У ГРОБЉЕ. НА НЕКОЛИКО МЕТАРА СА ЛИЈЕВЕ СТРАНЕ ОД ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВИЦЕ У ГРОБЉУ, СТУДЕНТ УГЛЕДА БИЈЕЛИ НАДГРОБНИ КАМЕН СА ИМЕНОМ СВОГА ПРЕТКА И НАТПИСОМ:

„Вођа и идеолог омладинског револуционарног покрета „Млада Босна“.

Студент је једном приликом у невесињскоме градскоме гробљу сатима тражио гроб др Владимира С. Гаћиновића, али није успио да га пронађе. Зарастао је у гробљанско растиње...

МЛАДИЋУ ЈЕ ЗАСТАО ДАХ... СТОЈИ ИЗНАД ГРОБА И ПОСМАТРА НАДГРОБНИ КАМЕН И ИСТРУНУТИ ВИЈЕНАЦ, КОЈИ СУ ПООДАВНО ПОЛОЖИЛИ НА ГРОБ РЕВОЛУЦИОНАРА СЛУЖБЕНИЦИ МУЗЕЈА.

ВИСОКА ТРАВА СА ГРОБА ДОСЕЖЕ МУ ДО ПОЈАСА... *одавно га нико не посјећује... заборавили су га.. - Ти млади људи губе најљепше карактеристике наше расе примајући на улицама Беча, Берлина и Париза најружнији дио Европе који доцније носе у своју земљу и доносе својим људима, говорио је, критикујући омладину Б и Х..*

СТУДЕНТ ПОНЕКАД НОЋУ ПОСЈЕЋУЈЕ ГРОБ СВОГА ПРЕТКА НА КОШЕВСКОМ ГРОБЉУ. ЛЕЖИ НА ЊЕМУ И ДОЗИВА РЕВОЛУЦИОНАРА БИЛЕЋКИ НАДГРОБНИ КАМЕН ЋУТИ. ТАЈНА БИВА ДУБЉА.

ПРИ КРАЈУ СТУДИЈА СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА ДРУЖИМО СЕ МЛАДИЋ И ЈА У ХОЛУ ФИЛОЗОФСКОГА ФАКУЛТЕТА У САРАЈЕВУ. ОН ГОВОРИ НЕПОВЕЗАНО О ТАЈНИ „МЛАДЕ БОСНЕ“ И О СВОЈОЈ НАМЈЕРИ ДА НАПИШЕ РОМАН О ОРГАНИЗАЦИЈИ КОЈА ЈЕ ПОКРЕНУЛА ПРВИ СВЈЕТСКИ РАТ, И О ТЕШКОЋАМА ПРИ ПИСАЊУ КЊИГЕ.

ЗАВРШИЛИ СМО СТУДИЈЕ МЛАДИЋ И ЈА.

ЗАПОСЛИО СЕ И РАДИ КАО КОНДУКТЕР У „АУТОПРЕВОЗНОМ НИКШИЋ“ - ГРАДСКИ И ПРИГРАДСКИ САОБРАЋАЈ.

ПОВРЕМЕНО ПУТУЈЕМО У САРАЈЕВО И ОБИЛАЗИМО „СТАРЕ СТАЗЕ“. У ЈЕДНОМЕ РАЗГОВОРУ ПРОФЕСОР СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА И КОНДУКТЕР, ГОВОРИ О СВОЈОЈ БОЈАЗНИ ДА ЋЕ ГРАЂАНСКИ РАТ, КОЈИ БИЈЕСНИ ХРВАТСКОМ ДА СЕ ПРОШИРИ У Б и Х. КРОЗ НЕКОЛИКО МЈЕСЕЦИ ПОЧЕЋЕ РЕЛИГИЈСКИ СУКОБИ У САРАЈЕВУ И Б и Х.

ПРОФЕСОР ЈЕ НЕРВОЗАН И НЕСТРПЉИВ. ОДЛАЗИ НА ХЕРЦЕГОВАЧКО РАТИШТЕ, А МЕНИ ПОВЈЕРАВА МАШИНОПИС О „МЛАДОЈ БОСНИ“, КОЈИ ЈЕ ДЕЦЕНИЈАМА СТВАРАО, СА МОЛБОМ ДА НАПРАВИМ КОМПОЗИЦИЈУ РОМАНА И ДА ГА, АКО БУДЕМ У МОГУЋНОСТИ, ОБЈАВИМ.

ПРЕЛИСТАВАМ КЊИГУ ПРОКЛЕТА АВЛИЈА, КОЈУ МИ ЈЕ ПОКЛОНИО МЛАДИЋ, КАДА САМ ДИПЛОМИРАО НА ФИЛОЗОФСКОМ ФАКУЛТЕТУ У САРАЈЕВУ, И У ЊОЈ ПРОНАЛАЗИМ ЛИСТ ХАРТИЈЕ, НА КОЈОЈ ЈЕ НАПИСАН СОНЕТ ПОСВЕЋЕН ГАВРИЛУ ПРИНЦИПУ, ТЕКСТ ПИСАН У ЖУРБИ, И ПЈЕСМУ ТАЈНА.

ВИДОВДАНСКИ ЗАВЈЕТ

Гаврилу Принципу

Рекоше да си анархист луди
Што је убио мајку и даму,
Да си био одбачен од људи,
Да си из срца сијао таму.

Ти си свјетло моћно вијека
Које свијетли народу своме,
Велика си планинска ријека,
И Ти си бунтовник свему зломе.

Родио си љепши нови свијет,
Из метака сањаних, сјемена,
Ти си жртвовао младости лет,

Па у Терезину умиреш мучан,
Рука којом сијеш одсјечена,
Али, као увијек : за сјетву одлучан...

„ Осјећам да сам са „ Младом Босном“ једно. Њена тајна је и моја. Она мијења свијет ка правичности, која је немогућа осим у Божијем Откровењу. Када сам о сарајевским атентаторима почео да пишем, осјетио сам олакшање, ослобађање од тјескобе...

почело је моје лијечење од безвољности... Гробови предака тражили су да казујем о њима. При проучавању записа о организацији, помислио сам да ћу тајну гроба Владимира Ј. Гаћиновића да ријешим, али она је, кроз писање о њему постала само дубља, тајнија...“

Тајна

Хаосом порођен, скупљам космичке кристале,
Себе збирам загубљенога Творцу.

Точим искре Васељене у ријеч -Тајну,
Обремењену вјечном тамом исконскога.

Изгарам, угарак ватре божанске,
Пјесма : лука рањених о живот – хрид.

Небо капље звјездано смијешак по глави
Сулудој, сплаву на брзацима временским...

Можда сам осјећао да ће у Б и Х да избију сукоби... или сада мислим, када се десио ужас грађанскога рата, да је он прво врио у мојој балканској крви...“

КОЛЕГИНИЦА СА КОЈОМ САМ СТУДИРАО У САРАЈЕВУ, И КОЈА ЈЕ КРАЈЕМ ГРАЂАНСКОГА РАТА У Б И Х ИЗБЈЕГЛА ИЗ

ОВОГА РАТОМ ЗАХВАЋЕНОГА ГРАДА, У БУДВУ, ГОВОРИ МИ ДА ЈЕ ПРИНЦИПОВ МОСТ У САРАЈЕВУ, НАЗВАН ПО ЈУНАКУ, ГАВРИЛУ ПРИНЦИПУ, САДА МОСТ ФРАЊА ФЕРДИНАНДА, НАДВОЈВОДЕ И ПРЕСТОЛОНАСЉЕДНИКА АУСТРО УГАРСКЕ МОНАРХИЈЕ, КОГА ЈЕ ПРИНЦИП УБИО, ДА БИ ОСВОЈИО СЛОБОДУ.

КОРАЧАМ УЖУРБАНО УЛИЦАМА БУДВЕ. РАСПАМЕЋЕНЕ ОЧИ ПРОЛАЗНИКА ГЛЕДАЈУ У НЕБО. НАТО БОМБАРДУЈЕ ПРИШТИНУ, ПОДГОРИЦУ...

Мишо Гаћиновић

ЗА ПОЛЕЂИНУ КОРИЦА КЊИГЕ

Мишо Гаћиновић пише: пјесме, прозу (приче, романе и есеје).

Објавио је: двадесетак есеја о пјесницима на таласима Радио Будве; збирке пјесама: *Оаза, Пјесме, Чудесни свијет, Књигу о Потопу, На бијеломе хљебу и Читанку шаховску;* роман *Тајна;*и збирку прича *Плач над Слободом.*

Стилски дотјерује роман *Онима који долазе... и одлазе...*, збирку пјесама *Из росе нада*, и књигу есеја о књижевности *Траговима љепоте*.

Пише српскохрватским језиком.

Ово је треће, прерађено, издање романа *Тајна.*

Писац нас уводи у свијет сарајевских атентатора: Гаврила Принципа, Недељка Чабриновића, Владимира Гаћиновића, Данила Илића, Трифка Грабежа, Мухамеда Мехмедбашића, Васа Чубриловића, Цветка Поповића...

Када би се историја могла да прикаже геометријски, њен најпрецизнији геометријски облик био би круг или прстен, па роман *Тајна* Миша Гаћиновића, са својом композицијом може да се представи као роман – прстен. У прстену

тече његова фабула, а ликови су прстенови у прстену.

Личности „Младе Босне“, стварају Југославију, а сарајевски студент, чији су преци учествовали у стварању државе Јужних Словена, свједок је њенога болнога крвавога рушења, које рањава његову душу - да би на крају ове књиге мост Гаврила Принципа у Сарајеву, био преименован у мост Фрања Фердинанда, надвојводе и престолонасљедника АустроУгарске монархије, кога је Принцип убио, да би освојио слободу.

У једној од својих пјесама Тин Ујевић (личност овог умјетничког дјела) написао је стих који узимамо као идејну нит романа *Тајна :*

„Ми смо ишли путем. Пут је био дуг.
Касно опазисмо да је тај пут круг“.

Проф. Милена Савић - Радовић